

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI**

**BEŞŞÂR BİN BURD VE DÖNEMİNİN
ŞİİRİNDEKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Asan RUŞİD

BURSA - 2011

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI**

**BEŞŞÂR BİN BURD VE DÖNEMİNİN
ŞİİRİNDEKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Asan RUŞİD

**Danışman:
Prof.Dr. Mehmet YALAR**

BURSA - 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı'nda 700923017 numaralı Asan Ruşid'in hazırladığı "Beşşâr b. Burd ve Döneminin Şiirindeki Yeri" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 29/09/2011 Perşembe günü 12:30 – 13:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Mehmet YALAR
Uludağ Üniversitesi

Üye (Asil)

Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ
Uludağ Üniversitesi

Üye (Asil)

Doç. Dr. İsmail GÜLER
Uludağ Üniversitesi

Üye (Yedek)

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN
Uludağ Üniversitesi

Üye (Yedek)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
Uludağ Üniversitesi

29/09/2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Asan RUŞİD
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belâgatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: X + 70
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Mehmet YALAR

BEŞŞÂR BİN BURD VE DÖNEMİNİN ŞİİRİNDEKİ YERİ

“Beşşâr b. Burd ve Döneminin Şiirindeki Yeri” adlı tez, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, şâir Beşşâr’ın içinde bulunduğu Abbâsîler dönemindeki belli başlı şâirler ile nesir yazarları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, bu dönemde hangi şiir türlerinin işlendiği belirtilmiştir. İkinci bölümde de, Beşşâr’ın doğumundan vefâtına kadar olan hayat hikâyesi anlatılmıştır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, Beşşâr’ın şâirliği, şiir temaları ve özellikle hiciv şiiri, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Sonuç olarak Beşşâr’ın, Muvelledûn akımını başlatan büyük bir şâir olduğu ve hacimli bir dîvânın bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Abbâsîler Dönemi, Şiir, Şâir, Nesir, Dîvân ve Hiciv Şiiri.

ABSTRACT

Name and Surname : Asan RUSHÍD
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Arabic Language and Rhetoric
Degree Awarded : Master
Page Number : X + 70
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. Mehmet YALAR

BEŞŞÂR BIN BURD AND HIS POETICAL STATUS IN HIS PERIOD

“Bashar b. Burd and Poetry Period Place” at the thesis, consists of three parts. The first chapter, where the Abbasid period in the poet Beshar were informed about the major poets and prose writers. Then, during this period was committed which are types of poetry. The second chapter too, until his death the life story of the birth of Beshar explained. In the last section, the third section, Beshar poetry, satire, themes, and especially poetry, literary figure, and were informed in detail about the works. Beshar as a result, the flow started Muvelledûn is a great poet and a couch where the volume has emerged.

Keywords: Abbasids Period, Poem, Poet, Prose, Divân, Ironical Poem.

ÖNSÖZ

Yaşamış oldukları döneme ışık tutan, bazen de alanlarında çığır açan tarihi şahsiyetlerin biyografileri, öteden beri akademik çalışmaların başlıca konuları arasında yer almıştır. Nedeni ise, sıradan insanlarda bulunmayan zihinsel ve duygusal özellik ve birikimlere sahip olmalarıdır. Nitekim bıraktıkları eserlerde bu durumları açıkça görülebilmektedir. Söz konusu eserler, sadece sahiplerinin farklılıklarını ortaya koymakla kalmamakta, aynı zamanda bilimsel çalışmalar yapmak isteyenlerin de ilgi odağı olmaktadır. Bu niteliklere sahip tarihi şahsiyetler, aynı zamanda temayüz ettikleri değişik ilim dallarında araştırmacılar için verimli çalışma alanları da oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere bu alanlardan biri de, Yüksek Lisans düzeyinde tez çalışması yapma aşamasına geldiğimiz Arap dilidir. Bu dilin, akademik nitelikli çalışmaya konu teşkil edebilecek sarf, nahiv, belagat ve edebiyat gibi disiplinleri bulunmaktadır. Bu çerçevede söz konusu disiplinlerin tematik içerikleri kadar tarihleri ve tarihsel süreç içerisinde bu alanlarda yetişmiş ve öncülük etmiş şahsiyetler de akademik çalışmalara konu olabilecek niteliktedir.

İşte bu saptamalardan hareketle, tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet YALAR ile yapılan periyodik bir çok değerlendirmeler sonucunda, sözü edilen tez çalışmasının konusu olarak, klasik Arap edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Beşşâr b. Burd'un seçilmesine karar verildi. Bunun üzerine tez danışmanının verdiği yol gösterici bilgiler ışığında konuyla ilgili literatürü tarama çalışmasına başlandı. Yapılan kaynak tarama çalışmasından ortaya çıkan ortak kanaatle çalışma başlığının "Beşşâr b. Burd ve Döneminin Şiirindeki Yeri" şeklinde olması konusunda mutabık kalındı.

Konu başlığının kesinleşmesinin ardından çalışma için yapılan plana uygun olarak konuyla ilgili temel kaynakların yanı sıra, ikinci derecedeki diğer kaynaklardan da imkan ölçüsünde yararlanılarak, çalışmanın, öngörülen yasal süre içerisinde tamamlanmasına gayret edildi. Kaynaklarının büyük ölçüde Arapça oluşu, ve işin içinde klasik Arap şiirinin bulunması sebebiyle çalışmanın bir hayli zorlu geçtiği, vurgulanması gereken en önemli hususlardan biri olsa gerektir. Bu nedenle her çalışma gibi, bu çalışmanın da tenkide açık pek çok tarafının olabileceğini kabul etmek gerekir.

Kısa bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmanın her aşamasında bana fedakarca yol gösterip yardımcı olan, böylece tamamlanıp sonuçlanmasında belirleyici role sahip bulunan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet YALAR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca olumlu katkılarından dolayı Doç. Dr. İsmail GÜLER hocama da teşekkür ederim. Özellikle de maddi desteklerinden dolayı Türkiye Diyanet Vakfı ile yetkililerinden ve Somuncu Baba Vakfı'ndan Allâh râzı olsun diyorum.

Asan RUŞİD

Bursa – 2011

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
ŞEKİL.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEŞŞÂR BİN BURD'UN (ö.167-8/783-4) YAŞADIĞI DÖNEMİN EDEBİYATINA KISA BİR BAKIŞ

I. DÖNEMİN EDEBİYATI.....	3
A. DİL VE EDEBİYAT.....	3
B. ŞİİR VE BELLİ BAŞLI ŞÂİRLERİ.....	6
1. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Şiirin Özelliği.....	7
2. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Şiirin Konuları ve Sanatları.....	8
a. <i>Siyâsî şiirler</i>	8
b. <i>Gazel ve iffete aykırılık</i>	8
c. <i>İçki şiirleri (Hamriyyât)</i>	9
d. <i>Övgü şiirleri (Medhiyyât)</i>	9
e. <i>Yergi şiirleri (Hicviyyât)</i>	10
f. <i>Ağıt şiirleri (Mersiyyât)</i>	10
g. <i>Övünme ve kahramanlık şiirleri (Fahriyyât ve hamâsiyyât)</i>	10
h. <i>Zühd şiirleri (Zuhdiyyât)</i>	11
i. <i>Hikmet şiirleri</i>	11
C. NESİR VE BAŞLICA NESİR USTALARI.....	11
1. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Nesir Özellikleri.....	12
2. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Nesir Türleri.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞŞÂR BİN BURD'UN HAYATI

I. TAM ADI, DOĞUM TÂRİHİ VE DOĞUM YERİ, ÂİLESİ.....	15
A. TAM ADI VE LAKAPLARI.....	15
B. ÂİLESİ.....	17
1. Babası, Annesi ve Kardeşleri.....	17

2. Eşi ve Çocukları.....	18
C. DOĞUM TÂRİHİ VE DOĞUM YERİ.....	19
D. SOYU.....	20
II. YETİŞME TARZI VE HAYATA BAKIŞI.....	23
A. YETİŞME TARZI.....	23
B. İNTİKÂMCI, UTANMAZ VE HİCİVCI KİŞİLİĞİ.....	24
C. DİN ANLAYIŞI VE ŞİİRİNE YANSIMALARI.....	25
D. VEFÂT TÂRİHİ VE YERİ.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEŞŞÂR BİN BURD'UN ŞÂİRLİĞİ

I. ARAP EDEBİYATI TARİHİNİN BEŞŞÂR'A KADAR OLAN DÖNEMLERİ.....	36
A. CÂHİLİYYE DÖNEMİ.....	36
B. MUHADRAM DÖNEMİ.....	37
C. İSLÂMÎ DÖNEM.....	37
D. MUVELLEDÛN DÖNEMİ.....	39
II. BEŞŞÂR'IN DÖNEMİNDEKİ YERİ.....	42
A. ŞİİRİNDEKİ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ.....	43
1. Biçim.....	43
<i>a. Gelenek.....</i>	<i>43</i>
<i>b. Yenilik.....</i>	<i>43</i>
<i>c. Yenilik ile gelenek arasında.....</i>	<i>44</i>
2. İçerik.....	44
B. İŞLEDİĞİ BAŞLICA TEMALAR.....	44
1. Hiciv.....	44
2. Medih.....	46
3. Gazel.....	48
4. İçki Şiiri.....	51
5. Fahriye ve Kahramanlık Şiiri.....	51
6. Mersiye.....	52
7. Recez.....	53
C. EDEBİYAT VE ŞİİRDEKİ ETKİSİ.....	54
D. ŞÂİRLİĞİ.....	55
E. ŞİİRLERİNİN DERLENMESİ.....	58
1. el-Muhtâr min Şi'ri Beşşâr.....	58
2. Dîvânu Beşşâr b. Burd.....	59
SONUÇ.....	64
KAYNAKLAR.....	66
ÖZGEÇMİŞ.....	70

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.md.	: Adı Geçen Madde
a.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
bkz. aş.	: Eserin kendi içinde aşağıya atıf
bkz. yuk.	: Eserin kendi içinde yukarıya atıf
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
karş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
nu.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
thk.	: Tahkik
tlk.	: Talik
ty.	: Basım tarihi yok
v.dğr.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
y.y.	: Basım yeri yok
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi
T.D.V.İ.A	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

بیت ابن ابراهیم

GİRİŞ

Bu tezin amacı, Arap Edebiyatı'nın belli bir döneminde yaşamış olan Beşşâr b. Burd'un (ö.167-8/783-4), hayatını ve yaşadığı dönemde Arap Edebiyatı'ndaki yerini ortaya koymaktır. Zira şimdiye kadar kendisi bu açıdan pek fazla incelenmemiştir. Konunun önemi ise, bu döneme ışık tutacak olmasıdır. Aynı alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada o dönemin şiir ve şâirlerinin tanıtılması, Beşşâr'ın hayatı ile dîvânının geniş bir çerçevede ele alınması ve şâirin şiirlerine çokça yer verilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada, Beşşâr'ın hangi dönemde yaşadığı, çağdaşlarının kimler olduğu, kimlerden etkilendiği, nasıl yetiştiği, kimleri etkilediği, hangi türden şiir konularına ağırlık verdiği ve bu şiirlerini kimlere söylediği, hangi ekollerden beslenip hangi ekolün öncüsü olduğu araştırılmıştır.

Araştırma, konunun çeşesiyle sınırlı tutulmuştur. Bilgiler, her türlü klasik ve modern kaynağın yanı sıra teknolojik imkânlardan da yararlanılarak elde edilmeye çalışılmıştır. Kaynakların tespit ve temin edilmesinde güçlük çekilmemiştir. Ulaşılan kaynaklar, klâsik ve hacimli olmalarına rağmen hâlen Arap Edebiyatı'ndaki önemini, müracaat edilecek temel kaynak eserler olma özelliğini ve güncelliğini korumaktadır. Bunlara ilave olarak son dönemde ortaya konulmuş olan modern kaynaklara da ulaşılmış ve gerekli görülen bilgiler sade bir dil kullanılarak verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamız birincil ve ikincil kaynaklara dayanmakta ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, "Beşşâr Bin Burd'un Yaşadığı Dönemin Edebiyatına Kısa Bir Bakış" ana başlığı altında; dil ve edebiyat, şiir ve belli başlı şâirleri, nesir ve başlıca nesir ustaları özet bir şekilde işlenmiştir. Abbâsîler'in ilk dönemi olarak değerlendirilen bu dönemde, şiirin özellikleri, konuları ve sanatları belirtilmiştir. Daha sonra da nesir özellikleri ve türleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde, “Beşşâr b. Burd’un Hayatı” ana başlığı altında; tam adı, doğum tarihi ve doğum yeri, âilesi ikinci başlığına yer verilmiş ve sırasıyla tam adı ve lakapları, âilesi, doğum tarihi ve doğum yeri ve soyu hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Daha sonra bunları izleyen yetiştirme tarzı ve hayata bakışı başlığı altında da yetiştirme tarzı, intikâmcı, utanmaz ve hicivci kişiliği, din anlayışı ve şiirine yansımaları, vefât tarihi ve yeri konuları geniş bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, “Beşşâr b. Burd’un Şâirliği” ana başlığı altında; Câhiliyye dönemi, Muhadram dönemi, İslâmî dönem ve Muvvelledûn dönemi konuları anlatılmıştır. Özellikle Muvvelledûn dönemi, kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. Beşşâr’ın, dönemindeki yeri hakkında bilgi verildikten sonra, şiirindeki biçim ve içerik özelliklerine değinilmiştir. Beşşâr’ın hiciv, medih, gazel, içki, fahriye ve kahramanlık, mersiye gibi şiir temaları ile recez türü şiirlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Sonunda Beşşâr’ın, edebiyat ve şiirdeki etkisi, şâirliği ve şiirlerinden oluşan eserler hakkında geniş açıklamalar yapılmış, dîvânı üzerinde de ayrıca durulmuştur.

Birinci Bölüm

BEŞŞÂR BİN BURD'UN (ö.167-8/783-4) YAŞADIĞI DÖNEMİN EDEBİYATINA KISA BİR BAKIŞ

Çalışmamızın konusu olan *“Beşşâr b. Burd ve Döneminin Şiirindeki Yeri”*ni daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle bu dönemin dil ve edebiyatını ele almamız gerekmektedir. Beşşâr'ın, Abbâsî Devleti'nin ilk dönemindeki şâirlerinden olması nedeniyle, sadece bu ilk dönemin dil ve edebiyat özelliklerini aktarmakla yetineceğiz. Ayrıca bu dönemde yaşamış olup Beşşâr'ın çağdaşları olan edîp ve şâirlerden de kısaca söz edeceğiz. Önce, dönemin dil ve edebiyatını, daha sonra da, sırasıyla şiir ve nesir türlerini işleyip şâirler ve nesir yazarları hakkında bilgi vereceğiz. Dolayısıyla giriş niteliğindeki bu bilgiler, Beşşâr'ı, içinde bulunduğu dönemin edebiyatını ve şiirinin içeriğini anlamada bize ışık tutacaktır.

I. DÖNEMİN EDEBİYATI

A. DİL VE EDEBİYAT

Abbâsîler dönemi, İranlılar'ın yardımıyla Emevî Devleti'nin 132/750 tarihinde Abbâsoğulları tarafından yıkılması ve yerine Abbâsîler Devleti'nin kurulmasıyla başlamakta, Moğollar'ın 656/1258'de Bağdat'a girip halifelik merkezini ele geçirmeleriyle sona ermektedir. Abbâsîler dönemindeki edebiyatın en önemli özelliği, Fars dili ve edebiyatından etkilenmesidir. Örneğin dönemin başında edebî yazılar, tıpkı Emevîler döneminde olduğu gibi, mümkün olduğunca kısa ve etkili ifâdeler şeklinde iken, daha sonra İranlılar'la gerçekleşen karışma ve kaynaşma sonucu yazarlar, yazılarında uzun ifâdeler, tekrarlanan cümleler ve secili üslubun yanı sıra, şiirler ve özdeyişlere de yer vermeye başlamışlardır.¹

¹ Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 1. b., Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 31.

Abbâsîler devrinin ilk zamanları, İslâm kültür ve medeniyetine damgasını vuran çok önemli bir çağdır.² İslâm dünyasında çeşitli müesseseler ve ilimler bu devirde şekillenmiş, zamanla gelişerek modern Avrupa medeniyetinin doğmasında da etkili olmuştur. İslâm dünyasında filolojik, dinî, sosyal ve tabii ilimler sahasındaki ilk çalışmaların bir kısmı Emevîler devrinde başlamış olmakla birlikte, bu çalışmaların sistemli bir şekilde ele alınarak müstakil birer ilim dalı hâline gelmesi Abbâsîler devrinde görülmüştür.

Birçok Abbâsî halîfesinin güzel sanatlara ve edebiyata düşkün olması, güzel sanatların ve Arap edebiyatının gelişmesine de yardım etmiştir. Bağdat ve diğer birçok kent, birer bilim ve sanat merkezi hâline gelmiştir.³

Abbâsîler devri, Arap dili ve edebiyatı alanlarındaki çalışmalar bakımından çok verimli geçmiştir. Önceleri Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîsler'in inceliklerini anlamak gayesiyle başlayan filolojik ve edebî araştırmalar, zamanla müstakil birer ilim dalı hâlini almış, çeşitli dilliler Arap kabileleri arasında dolaşarak Arap edebiyatına esas teşkil edecek malzemeyi toplayıp tespit etmeye başlamışlardır. Bu çalışmaları ve sonuçlarını şiir, şiir neveleri, kompozisyon ve hikâye türü, sözlük çalışmaları, dil (nahiv), edîpler, antoloji yazarları ve tabakât kitapları ile ilgili çalışmalar şeklinde ele almak mümkündür.

Şiir, gerek Kur'ân ve Hadîsler'deki bazı kelimeleri anlamak, gerekse bunların gramerlerini kavramak için önemli bir kaynak olmuş, konu ve şekil bakımından Câhiliye ve Emevî devri şiirinden farklı olmamak ve hatta büyük ölçüde ona dayanmakla birlikte, özellikle edebî sanatlar bakımından büyük bir gelişme göstermiştir.

Diğer taraftan şiirle ilgili çalışmaların bir uzantısı olarak, eski şâirlerin dîvân ve şiirleri bir araya toplanarak antolojiler meydana getirilmiştir. İslâmî ilimlerin temelini oluşturan Kur'ân ve Hadîsler ile ilgili çalışmalara bağlı olarak, sözlük çalışmaları da Abbâsîler devrinde başlamıştır. Daha önce Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö.69/688) tarafından esasları tespit edilen nahiv ilmi, Abbâsîler'in ilk zamanlarında Basra ve Kûfe ekolleri şeklinde teşekkül etmiş ve bu ekollere bağlı olarak birçok dil (nahiv) âlimi yetişmiştir.

² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. I, İstanbul, 1988, s. 40.

³ "Abbâsîler", md., **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. I, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 13.

Abbâsî Devleti dönemi edebiyatına, “Abbâsî Edebiyatı” (الأدب العباسي) adı verilmiştir. Bu asırdaki edebiyatçıların çoğunluğu “Muvelledûn” (المولدون) dur. Yani anne-babasından biri Arap, biri de Arap olmayan diğer bir ırktan olduğu için bu ismi almıştır.⁴ Muvelledûn edebiyatçıların yaptığı edebiyata da, “Muvelled Edebiyatı” (الأدب المولد) veya “Muhdes Edebiyatı” (الأدب المحدث) adı verilmiştir. Çünkü bu edebiyatçılar, Câhiliyye dönemi edebiyatçıları ile Emevî dönemi edebiyatçılarına oranla daha yenilikçi olmuşlardır. Bu yüzden kendilerine, “Yenilikçiler” anlamına gelen “Muhdesûn” (المحدثون) da denilmiştir. Ayrıca bu edebiyatın manası ve üslûbu hâlis bir Arap dili şeklinde olmamıştır. Çünkü Arap edebiyatına, bundan önce bu edebiyatın alışık olmadığı sanatlar, konular ve manalar girmiştir. Meselâ: Gazel-i Müzekker, içki ile ilgili şiirler, şehir hayatıyla ilgili özelliklerin çoğalmas ve çöl Arap kavmiyetçiliğinin devre dışı bırakılması gibi konular işlenmiştir. Özellikle “Cinâs” ve “Tibâk” (الجناس و الطباق) gibi sanatlar, bu dönem edebiyatında görülmüştür. Abbâsî döneminde, nesir sanatı da büyük bir gelişme göstermiştir. Ve o dönemde, bugün muhtevâsını tam olarak bilemediğimiz şekilde bir te’lîf faaliyeti başlamıştır.⁵

Abbâsî döneminde, çok sayıda edebiyatçı ve şâir yetişmiştir. Bu dönemde, nesir yazarı olarak, Abdullâh b. Mukaffa’ (ö.142/759) ilk sırada gelmektedir. Câhız (ö.255/868) ve İbnu’r-Rûmî de (ö.283/896) nesir yazarlarındandır. Bu dönemde, şâir olarak ise, Beşşâr b. Burd (ö.167-8/783-4) ilk sırada gelmektedir. Ebû Nuvâs (ö.199/814), Ebu’l-‘Atâhiye (ö.210/825), Ebû Temmâm (ö.231/845) ve el-Buhturî de (ö.284/897) bu dönemin ünlü şâirlerindedir.⁶

Halîfe Hârûn Reşîd’in (ö.193/809) saltanat devrine, o dönemdeki Arap edebiyatının, eski Babilonya kültürünün verimli toprakları üzerinde olgunlaştırdığı ürünlerle, husûsî bir ihtişâm verilmiş oldu. Emevîler zamanında, henüz kabile kavgalarının sona ermediği ve bir kurtçuğun ağacın içini kemirdiği gibi insanların içini kemiren kıskançlıkların bitmediği bir ortamda doğmuş olan şâirlere, burada yeni bir tarzda şehirli şâirler halef oldu. Artık eski şiirin kasidelerinin devri geçmiş ve o kasidelerdeki incelik de kalkmıştı. Bu kasidelerin birleştirmiş oldukları unsurları, yeni sanat ayırdı ve onları ayrı ayrı işlemeye çalıştı. Tefekkür olgusu, herhalde çok az bir gelişme kaydetmişti. Aşkı, avı ve şarabı eski şâirler de övmüşlerdi. Onlar da, rakiplerini cinâslı sözlerle iğnelemiş, yeri geldikçe dünyadaki varlıkların fânîliğine dâir

⁴ ‘Umar Ferrûh, *el-Minhâc fi’l-Edebi’l-‘Arabî ve Târîhih*, I-III, C. II, Sayda-Beyrut, 1380/1960, s. 82.

⁵ Ferrûh, a.g.e., s. 82.

⁶ Ferrûh, a.g.e., s. 82.

şikâyetlerde bulunan şiirler inşâd etmiş ve şarkılar terennüm etmişlerdi. Aşk şiirini, daha Abdülmelik (ö.86/705) devrinde 'Umar b. Ebî Rabî'a (ö.93/711) müstakil bir hâle getirmiş ve Halîfe II. Velîd (ö.125/743) de, şarap şiiri türünü yeniden canlandırmıştı. Bütün bu konuları, daha genç şâirler de işlemeye devâm etmişlerdi. Bu genç şâirler, edebî sanatlarında kullandıkları ifâdeleri, yalnız konuşulan halk dilinden değil, aynı zamanda ve özellikle dilleri günümüzde bile birer sanat ideali kabul edilen bedevîlerin kelime hazînelerinden de alıntılar yapmak sûretiyle almışlardı.⁷

Abbâsîler devrinde, çeşitli dillerden yapılan tercümelerle edebî nesrin alanı daha da genişlemiştir. Bu tercümeler, eski Arap gelenekleriyle karışarak yeni bir türün meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu devirde, şâir ve ediplerin hayatını anlatan tabakât (biyografi) kitapları da yazılmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

İbnu'l-Mu'tezz'in (ö.269/908) *Tabakâtu's-Şuarâ'sı*, Ebu't-Tayyib el-Lugavî'nin (ö.351/962) *Merâtibu'n-Nahviyyîn'i*, Zübeydî'nin (ö.379/989) *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn'i*, İbnu'l-Enbârî'nin (ö.328/940) *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ'sı*, Yâkût el-Hamevî'nin (ö.626/1228) *Mu'cemu'l-Udebâ'sı* ve Cemâleddîn el-Kiftî'nin (ö.646/1248) *İnbâhu'r-Ruvât'ıdır*.⁸

B. ŞİİR VE BELLİ BAŞLI ŞÂİRLERİ

Şiirde hem lafız hem de içerik bakımından dönemin sosyal, siyasal, düşünsel ve kültürel yapılanmasına paralel değişimler meydana gelmiştir. Bu bağlamda siyasal konulardan övgü, yergi, ağıt, aşk, züht ve didaktizme kadar hemen her konuda şiir söylenmiştir. Dönemin en ünlü şâirlerinden bazıları şunlardır:

Beşşâr b. Burd (ö.168/784), Ebû Nuvâs (ö.199/814), Ebu'l-'Atâhiye (ö.210/825), Ebû Temmâm (ö.231/845), el-Buhturî (ö.284/897), İbnu'l-Mu'tezz (ö.296/908), Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî (ö.354/965), Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî (ö.450/1058), İbnu'l-Fârid (ö.632/1234),⁹

⁷ Carl Brockelmann, **İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi**, çev. Neşet Çağatay, Örnek Matbaası, Ankara, 1954, ss. 121-122.

⁸ Yıldız, a.g.e., s. 41.

⁹ Yalar, a.g.e., ss. 31-32.

Dîkulcin (ö.235/850), İbnu'r-Rûmî (ö.283/896), Ebû Firâs el-Hamdânî (ö.357/968), İbn-i Hânî (ö.362/973), Bahâ Züheyr (ö.656/1258) ve İbn-i Zeydûn (ö.463/1071)'dur.¹⁰

Arap Dili'nin o zamanki edebiyatta, rakipsiz olarak hâkim olduğu münâkaşa edilememekle beraber, edebî sanatlardaki vukûflarına dâir gururlarını şiirlerinde açıkça ortaya koyan ve Araplar'ın aleyhine İranlılar'ı öven, İran asıllı şâirler de eksik değildi. Bu temâyül, aynı zamanda inkişâf eden mensûr edebiyatta daha çok görülüyordu. Hârûn Reşîd ve Me'mûn (ö.218/833) zamanında saray kütüphânesinde istinsâh etme vazifesiyle meşgûl olan İranlı Allân (ö.218/833'ten sonra), içinde Arap kabilelerinin birbirlerine karşı yaptıkları eski hiciv şiirlerini bir araya topladığı, husûsî bir eser telif etmiştir. Bu sebeple kendisine, Şuûbî, yani halkın hak bakımından eşit olması gerektiğinin savunucusu lakabı verilmiştir. Bu devirde, kaleme alınmış olan bir çok eser de, aynı temâyülün temsilcileri konumunda olmuştur.¹¹

1. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Şiirin Özelliği

Bu dönemde halîfeler, dünya hayatına yönelip hayatın nimetlerinden faydalandılar. Şiir de, hayatın nimetlerinden biri olarak addedildi. Bu yüzden halîfeler, şâirleri kendilerine yakın tuttular. Ve onları kendilerine dost edindiler. Böylece şâirler rahata kavuştular. Ve halîfelerin yanında bulunmak suretiyle de imkânları genişledi. Bolluk içerisinde rahat ve hoş bir yaşam sürdüler. Bundan dolayı, şâirlerin karakterleri inceldi ve ruhları yumuşadı. Bunun sonucunda da, şiirleri inceldi ve lafızları yumuşadı. Şiirin içerisinde garip kelimelerin kullanımı azaldı. Zira, şiir kalbin aynası konumundadır. Kalp katı ve sert olduğunda, lafızlar da ağızdan kaba ve sert çıkar. Kalp yumuşayıp inceldiğinde ise, lafızlar da ağızdan kolay ve yumuşak çıkar.

Abbâsî Devleti döneminde, mevâlî şâirlere büyük bir önem verilmiştir. Bu şâirlerin konumları yükseltilmiş ve sayıları artmıştır. Ayrıca bu dönemde, İran kökenliler gibi diğer ırk ve unsurlardan olan şâirler de itibar kazanmıştır. Bunlar, şiire *lafzî* ve *manevî* gibi yenilikler getirmişlerdir.¹²

¹⁰ Yıldız, a.g.e., s. 41.

¹¹ Brockelmann, a.g.e., s. 123.

¹² Butrus el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-'A'suri'l-'Abbâsiyye*, I-IV, C. II, Dâru Nazîr 'Abbûd, Beyrut, ty., s. 20.

2. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Şiirin Konuları ve Sanatları

Bu dönemde, şiirde işlenen konular sayıca arttı ve şehirleşme hayatının çeşitli sebeplerinden dolayı farklı şiir türleri ortaya çıktı. Fakat bu sebeplerin tümü eşit derecede değildi. Bazısı güçlüyken zayıfladı, bazısı da zayıfken güçlendi. Sanatların bir kısmı ihmâl edilirken, bir kısmı da olduğu şekilde kaldı. Eski şiirde bilinmeyen başka sanatlar ortaya çıkarıldı. Şimdi bu şiir konuları ve sanatlarına kısaca değinelim:¹³

a. Siyâsî şiirler

Bu türden olan şiirler, İslâm'ın ilk döneminde, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şâirleri ile müşriklerin şâirleri arasında cereyan eden mücâdelelerde ortaya çıkmıştır. Sonra siyasi grupların birbirleriyle kıyasıya savaştığı ikinci dönemde parlamıştır. Ümeyyeoğulları, haklarını savunmak için şâirleri seçmişler ve özellikle de Arap olmalarına dikkat etmişlerdir. Abbâsoğulları döneminde ise bu durum değişecektir. Bu dönemde, ünlü şâirlerin çoğu mevâlîlerden oluşacaktır. Arap kabileleri arasında hüküm süren asabiyet kavgası, bu şâirler arasında olmayacaktır. En ünlü Abbâsî saray şâirleri şunlardır: Mervân b. Ebî Hafsa (ö.182/798), Ebu'l-'Atâhiye, Ebû Nuvâs ve Ebû Temmâm'dır.¹⁴

İran'lı bir çamaşırıcı kadının oğlu olup gençliğini Basra ve Kûfe'de geçirmiş olan devrin en ünlü şâirlerinden sayılan Ebû Nuvâs, Arap diline bütün incelikleriyle o kadar mükemmel bir şekilde vâkıftı ki, herkes bunu, ancak çöl Arapları arasında uzun bir müddet kalmak sûretiyle elde edebileceğine inanıyordu. Bununla beraber günlük konulara tahsis ettiği şiirlerinde, her gün konuşulan dilin ifâde tarzlarına da yer veriyordu.¹⁵

b. Gazel ve iffete aykırılık

İslâmî dönemde, ahlâk bakımından "iffetli köylü" ve "iffetsiz şehirli" şeklinde iki tür insan modeli ortaya çıkmıştır. Abbâsîler döneminde, ahlâk dışılığın bütün köy ve şehirlerde yayılmasıyla birlikte "iffetli köylü" modelinin de eski özelliğini yitirdiği görülmüştür. İkinci model olan "iffetsiz şehirli" ise yaygınlık kazanmış ve taraftarları çoğalmıştır. Dolayısıyla yeni bir tür zuhûr etmiş ve buna da "Gazel-i Müzekker" adı verilmiştir. Araplar'ın, bolluk

¹³ el-Bustânî, a.g.e., s. 25.

¹⁴ el-Bustânî, a.g.e., s. 26.

¹⁵ Brockelmann, a.g.e., s. 122.

içerisindeki İranlılar ile karışması, Türk, Deylem ve Rum gençlerinden oluşan kölelerin çoğalması, bu türün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bazen şâirler, kadınlara nezâket gösterme ve künye koyma bakımından “Gazel-i Müzekkeri” tercih etmişlerdir. Artık gazel, sadece Arap kadınlarla sınırlı kalmamış, İranlı kadınlar da, gazel niteliğinde şiirler söylemişlerdir. Bu dönemde, eğlence mekanları da çoğalmıştır. Nitekim şâirler, rızıklarının genişlemesi ve eğlencelerinin artmasıyla beraber, aşırı derecede pervasız olmaya başlamışlar ve ahlâkî zaaflarından dolayı da şiirlerindeki tasvirlerde hayânın sınırlarını zorlamışlardır.¹⁶

c. İçki şiirleri (Hamriyyât)

Ahtal (ö.95/713) ve Velîd b. Yezîd’in (ö.125/743) yanı sıra, ünlü olmayan diğer bazı şâirler de, bu konuda şiirler inşâd etmişlerdir. Abbâsîler döneminde, bazı halîfelerin içki içmesiyle birlikte, diğer insanların da içkiye olan eğilimleri artmıştır. Bu halîfeler, saraylarında eğlence meclisleri kurmuşlardır. Cârîyeler kendilerine şarkılar söylemişler, gençler de kâselerle onların etrafında dönmüşlerdir. Böylece içerek ve oynayarak eğlenmişlerdir. Bağdat ve civar köylerinde meyhâneler kurulmuştur. Şâirler, bu tür mekânlara sarhoş olmak ve eğlenmek için gitmişlerdir. Bu şâirler, içki ve içki kadehlerini anlatmaya dair çeşit çeşit sözler sarf etmişlerdir.¹⁷ Sarhoşları, içkinin sarhoş üzerindeki etkisini, aralarındaki kavgaları, sâkî, sâkiye, cârîye ve hizmetçileri anlatmışlardır. Böylelikle bu sanatın içeriğinde birtakım yenilikler yapılmıştır.

d. Övgü şiirleri (Medhiyyât)

Bağdat şehri, şâirler için tatlı bir gelir kaynağı hâline gelmiştir. Buradaki şâirlerin sayısı, her geçen gün artış göstermiştir. Bu şâirler, halîfeleri ve emîrleri övme konusunda birbirleriyle yarışmışlardır. Onları överlerken mübâlağa yapmayı da ihmâl etmemişlerdir. Mübâlağa yapma, onlara yaklaşmak için şâirlerin sık sık başvurduğu bir yöntem olmuştur.

Mübâlağa, bu şiir türünün önemli bir özelliğidir. Çünkü o, kazanç vesilesi olarak görülmüştür. Şâirlerin çevreleri değişince, zevkleri de değişmiştir. Bu konuda, şâirler, doğal

¹⁶ el-Bustânî, a.g.e., s. 27.

¹⁷ el-Bustânî, a.g.e., s. 28.

sâdelikten oldukça uzaklaşmışlardır.¹⁸ Özellikle hükümdarı ve gücünü anlatırken mübâlağa sanatına daha çok yer vermişlerdir. Şiirin bu türüne, örnek teşkil etmesi bakımından İbnu'r-Rûmî'yi¹⁹ zikredebiliriz.

e. Yergi şiirleri (Hicviyyât)

İslâmî dönemde hiciv, ağır ve yaralayıcı nitelikte olmuştur. Birbirlerini hicveden şâirler, çoğalmıştır. Beşşâr ve Di'bil (ö.246/860) gibi şâirler, halîfeleri bile hicvetmekten çekinmemişlerdir. Şâirler, hicvi de övgü gibi, kazanç vesilesi yapmışlardır. Şâirlerin bu tutumu, kendilerini hapse, dövülmeye ve bazen de ölüme sürüklemiştir.²⁰ Şiirin bu türüne de, örnek teşkil etmesi bakımından Ebû Temmâm'ın²¹ şiirlerini zikredebiliriz.

f. Ağıt şiirleri (Mersiyyât)

Ağıtın diğer bir adı da mersiye'dir. Ölen bir kişinin ardından söylenir veya yazılır. Ağıtlarda, ölen kimsenin iyi özellikleri anlatılır. Duygusal olan ağıt, incelik ve yumuşaklık kazanmıştır. Çünkü, kişiler üzerindeki tesiri artmıştır. Ağıtta da, övgü ve hicivde olduğu gibi, aşırılıklar olup yalanlar söylenmiştir. Şâirlerin çoğu, ağıtlarında zühd hayatını teşvik ederlerken, dünya hayatını da yermişlerdir.²² Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî,²³ Seyfu'd-Devle el-Hamdânî'nin (ö.356/967) ölen kız kardeşi için bir mersiye yazmıştır.

g. Övünme ve kahramanlık şiirleri (Fahriyyât ve hamâsiyyât)

Şâirlerin, eğlence ve iffete aykırılığa yönelmesiyle birlikte asabiyetin, liderliğin, kahramanlığın ve ata biniciliğin eski gücünü yitirdiği görülmüştür. Dolayısıyla şiirin bu türünde duraklama olmuştur. Daha sonra, özellikle mevâlî şâirler, bu tür şiirler yazmışlardır. Ve bu şâirlerin hepsi de, bu alanda başarı göstermişlerdir.²⁴ Şiirin bu türüne, örnek teşkil etmesi bakımından yine Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'yi²⁵ zikredebiliriz.

¹⁸ el-Bustânî, a.g.e., s. 29.

¹⁹ Ahmed Hasen Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 7. b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1422/2001, s. 185.

²⁰ el-Bustânî, a.g.e., s. 29.

²¹ Zeyyât, a.g.e., s. 186.

²² el-Bustânî, a.g.e., s. 29.

²³ Zeyyât, a.g.e., s. 185.

²⁴ el-Bustânî, a.g.e., s. 30.

²⁵ Zeyyât, a.g.e., s. 184.

h. Zühd şiirleri (Zuhdiyyât)

Eskiden şiirin bu türü, tam olarak bilinmemiştir. Ancak Abbâsîler döneminde, özellikle İran ve Hindistan kökenli, hikmetli konular içeren eserlerin tercüme edilmesinden itibaren tanınmaya başlanmıştır. Yazarlar ve şâirler, bu eserlere vâkîf olmuşlardır. Etkilenmiş olduğu şiirlerinden de anlaşılan Ebu'l-'Atâhiye, bu eserlerin etkisi altında kalan ilk şâir addedilmiştir. O, zühdle ilgili çeşit çeşit şiirler kaleme almıştır. Bu konuda çok sayıda şâir de, Ebu'l-'Atâhiye'ye katılmışlar ve yeni şiirler ortaya çıkarmışlardır. Ancak, bu şâirlerin hepsi, bu alanda zirve noktasına ulaşamamıştır.²⁶

Ebu'l-'Atâhiye'nin şiirlerinde, Hıristiyan tesirlerinin olduğu inkâr edilemeyecek ölçüde belirgindir. Bu şâir, gençliğinde yazdığı çok güzel aşk şiirlerinden dolayı, Hârûn Reşîd'in sarayında hüsn-ü kabul görmüştür. Nitekim, bir müddet sonra, dünyadan el etek çekmeyi o kadar kesin bir şekilde telkin etmeye başlamıştır ki, bu konuda dalâlete düşmüş olma şüphesine kapılmıştır.²⁷

i. Hikmet şiirleri

Bu tür şiirin değeri, Yunan Felsefesi'nin Arap diline intikâlinden sonra yükselmiştir. Şâirlerin bir kısmı, bu tür şiir inşâd etmeyi seçmişlerdir. Bunu da Ebû Temmâm, şiirinde çok açık bir şekilde göstermiştir. Câhiliye ve İslâmî dönemlerdeki hikemî şiirler ile Abbâsî dönemindeki hikemî şiirler, birbirlerinden farklı olmuşlardır. Abbâsî döneminde, şiirin bu türünde, felsefî görüşler ve aklî deliller ön plâna çıkmıştır.²⁸ Hikmet ve atasözleriyle ilgili olarak da Beşşâr b. Burd'un²⁹ şiirler yazdığı görülmüştür.

C. NESİR VE BAŞLICA NESİR USTALARI

Abbâsî Devleti'nin ilk dönemi, Arap nesrinin gelişmesi bakımından çok önemli ve verimli bir dönem olmuştur. Abbâsî Devleti'ne Yunan, İran ve Hind kültürleri intikâl etmiştir. Bu devletlerin kültürleri, Abbâsî Devleti'ni etkilemiştir. Ve bu farklı kültürlerin girmesiyle beraber yeni bir tür ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm de iki şekilde gerçekleşmiştir:

²⁶ el-Bustânî, a.g.e., s. 30.

²⁷ Brockelmann, a.g.e., s. 123.

²⁸ el-Bustânî, a.g.e., s. 30.

²⁹ Zeyyât, a.g.e., s. 188.

a) Nakil ve tercüme yoluyla gerçekleşmiştir. Bu yöneme Abbâsî halifeleri önem vermişlerdir. Bunu da en fazla Bermekî ailesinden gelen vezirleri yapmışlardır. Bu konuya İbnu'l-Mukaffa'yı örnek olarak gösterebiliriz.

b) Orta Doğu milletlerinin Araplaşması ve bütün mirasları ile kültürlerinin Arap diline intikâl etmesiyle gerçekleşmiştir. Öncekine göre bu yöntem, daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu topluluklar, sadece bilgileriyle değil, aksine örf, âdet ve gelenekleriyle de intikâl etmişlerdir.³⁰

Bu dönemde, uygarlığın ve çok kültürlülüğün gelişmesiyle klasik Arap zevkine dayanan hitabet, tedricen gerileyerek yerini, gittikçe güçlenerek nesir edebiyatının neredeyse tamamına hâkim olmaya başlayan ve *el-kitâbe* diye tabir edilen yazıcılık ve yazarlığa bırakmıştır. Bu çerçevede değişik amaçlı dostluk mektupları, ilmî ve edebî kitaplar, makâleler, münâzaralar, sözleşmeler, anlaşmalar, hikâyeler ve makâmeler kaleme alınmıştır.

Dönemin, her biri pek çok eser ortaya koyan nesir üstatları dört tabakaya ayrılmış olup birincisinin önderi İbnu'l-Mukaffa' (ö.142/759), ikincisinin Câhız (ö.255/868), üçüncüsünün İbnu'l-'Amîd (ö.360/970), dördüncü tabakanın önderi ise, Salâhaddîn Eyyûbî'nin (ö.589/1193) ünlü vezîri ve dîvân kâtibi el-Kâdî el-Fâdîl'dır (ö.596/1200).³¹

1. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Nesir Özellikleri

Araplar'ın İranlılar'la karışması, sadece şiir dilini etkilemekle sınırlı kalmamış, düz yazı dediğimiz "*nesir*" sanatını da etkilemiştir. Böylelikle lafızlar ve manalar yenilenmiştir. Nesir türünde, farklı sanatlar ve konular ortaya çıkmıştır. Böylece Arap nesri, bu dönemdeki sanat ve belâgat alanlarında en yüksek dereceye ulaşmıştır. Bu sanat dalı, ibarenin kolaylığı, mananın açıklığı, lafızların güzelliği ve süslülüğü konusunda üstünlük kazanmıştır. Abbâsî Devleti'nin ilk dönemindeki yazarlar, nesir konusunda lafızlarını pek fazla süslememişlerdir. Ancak, güzel ifâdelerle, güzel anlamlar elde etmişlerdir. Ve lafızları süsledikleri zaman da kastettikleri anlamı açıkça ifâde etmişlerdir. Bundan dolayı lafzî süslemeler ve güzelleştirmeler, nesre nazaran şiirde daha yaygın olarak kullanılmıştır.

³⁰ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel)*, C. III, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1966, s. 441.

³¹ Yalar, a.g.e., s. 31.

Bu dönemde nesir, daha çok İran'dan etkilenmiştir. Bu etki de manevî anlamda değil, maddî anlamda gerçekleşmiştir. Nitekim bu durum; ev malzemeleri, elbiseler, süs eşyaları, yiyecekler, ağaçlar ve çiçekler gibi konularda kendini göstermiştir. Aklî ilimler konusunda ise Yunanlılar'ın etkisi söz konusu olmuştur. Ve bu etki; felsefe, tıp, matematik ve astronomi gibi alanlarda çok net bir şekilde görülmüştür.³²

2. Abbâsî Devleti'nin İlk Döneminde Nesir Türleri

Arap nesrinin çok sayıda konuları vardır. İlmî nesir, felsefî nesir ve tarihî nesir gibi konular bunların sadece birkaçıdır. Hâlis edebiyat nesri, yabancı dil ve kültürlerden, özellikle de İran dili ve kültüründen etkilenmeye başlamıştır. Hind kökenli *Kelile Ve Dimne* hikâyelerini Arapça'ya tercüme etmiş ve İran edebiyatını Arap edebiyatına taşımış olan İbnu'l-Mukaffa, bu türe örnek teşkil etmesi bakımından zikredilebilir. Çünkü, dîvân risâleleri ile edebî risâlelerin gelişmesi konusunda telif etmiş olduğu en kapsamlı eseri *el-Makâlât*'dir.³³

İslâmî dönemde düz yazı dediğimiz *nesir* sanatı, hutbeler, mektuplar ve dîvânlarla sınırlı kalmıştır. Bazı tasnif edilmiş eserlerin olduğu ileri sürülmüş olsa da, ne yazık ki bu eserlerden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Abbâsî Devleti kurulduğunda yeni bir medeniyet de kurulmuştur. Bunun üzerine okuma ve yazma yaygınlık kazanmış ve Müslümanlar arasında düşünme faaliyetleri çoğalmıştır. İlim ve sanatların çeşitlilik arzemesiyle birlikte, nesir sanatının yöntemleri de çeşitlilik arzemiştir. Bundan dolayı, mektupların ve yöntemlerinin konuları artmıştır. Dolayısıyla, ilim ve edebiyatla ilgili olarak değişik araştırmalar içeren çeşitli kitaplar ortaya çıkmıştır. Fakat hitâbet sanatı, tedricen gerilemiştir. Ve bu sanat, hicrî ikinci asrın ortalarında, yok olacak ölçüde zayıflamaya başlamıştır.³⁴

Nesir, Abbâsî Devleti'nin ilk döneminde, Abdulhamîd'in (ö.132/750) yöntemi üzerine kurulmuştur. Bunu, özellikle *resâil* ve *tevkîât* konuları göstermiştir. Çünkü bu iki tarzı, halîfe ve vezîrleri daha çok kullanmıştır. Bu iki tarzda da *îcâz* sanatı yer almıştır. *Îcâz*, az ve öz söylemek demektir. *Îcâz* sanatının tercih edilmesi konusunda Ca'fer b. Yahya'nın (ö.187/803) şöyle bir sözü zikredilir: "Eğer bütün kitaplarınızı tevkîât yapmaya gücünüz yetiyorsa, onların

³² el-Bustânî, a.g.e., ss. 127-128.

³³ Dayf, a.g.e., s. 442.

³⁴ el-Bustânî, a.g.e., s. 130.

hepsini tevkîât yapınız.”³⁵ *Tevkîât* kelimesinin sözlükte, imza, mühür ve tuğra gibi anlamları vardır. Terim olarak ise, halîfelerin fermanlarını içeren tuğralı mektuplardır. Bu mektuplar, kısa olup az ve öz ifadelerle yazılır. Böyle oldukları için de vecîz manasına gelen îcâz sanatı kullanılır. Bundan dolayı, tevkîâtın en önemli özelliği îcâzdır denilebilir. Bu dönemde bir devlet adamı olan Ca’fer b. Yahya’nın da yukarıdaki sözüyle bu manayı kastetmiş olması muhtemeldir.

³⁵ Zeyyât, a.g.e., s. 156.

İkinci Bölüm

BEŞŞÂR BİN BURD'UN HAYATI

Bu bölümde; önce Beşşâr b. Burd'un tam adı ve lakapları, âilesi, doğum tarihi ve doğum yeri, soyu daha sonra da sırasıyla yetiştirme tarzı, intikâmcı, utanmaz ve hicivci kişiliği, din anlayışı ve şiirine yansımaları, vefât tarihi ve yeri hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmeye çalışılacaktır.

I. TAM ADI, DOĞUM TÂRİHİ VE DOĞUM YERİ, ÂİLESİ

A. TAM ADI VE LAKAPLARI

Tam adı, Beşşâr b. Burd b. Behmen' (Yercûh) dir.¹ Daha sonra, 'Âmir Oğulları'ndan 'Ukayl b. K'ab'a nispet edilen el-'Ukayl kabilesine katıldığı için daha çok Beşşâr b. Burd el-'Ukaylî olarak anılmıştır.² Künyesi ise Ebû Muâz'dır.³

Çocukken kulağına küpe taktığı için Beşşâr'a, "küpeli" anlamına gelen Ebû Riâs (أبو رعات) veya Mura''as (مرعّث) lakabı da verilmiştir. er-Riâs (الرعات) kelimesinin eş anlamlıları, "halka şeklindeki küpeler" manasına gelen el-Halek (الحلق) ile el-Kırât (القراط) kelimeleridir. er-Riâs (الرعات) kelimesinin tekili er-Ra'se (الرعة), el-Kırât (القراط) kelimesinin tekili ise (القراط) kelimeleridir.⁴

Ayrıca Beşşâr'ın "küpeli" (المرعّث) lakabı hakkında üç görüş olduğu iddia edilmiştir. Bu görüşler şöyle sıralanabilir:

¹ Beşşâr b. Burd, *Dîvânu Beşşâr b. Burd*, I-IV, thk. Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, C. I, Cezâir, 2007, ss. 8, 123-126.

² 'Abdu'l-Kâdir b. 'Umar Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, I-IV, C. I, Beyrut, ty., s. 541.

³ 'Abdurrahîm b. Ahmed 'Abbâsî, *Me'âhidu't-Tensîs 'alâ Şevâhidi't-Telhîs*, I-IV, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, C. I, Beyrut, 1367/1947, s. 289; Ebu'l-Ferec 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kuraşî el-Esbehânî, *Kitâbu'l-Agânî*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, I-XXXI, C. III, Kâhire, 1389/1969, ss. 981-985; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 12; Bağdâdî, a.g.e., s. 541.

⁴ Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî İbn-i Manzûr, "r'as", md., *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, C. II, Dâru Sâdir, Beyrut, 1410/1990, s. 152; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. 'Umar 'Abdüsselâm Tedmurî, C. IX, Beyrut, 1411/1990, s. 88.

1. Şu beyti söylediğinden dolayı, Beşşâr'a bu lakap verilmiştir.

قال ريم مرعث فاترُ الطرف والنظر

لست والله قاتلي قلت أو يغلب القدر⁵

Dedi ki bana baygın gözlü ve bakışlı bir küpeli ceylan yavrusu:

Vallâhi beni öldürecek değilsin, dedim ki: Kaderin önüne geçilebilir mi?

Bu beytin, kaynaklarda yer alan az farklı bir versiyonu da şöyledir:

قال ريم مرعث ساحرُ الطرف والنظر

لست والله نائلي قلت أو يغلب القدر⁶

Gözleri ve bakışı büyüleyici bir küpeli ceylan yavrusu şöyle dedi:

Vallâhi bana ulaşacak değilsin, dedim ki: Kaderin önüne geçilebilir mi?

2. Beşşâr'ın iki cepli bir elbisesi vardı. Bu ceplerin biri elbisesinin sağ tarafında, diğeri de sol tarafında bulunuyordu. Elbisesini giymek istediğinde, başını içinden geçirmeden önce, onu iyice topluyordu. Elbisesini çıkarmak istediğinde de etek kısmını çözüyor ve öyle çıkarıyordu. Bu durumda, ceplerin boşluğu, sallanan küpelere benziyordu. Bu nedenle Beşşâr'a, "küpeli" anlamına gelen el-Mura''as (**المرعث**) denilmiştir.⁷

3. Ebû 'Ubeyde (ö.209?/824?) şöyle der: "Beşşâr, çocukken kulağına küpe takıyordu. Bu sebeple, kendisine "küpeli" (**المرعث**) dendi." Bu görüşün, Beşşâr'ın lakabı hakkında ileri sürülen görüşlerin en isâbetlisi olduğu söylenmiştir. İbn-i Hallikân (ö.681/1282) da bu görüşü tercih etmiştir. Ayrıca Beşşâr'ın bu durumu, horozun boynunun altında sallanan küpelerine benzetilmiştir.⁸

⁵ Zehebî, a.g.e., s. 88.

⁶ 'Abbâsî, a.g.e., s. 290; el-Esbehânî, a.g.e., s. 986; el-Ânî, a.g.e., s. 113; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 13.

⁷ 'Abbâsî, a.g.e., s. 291; el-Esbehânî, a.g.e., s. 986; Zehebî, a.g.e., ss. 88-89.

⁸ 'Abbâsî, a.g.e., s. 291; Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân**, I-VIII, thk. İhsân Abbâs, C. I, Dâru Sâdır, Beyrût, 1968, s. 274; el-Esbehânî, a.g.e., s. 986; Zehebî, a.g.e., ss. 88-89; el-Ânî, a.g.e., s. 113; Bağdâdî, a.g.e., s. 541.

O dönemde, kulağa küpe takılması hakkında öne sürülen iki sebep vardır. Bunlardan ilki, bazı kadınların, erkek çocuklarının kulaklarına, uzun ömürlü olmaları için küpe takmalarıydı. İkincisi ise, yetenekli kölelerin kulağını delmek, İranlılar'ın eskiye dayanan bir geleneğiydi. Onlar, bu kölelerin kulaklarına altın küpe bile takarlardı. Bundan dolayı köleler, İranlılar tarafından “*kulakları delinenler*” olarak lakaplandırılmıştır. Muhtemelen İranlılar'ın bu geleneği, Araplar'a da intikâl etmiştir.⁹

B. ÂİLESİ

1. Babası, Annesi ve Kardeşleri

Her ne kadar şiirlerinde Sâsânî hânedanı gibi köklü bir aileden geldiğini, Bizans İmparatoru Kayser'in de kendi dayısı olduğunu ileri sürüyorsa da İran'a bağlı Toharistan'dan¹⁰ olan dedesi Yercûh, Mühelleb b. Ebû Sufre (ö.82/702)¹¹ tarafından esir alınmış, babası Burd de önce Mühelleb'in hanımı Hîre el-Kuşeyriyye'nin, daha sonra Basra'da Benî 'Ukayl kabilesinden Ümmü'z-Zibâ adında bir kadının kölesi olmuştur. Beşşâr, babası henüz köle iken iki gözü 'amâ olarak dünyaya gelmiş ve sâhibesi tarafından âzat edilmiştir.¹²

Beşşâr'ın annesi Gazâle adında Rûm asıllı bir kadındır. Bu kadın, Ezd¹³ kabilesine mensup bir adamın câriyesi olmuştur. Beşşâr, annesinin Rûm asıllı bir kadın olması hasebiyle, nesebi hakkında şu ünlü beytini söylemiştir:

⁹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 13-14.

¹⁰ Toharistan, Amuderya nehrinin yukarı kesiminde, bugünkü Özbekistan ve Tacikistan topraklarında tarihî bir bölgedir. Toharistan adı, Tohar'ların bu bölgeye gelip yerleşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Toharistan'ın sınırları, batıda Hindukuş ve Hisar sırtlarından Murgab ve Herirud nehirlerine kadar uzanırdı. Doğuda ise Pamir'de yaşayan göçebe kavimlerin yurtlarına kadar yayılırdı. VIII. Yüzyılda Toharistan, Arap hâkimiyeti altına girmiştir. Toharistan adı, Arap hâkimiyeti döneminde yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra bu ad unutulmuştur. Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî Bağdâdî, **Mu'cemu'l-Buldân**, I-V, C. IV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1376/1957, s. 23; Reşat İzbirak, “Toharistan”, **Türk Ansiklopedisi**, I-XXXIII, C. XXXI, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1982, s. 268.

¹¹ Sahâbeden Ebû Sufre'nin oğludur. Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını babasının Hz. Ömer zamanında yerleştiği Basra'da geçirdi. Nüfûz sahibi bir liderin oğlu olarak iyi bir şekilde yetişti ve genç yaşta kabilesinin önemli kişileri arasında yer aldı. Aynı zamanda Emevîler'in Horasan vâlisi ve Mühellebîler'in atasıdır. İrfan Aycan, “Mühelleb b. Ebû Sufre”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 511-512.

¹² Cemal Muhtar, “Beşşâr b. Burd”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. VI, İstanbul, 1992, s. 8; Hâşim Mennâ', **Beşşâr b. Burd Hayâtuhû ve Şî'ruhû**, 1. b., Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut, 1994, s. 7.

¹³ Kahtânîler'e mensup bir Arap kabilesidir. Ezd kabilesi, Yemen ve Serât'ta yaşayan Şenûe kolu, Suriye ve Arabistan'da yerleşen Gassân kolu, Serât dağlarında yaşayan Serât kolu ve Uman bölgesinde yerleşen Uman kolu olmak üzere başlıca dört büyük kola ayrılır. Emevîler'in Horasan vâlisi Mühelleb b. Ebû Sufre de bu

Eğer bir gün nesebimi saysam Bizans Kayseri de dayım çıkar

Beşşâr'ın annesinin efendisi olan Ezdli bu adam, Beşşâr'ı ve annesini, kendisiyle evlenen 'Ukayl Oğulları'ndan bir kadına mehir¹⁵ olarak vermiştir. Bu kadın da, doğuştan 'amâ olmasından dolayı Beşşâr'ı azat etmiştir.¹⁶ Konuyla ilgili diğer bir görüş ise şöyledir: Beşşâr doğduğu zaman annesi onu, Sedûsî olan Ümmü Zibâ adında bir kadına iki dînâr karşılığında satmıştır. Lâkin Ümmü Zibâ, Beşşâr'ı azat etmiştir.¹⁷

Beşşâr'ın iki erkek kardeşi vardı. Bunlardan birinin adı Bişr, bir diğerinin de Beşîr'di. Bu iki kardeşi de kasaptı. Beşşâr, kardeşlerine düşkün biriydi.¹⁸ Beşşâr, baba tarafından değil, sadece anne tarafından bu ikisiyle kardeştir. Bu nedenle Bişr Hanefî, Beşîr Sedûsî, Beşşâr da 'Ukaylî nisbesini almışlardır. Üç kardeş de, bu kabilelere sonradan dahil olmuşlardır.¹⁹ Kardeşlerinden biri total, bir diğeri de çolaktır.

2. Eşi ve Çocukları

Beşşâr'ın eşinin adı ise Ümâme'dir.²⁰ Beşşâr'ın Muhammed isminde bir oğlu dünyaya gelmiş, ancak küçük yaşta vefât etmiştir. Haklı olarak Beşşâr, onun ölümüne çok üzülmüş ve ardından da çok sayıda mersiye yazmıştır. Beşşâr'ın bir de kızı olmuş, fakat o da erken yaşta vefât etmiştir. Beşşâr, onun da ardından ağıt yakmıştır. Sonuç olarak Beşşâr'ın 'amâ olmasına rağmen çocuklarına ilgisiz kalmadığı görülmektedir. Tâhir b. Hüseyin (ö.248/862) Irak'a girdiğinde, "Beşşâr'ın çocuklarından herhangi biri kaldı mı?" diye sormuştur. Oradakiler de ona, "hayır kalmadı" demişlerdir.²¹

kabileye mensuptur. Hüseyin Algül, "Ezd", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XII, İstanbul, 1995, ss. 46-47.

¹⁴ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 14.

¹⁵ Erkeğin evlenirken hanımına verdiği ya da vermeyi taahhüt ettiği para veya herhangi bir mala mehir denmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de evlenen erkeğin hanımına vermek zorunda olduğu mehirle ilgili olarak müteaddit âyetler vardır. Bkz. en-Nisâ 4/4, 24. M. Âkif Aydın, **İlmihâl II İslâm ve Toplum**, I-II, C. II, 14. b., tdvyayınları, Ankara, 2007, s. 217.

¹⁶ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 14.

¹⁷ el-Esbehânî, a.g.e., s. 983; Mennâ', a.g.e., s. 7.

¹⁸ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 14.

¹⁹ Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhız, **Kitâbu'l-Hayevân**, I-VIII, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. VII, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1408/1988, s. 37; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 15.

²⁰ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 15.

²¹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 15-16.

Ancak Merzubânî'nin (ö.384/994) *"Muveşşah"* adlı eserinde, 'Abbâs b. Ahnef'in (ö.192/808) biyografisi anlatılırken Ömer b. Şebbe'den (ö.262/876) şöyle bir olay rivâyet edilmiştir: "Ben, 'Abbâs b. Ahnef'in şiirini yazarken Muhammed b. Beşşâr b. Burd beni gördü ve ben ona, babasının şiirini okudum". Bunun üzerine bana şöyle dedi: "Vallâhi babamın şiirini sana okumayacağım, belki sen onu da yazarsın!". Durum böyle olunca, ona şöyle karşılık verdim: "O halde, ben onu yazmayacağım". Bu olay, Beşşâr'ın vefâtından sonra yaşayan bir oğlunun olduğunu göstermektedir. Beşşâr, belki küçükken onu terk etmiştir. Oğlu delikanlı olmuş ve sonra da ölmüştür. Sonuç olarak Beşşâr, ardında herhangi bir nesil bırakmamıştır. Nitekim, 'Abbâs b. Ahnef'in Beşşâr'dan sonra yetişmiş olması da bu durumu teyid etmektedir.²²

C. DOĞUM TÂRİHİ VE DOĞUM YERİ

Târihçiler, Beşşâr'ın doğum târihi hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir.²³ Çünkü onun doğum târihiyle ilgili olarak kaynaklarda farklı rivâyetler mevcuttur. Buna göre târihçiler, Beşşâr'ın 77/696²⁴, 91/699²⁵, 95/710²⁶ veya 96/714²⁷ yıllarında Basra'da ya da Basra'ya yakın bir yerde dünyaya gelmiş olabileceği görüşündedirler. Nitekim Beşşâr, Basra'da büyümüş ve şiiri bu şehirde şöhret bulmuştur. Bir süre Harrân'da da yaşamış ve ara sıra diğer bölgelere göç etmiştir. Sonra Basra'ya tekrar geri dönmüştür. Daha sonra da Bağdat'a yerleşmiştir.²⁸

²² Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Imrân b. Mûsâ el-Merzubânî, *el-Muveşşah fi Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale's-Şuarâ*, thk. Muhammed Huseyin Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. b., Beyrut, 1415/1995, s. 331; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 16.

²³ Mennâ', a.g.e., s. 7.

²⁴ 'Umar Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, I-XV, C. III, Beyrut, 1376/1957, s. 44; 'Azmî Sukker, *Mu'cemu's-Şuarâ fi Târihi't-Taberî*, Beyrut, 1419/1999, s. 132.

²⁵ Kehhâle, a.g.e., s. 44; Mennâ', a.g.e., s. 7.

²⁶ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I-XI, C. II, 3. b., Beyrut, 1389/1969, s. 24; Mennâ', a.g.e., s. 7; Kâmil Selmân el-Cubûrî, *Mu'cemu's-Şuarâ*, I-VI, C. I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, s. 347.

²⁷ ez-Ziriklî, a.g.e., s. 24; el-Cem'iyetu'l-Mısriyye, "Beşşâr b. Burd", *el-Mevsû'atu'l-'Arabiyyetu'l-Muyessera*, I-IV, C. I, 2. b., Dâru'l-Cîl, Kâhire, 2001, s. 520; el-Cubûrî, a.g.e., s. 347; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 16; el-Bustânî, a.g.e., s. 36; Hannâ el-Fâhûrî, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, y.y., ty., s. 369.

²⁸ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 16.

D. SOYU

Kaynaklarda Beşşâr'la ilgili olarak üzerinde durulan hususlardan birinin de soyu olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki tespitlerden hareketle Beşşâr'ın Araplar'a karışmış ve Arapça şiir söylemiş bir Acem²⁹ olduğu çok net bir şekilde görülmektedir. Bu hususla ilgili en önemli olguyu, Beşşâr'ın kültürel bakımdan yaşadığı, yetiştiği ve etkilendiği çevre faktörleri teşkil etmektedir. Sosyal bakımdan da, Burd ve Beşşâr'ın Mühelleb'in sülâlesinden Benî 'Ukayl sülâlesine geçmesi en önemli bir unsur olarak görülmektedir. Böylece Beşşâr'ın, baba tarafından İran asıllı, anne tarafından ise Arap asıllı olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁰

Araplar'a katılmış olduğunu açıkça dile getiren ve nesebini İran'lı addeden Beşşâr'ın bu tutumunda herhangi bir gariplik söz konusu değildir. Aksine bu, onun soy aidiyetine ışık tutan hususların başında gelir. Bu kapsamda rivâyet olunur ki, Beşşâr, bir gün Halîfe Mehdî'nin huzuruna çıkmıştır. Bunun üzerine halîfe ona: “Kimlerden sayılırsın ey Beşşâr!?” diye sormuştur. Beşşâr da halîfenin bu suâline: “Lisân ve dış görünüş bakımından Arap; nesep bakımından ise Acem'im” karşılığını vermiştir.³¹ Daha sonra bu konuyla ilgili olarak şu beyitlerini yüksek bir sesle okumuştur:

وَنَبَّئْتُ قَوْمًا بِهِم جِنَّةٌ يَقُولُونَ مَنْ ذَا وَكُنْتُ الْعَلَمُ
أَلَا أَيُّهَا السَّائِلِيُّ جَاهِدًا لِيَعْرِفْنِي أَنَا أَنْفُ الْكَرَمِ
نَمَّتْ فِي الْكَرَامِ بَنِي عَامِرٍ فُرُوعِي وَأَصْلِي قَرِيشُ الْعَجَمِ³²

*Ünlü biri olduğum halde deli bir topluluğun: “bu kimdir” dediğinden haberdar edildim
Ey beni tanımak için hakkımda soru soran! Ben asâletin zirvesiyim
Soylu Benû 'Âmir içinde yetişti furuum-uzantılarım, aslım ise Acem Kureysi'dir*

²⁹ Araplar'ın Arap olmayanlara ve özellikle İranlılar'a verdikleri bir isimdir. III. (IX.) yüzyıldan itibaren, Arap olmayan toplumların ve özellikle İranlılar'ın İslâm dünyasında sosyal ve kültürel alanda olduğu gibi politik alanda da güç kazanmalarıyla birlikte, sadece etnik ve coğrafi bir ayırımı ifade eder olmuştur. Atilla Özkırımlı, “Acem”, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, I-IV, C. I, 2. b., Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 30; Adnan Karaismailoğlu, “Acem”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. I, İstanbul, 1988, s. 321.

³⁰ Mennâ', a.g.e., s. 8.

³¹ Mennâ', a.g.e., s. 8.

³² el-Esbehânî, a.g.e., s. 984; Mennâ', a.g.e., s. 8; Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 10-12.

Beşşâr'ın döneminde, Araplar ile Acemler birbirlerine karışmış ve bunun neticesi olarak da “Şuûbiyye”³³ hareketi ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan şu üç grup insanın ortaya çıktığı görülmektedir:

a) *Birinci Grup:* Araplar ile Acemler arasında eşitlik olduğuna ve İslâm Dîni'nin getirmiş olduğu sisteme göre takvâ dışında herhangi bir ırkın diğer bir ırka karşı üstünlüğü olmadığına inanır.

b) *İkinci Grup:* Araplar'ın Acemler'den üstün olduğunu kabul eden gruptur.

c) *Üçüncü Grup:* İkinci grubun aksine, Acemler'in Araplar'dan üstün olduğunu kabul eden ve aynı zamanda “Şuûbiyye” hareketi yanlısı olan gruptur.³⁴

Bu durum, Beşşâr'ın konumunu ve bu gruplardan hangisinin içinde yer aldığı sorusunu akla getirir. Şâir Beşşâr, aidiyeti konusunda çok renkli biri ve Acemler'in aşırı bir fanatığıdır. Nitekim Abbâsîler döneminde, Acemler'e olan bağlılığını önceki misâlde görmüştük. Ancak günün şartlarına bağlı olarak diğer bazı beyitleri okuduğunda önceki bağlılığıyla bağdaşmayan bir duygu dile getirdiği görülür. Örneğin Araplar'ın Kays kabilesinin gücünü ve cömertliğini övdüğü şu beyitlerini, Acemler'e olan bağlılığını dile getirmeye cesâret edemediği Emevîler döneminde söylemiştir.³⁵

أرى قيساً تضرُّوكا تُضَارُّ
أُمِنْتُ مَضْرَّةَ الْفَحْشَاءِ أَنِي

نَبَاتُ الْأَرْضِ أَخْطَأَهُ الْقِطَارُ³⁶
كَأَنَّ النَّاسَ حِينَ تَغِيْبُ عَنْهُمْ

Güvende kaldım haddini bilmezlerin zararından, çünkü ben

Kays kabilesini, zarar veren, fakat zarar verilemeyen bir kabile olarak görürüm

Onları bulamadıklarında insanlar,

Yağmur damlalarını ıskalemiş bitkiler sanırsın

³³ Şuûbiyye başlangıçta fetihler neticesinde Araplar'ın idaresine giren Arap asıllı olmayanlarla Araplar arasındaki eşitlik meselesini dile getiren, ancak daha sonra zamanla Araplar'a karşı – onların mevâlîye gösterdikleri tavırlara tepki olarak – mutaassıp davranarak Arap soyuna düşman olan ve Arap olmayan kavimleri Araplar'dan üstün tutan siyasî fırka, düşünce ve edebiyat akımıdır. Adem Apak, **Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri**, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25.

³⁴ Mennâ', a.g.e., s. 8.

³⁵ Mennâ', a.g.e., s. 9.

³⁶ Mennâ', a.g.e., s. 9.

Beşşâr, Kays kabilesinin diğer bütün kabilelere zarar verebileceğini, ama bu kabileye hiçbir kabilenin zarar veremeyeceğini veya zarar verebilecek güçte olmadığını dile getirmek suretiyle bu kabileyi övmüştür. Dolayısıyla o, bu kabileye sığınmak suretiyle diğer bütün kabilelerin fesat ve kötülüğünden kurtulup güven içinde olduğunu belirtmiştir. Daha sonra insanları bitkilere, Kays kabilesini de yağmurlara benzetmiştir. O, nasıl ki bitkiler, her zaman yağmurlara muhtaç olurlarsa, insanlar da o şekilde Kays kabilesine muhtaç olurlar demiştir. Eğer yağmurlar yağmazsa, bitkililer, güneşin yakıcı sıcaklığı altında kavrulup çerçöp hâline geliverecektir. Eğer Kays kabilesinin himâyesi olmazsa, insanlar, diğer kabilelerin kötülükleriyle karşı karşıya kalmışlar demektir. Beşşâr, örnek olarak, Tedmür kabilesinin bu kabileye sığınmadığı için helâk olduğunu zikretmiştir. Şâirin burada ölüm tabirini kullanması, herkesin ancak ölümden korktuğunu ama ölümün de bu kabileden korktuğunu anlatmak için başvurduğu dikkat çekici bir yöntemdir. Böylelikle onun mübâlağa ve mecâz sanatlarına ne ölçüde hâkim olduğu ve bu sanatları ne ölçüde ustaca kullanmış olduğu bir kez daha görülmüştür. Sonuç olarak o, bu beyitleriyle Kays kabilesine övgüler yağdırmıştır.

Beşşâr, 'Ukayl Oğulları'na bağlılığı hakkında da şöyle diyerek iftihâr etmiştir:

إِنِّي مِنْ بَنِي عَقِيلِ بْنِ كَعْبٍ مَوْضِعَ السَّيْفِ مِنْ طَلَى الْأَعْنَاقِ³⁷

Benim Benû 'Ukayl'deki konumum

Kılıcın boyunların süsündeki konumu gibidir

Beşşâr, 'Ukayl b. Ka'b Oğulları'nın diğer kabileler nezdindeki konumunun başın gövdedeki konumu gibi olduğunu ifâde etmiştir.

Beşşâr'ın aidiyetle ilgili tutum farklılıklarından bir diğeri de onun şu dizelerinde görülür. Çünkü o, bu dizelerde, ne küçümsediği Araplar'a ne de övdüğü Acemler'e bağlılığını dile getirir. Yalnız, bütün insanları yaratan tek bir Allâh'a bağlanır.³⁸

أَصْبَحْتَ مَوْلَى ذِي الْجَلَالِ وَبَعْضَهُمْ مَوْلَى الْغَرِيبِ فَخَذَ بِفَضْلِكَ فَافْخَرِ

مَوْلَاكَ أَكْرَمُ مِنْ تَمِيمِ كُلِّهَا أَهْلُ الْفَعَالِ، وَمَنْ قَرِيشَ الْمَشْعَرِ

فَارْجِعْ إِلَى مَوْلَاكَ غَيْرَ مُدَافِعِ سُبْحَانَ مَوْلَاكَ الْأَجَلِّ الْأَكْبَرِ³⁹

³⁷ Mennâ', a.g.e., s. 9; Beşşâr b. Burd, a.g.e., C. I, s. 11, C. IV, s. 118.

³⁸ Mennâ', a.g.e., ss. 9-10.

*Azatlı kölesi oldun sen Zülcelâl'in oysa bazıları
Arap'çığın kölesidir, sahip çık üstünlüğüne de övün öyleyse
Daha cömerttir Mevlâ'n bütün Temîm'den
Ettikleri olan Temîm'den ve Meş'ar'ın Kureyşi'nden
Dön öyleyse karşı konulmaz Mevlâ'na
Şânı yücedir en ulu ve en büyük Mevlâ'nın*

Bu örneklerden, Beşşâr'ın, prensiplerinde tutarlı olmadığı ve aidiyeti konusunda duruma göre farklı tutumlar takındığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, Araplar'a ve Acemler'e bağlanmış ama mutlak îmânın yalnız Allâh'a bağlanmakta olduğunu da yukarıdaki örneğinde şiir diliyle göstermiştir.⁴⁰

İbn-i Hallikân, "Vefeyâtu'l-A'yân" adlı eserinde Beşşâr'dan bahsederken şöyle demiştir: "Beşşâr b. Bürd b. Yercûh el-'Ukaylî, Ukayl kabilesinin azadlısıdır. "el-Agânî" adlı eserin sahibi onun nesebinden uzun uzadıya bahsetmiştir." Yine bu eserin yazarı, sırasıyla geriye doğru Beşşâr'ın yirmi altı (26) dedesinin ismini kaydetmiştir. Bunların hepsinin Acem ve isimlerinin de Fârîsî olduğunu bildirmiştir.⁴¹ Bu ifâdelerden hareketle, el-Esbehânî'nin eserinde, Beşşâr'ın soyu hakkında daha detaylı bir şekilde bilgi verilmiş denilebilir.⁴²

II. YETİŞME TARZI VE HAYATA BAKIŞI

Beşşâr'ın yetişme tarzı ve hayata bakışı şu çerçevede değerlendirilebilir:

A. YETİŞME TARZI

Çocukluğunu Benî 'Ukayl kabilesi içinde geçirip sağlam bir dil öğrenen Beşşâr, on yaşlarından itibaren şiir söylemeye başlamıştır. Gençliğinde Basra mescidlerindeki ilim meclislerine ve Merbid'deki edebî muhitlere devam etmiştir. Vâsıl b. Atâ (ö.131/748) ve arkadaşları ile yaptığı görüşmeler sayesinde bunlardan öğrendiği Fıkıh ve Kelâm kendisinin ilmî ve fikrî alandaki gelişmesine yardımcı olmuştur.

³⁹ Mennâ', a.g.e., s. 10; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 21.

⁴⁰ Mennâ', a.g.e., s. 10.

⁴¹ Zehebî, a.g.e., s. 90.

⁴² İbnu Hallikân, a.g.e., s. 271; el-Esbehânî, a.g.e., s. 981; İbn-i Kesîr, a.g.e., s. 252.

Beşşâr, Basra'da yaşayan Araplar'a sık sık gitmiş ve onlar gibi yaşamıştır. Aynı zamanda İran kültürüne de vâkıf olan şâir, kaliteli şiirler söylemek ve bu alanda akıcı bir üslûba sahip olmakla ön plâna çıkmıştır. Gençliğinden itibaren güzel şiirler söylemiştir. Kusurları araştırmak, her türlü dalga geçip alay etmek, ahlâk dışılığına yönelmek ve kazanç elde etmeye meyyâl olmak Beşşâr'ın karakteri hâline gelmiştir.⁴³

B. İNTİKÂMCI, UTANMAZ VE HİCİVCI KİŞİLİĞİ

Beşşâr, a'mâlîğinin ve bir köle ailesinden gelmiş olmanın ezikliğini telâfi etmek ve hakir görülmenin meydana getirdiği intikâm duygularını tatmin etmek için kendi kabilesini bile hicvetmiştir. Bu yüzden Basralılar onun hicvine konu olmaktan dâima çekinmişlerdir. Ukbe b. Selîm ve Hâlid b. Bermek (ö.165/781-82) dışında, 'Ukayl kabilesinden methettiği herkesi hicvedecek kadar karakter zaafı göstermiş, bu iki kişi de verdikleri ödüllerle kendilerini onun hicvinden kurtarabilmişlerdir.⁴⁴

Beşşâr'ın, Emevî devrinin büyük hiciv şâirlerinden biri olan Cerîr b. Atıyye'yi sırf şöhret kazanmak maksadıyla hicvettiği rivâyet edilmiş olsa da bu rivayetin, o dönemin şâirlerinden olup Beşşâr'ı hicveden Cerîr b. Munzir es-Sedûsî ile Cerîr b. Atıyye'nin karıştırılmasından dolayı ortaya çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. O herkesi hicvettiği halde hicvedilmekten çok korkmuştur. Hatta kendisini hicvetmemesi için Ebu's-Şamakmak'a (ö.200/815) yılda 200 (iki yüz) dirhem verdiği rivâyet edilmiştir.⁴⁵ Birinci sınıf bir sanatkâr olmasına ve şiirlerini Arapça söylemesine rağmen dâima İranlılar'ı methetmiş, Arap ırkını küçümsemiştir.

O, kendisi gibi a'mâ olan Ebu'l-A'lâ el-Mearrî'ye (ö.449/1057) hiçbir yönden benzemez; zira Mearrî belli bir felsefenin sahibidir, Beşşâr ise bazı karışık fikirlere saplanmış şüpheli bir şâirdir. Serbest ve lâubali oluşu sebebiyle müstehcen şiirler terennüm ederek diğer şâirlere oranla halkın cinsî duygularını fazlasıyla tahrik etmiştir.⁴⁶

Beşşâr, Emevîler'in son, Abbâsîler'in de ilk devrinde yaşamıştır. O, Emevîler devrindeyken bazı Emevî emîrlerini övmüştür. Abbâsîler devrine ulaştığında ise Bağdat'a

⁴³ Sukker, a.g.e., s. 132.

⁴⁴ Muhtar, a.g.e., s. 8.

⁴⁵ Muhammed Ferîd Vecdî, "Beşşâr b. Burd", **Dâiratu Meâ'rifi'l-Karni'l-İşrîn**, C. II, 3. b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnân, 1971, ss. 201-202; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 22.

⁴⁶ Muhtar, a.g.e., s. 8.

intikâl etmiş ve Abbâsî halîfelerinden Mehdî ile husûsî bir ilişki kurmuştur. Halîfe Mehdî'ye değişik medhiyeler söylemiştir. Mehdî ona ödülleri vermiştir. Ancak Abbâsî Halîfesi Mehdî, şâirin kötü davranışlarından memnuniyetsizlik duymuş, ahlâk ve inancını eleştirmiştir. Bu durum da şâirin aleyhine dönmüştür. Dolayısıyla, şartlar Basra'ya gitmesini gerektirmiştir.⁴⁷

Beşşâr, insanlar hakkında menfî düşünmüş ve onların dostluklarına pek güvenmemiştir. Çünkü o, bütün insanları giyâplarında alaycı ve düzenbaz olarak değerlendirmiştir. Ama buna rağmen o, dostlarına yaranmayı, yanlışlarını görmezden gelmeyi ve ayıplarını yüzlerine vurma konusunda da orta yolu izlemeyi tavsiye etmiştir.⁴⁸

C. DİN ANLAYIŞI VE ŞİİRİNE YANSIMALARI

Beşşâr'ı, kendisinin İran kökenli olması hasebiyle bu devletin bırakmış olduğu inanç ve görüşler ile Araplar'ın katı fikirlerden uzaklaşıp derin ve geniş düşüncelere yönelmesinden itibaren mezhep ve bidatların yayılmış olduğu kendi döneminin inanç ve görüşleri son derece etkilemiştir. Yani İran kültürünün bakiyeleri ile Abbâsîler'in ilk döneminin içinde bulunmuş olduğu şartlar, Beşşâr'ın hayatını, inancını ve görüşlerini şekillendirip belirlemiştir.⁴⁹

Şaşılabilecek şeydir ki bütün bu durumlar, Beşşâr'ın görüşlerinde daha çok belirginlik kazanmıştır. Dolayısıyla onun, *Şuûbiyye* hareketi içinde olduğu ve Müslüman Araplar'a karşı antipati duyduğu görülmüştür. Ancak o, Mudar'a intisâp ettiğini iddia ettiği için bu kabileyi iftihar etmiş ve bu kabileyi küçümsememiştir.⁵⁰

Beşşâr, dînî konuları iyice özümsemiş, özellikle de Kelâm ilminde derinleşmiştir. Buna rağmen ne yazık ki o, namaz kılmamış, farz ve nâfile ibâdetleri pek önemsememiştir. Bir ara *Cebriyye*⁵¹ mezhebini benimsemiştir. Ama kısa bir süre sonra, bu mezhepten de vazgeçmiş ve

⁴⁷ Sukker, a.g.e., s. 132.

⁴⁸ el-Bustânî, a.g.e., s. 56.

⁴⁹ el-Bustânî, a.g.e., s. 55.

⁵⁰ el-Bustânî, a.g.e., s. 55.

⁵¹ Cebriyye Mu'tezile'nin tam zıddı bir mezheptir. İnsanda hür irâdenin varlığını inkâr ederek; insanın, rüzgârın önündeki kuru bir yaprak gibi olduğunu, yaptığı işleri zorunlu olarak ve mecbûren yaptığını kabul eder. Bugün dahi irâde, kader ve kazâ meselelerini iyi anlamamış olan birçok kimse bilerek veya bilmeyerek bu mezhebin görüşünü benimsemiştir. Avrupalılar bu mezhebe *Fatalizm* derler. Cebriyye, cennet ve cehennemin dünya gibi geçici olduğuna, âhirette Allâh'ın gözlerle görülmeyeceğine, O'nun kelâmının sonradan yaratılmış (hâdis) olduğuna inanır. Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, 5. b., Damla Yayınevi, İstanbul, 1993, ss. 45-46; Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 11. b., Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2006, ss. 484-485.

kimsenin kendisini anlamadığı iddiasıyla İslâmiyet’i küçümsemeye kalkışmıştır.⁵² Bütün bunlara rağmen o, öldükten sonra diriltilmeyi (ba’sı) ve Kıyâmet gününü (hisâbı) kabul edip tasdik etmiştir.⁵³

Buna rağmen Beşşâr, bazen atalarının dini olan *Mecûsîlik*’in⁵⁴ hasretini çekmiştir. Bu nedendir ki o, bütün unsurlara karşı ateşi tercih etmiş, onu aydınlığın kaynağı ve dâimi mabut olarak ifâde etmiştir. Âdem aleyhisselâm ile oğullarına karşı İblîs’i üstün görmüştür. Bu hususla ilgili olarak kendisinin bu tutumunu çok net bir şekilde gösteren ve neredeyse her kaynakta yer alan şu ünlü beytnini söylemiştir:

الأرض مُظْلَمَةٌ وَالنَّارُ مُشْرِقَةٌ

وَالنَّارُ مَعْبُودَةٌ مَدَّ كَانَتْ النَّارُ⁵⁵

Yeryüzü karanlık, ateşe aydınlık

Ve mabuttur ateş var olduğundan beri

Zındıklık ve mühlidlikle ilgili suçlamalar, İslâmiyet’in ilk asrında ortaya çıkmıştır. Beşşâr’ın yaşadığı dönemde ise itikâdî ayrılıkların, mezheple ilgili taassupların ve siyâsî emellerin elde edilmesine yönelik çabaların artmasıyla beraber bu suçlamalar zirve noktasına ulaşmıştır. Sistemik zındıklık hareketleri ve bunlara yönelik suçlamalar, Abbâsî Devleti’nin

⁵² Muhtar, a.g.e., s. 8.

⁵³ el-Bustânî, a.g.e., s. 56.

⁵⁴ Mecûsîlik, Zerdüşt’ün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mec’den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüşt’ün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir. Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde (el-Hacc, 22/17) “*Mecûsîler*” anlamına gelen “*Mecûs*” (tekili *Mecûsî*) kelimesi geçmektedir. Mecûs teriminin eski Farsça kökenli olduğu erken dönemlerden itibaren Müslümanlar tarafından bilinmekteydi. Bununla birlikte bu kelimeyi “menece” fiili kökünden türetmeye çalışanlar da olmuştur. Ayrıca mecûs kelimesinin Keldânî veya Med kökenli olduğu ileri sürülmüştür. Batılı araştırmacılar, mecûs teriminin Eski Farsça’dan Arapça’ya doğrudan veya Süryânîce (mecûsâ) aracılığıyla geçmiş olabileceğini söylerler. Şinasi Gündüz, “*Mecûsîlik*”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 279; Daha geniş bilgi için bkz.: A. Bâki Güçlü ve diğerleri, “*Zerdüşçülük*”, md., **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, ss. 1637-1638; Ali Püsküllüoğlu, “*Zerdüşçülük*”, md., **Türkçe Sözlük**, 2. b., Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004, s. 1523; Abdurrahman Küçük – Günay Tümer – Mehmet Alparıslan Küçük, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 141-146.

⁵⁵ el-Esbehânî, a.g.e., s. 991; Vecdî, a.g.e., s. 197; Zehebî, a.g.e., s. 91; İbn-i Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi**, I-XV, çev. Mehmet Keskin, C. X, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 251; Circis Dâvud Dâvud, **ez-Zendeka ve’z-Zenâdika fi’l-Edebi’l-Arabî mine’l-Câhiliyye ve Hatte’l-Karnî’s-Sâlisî’l-Hicrî**, 1. b., el-Muessesetu’l-Câmiî’yye, Beyrut-Lubnân, 1425/2004, s. 295; Beşşâr b. Burd, a.g.e., C. I, s. 35, C. IV, s. 78; Bağdâdî, a.g.e., s. 541; el-Bustânî, a.g.e., s. 56.

ilk dönemlerinde iyice belirginleşmiş ve daha sonra bu suçlamalara siyâsetin yaptırım gücü de eklenmiştir.⁵⁶

Halîfe Mehdî, *Pers* asabiyetine ve *Şuûbiyye* hareketine yönelik eğilimlerin açık bir şekilde belirmesini güç kullanarak ortadan kaldırmak istemiştir. Çünkü Persler, zındıklıkla ve önceki dinlerinin inancını gizli bir şekilde yeniden benimsemekle suçlanmışlardır. Onların dinle ilgili bu gizli tutumları zındıklık çerçevesinde değerlendirilmiştir. “Zındıklık” kelimesi, Farsça bir isim olan “Zendû” kökünden türemiştir. Zendû, eski Fârisîler’in kutsal kitabının adıdır. Hicretin 163. (yüz altmış üçüncü) yılı olaylarında, halîfe Mehdî, Rûm diyârının fethi için yola çıkmış ve Halep’e ulaşmıştır. Bu bölgede zındıkların bulunduğunu öğrenince hemen onları toplatmıştır. Daha sonra onları öldürmüş ve kutsal kitaplarını bıçaklarla delik deşik ettirmiştir. Dolayısıyla halîfe Mehdî, kendi döneminde zındık olan birçok kimseyi katlettirmiştir.⁵⁷

Ancak halîfe Mehdî, dönemindeki zındıkları ölümle cezalandırmadan önce İslâm’a girmelerini isteyerek tümüne tevbe etmeleri için fırsat tanımıştır. Bunun sonucunda kimileri zındıklıktan vazgeçip İslâmiyet’e girmişler ve serbest bırakılmışlardır. Kimileri ise zındıklıklarını ısrarlı bir şekilde sürdürmeye karar vermişlerdir. Hâl böyle olunca halîfe, bazılarının âilelerini ve yakınlarını terbiye etmeleri için ikâz etmiştir. Bazılarını da bu durumdan vazgeçmeleri için sopadan geçirmiş, kırbaçlatmış ve hapsedirmiştir. Bu caydırıcı cezalar sonunda yine vazgeçmek istemeyenleri ise öldürtmek suretiyle ortadan kaldırmıştır.⁵⁸

Zamanla zındıklık sözcüğü, Fıkıh literatüründe, Müslümanlık’ını açıkça ilân eden ve kâfirliğini gizleyen kişiyi gösteren bir kavram hâline gelmiştir. Kâfir olma bakımından Fârisî Mecûsîlik’i inancı ile “Dehrîlik”⁵⁹ inancı arasında hiçbir fark yoktur. Bundan dolayı bazı

⁵⁶ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 25.

⁵⁷ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 26-27.

⁵⁸ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 27-28.

⁵⁹ Dehriyye, Âlemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist bir felsefe akımıdır. “Mutlak zaman” anlamına gelen *dehr* kelimesine nisbeti sebebiyle bu isimle anılan ve İslâm dünyasında genel olarak ateist ve materyalist düşünce akımlarını temsil eden dehriyye, belirgin şahsiyetlerin oluşturduğu bir felsefi akımı ifade etmesi yanında çeşitli felsefe akımlarındaki inkârcı tezlerin de ortak bir adıdır. İslâm dünyasındaki Meşşâiyye ve İşrâkiyye ile kıyaslanabilecek bir dehriyye akımının teşekkül etmemiş olması, bu akımın sistematik felsefe tarihi açısından ele alınmasını zorlaştırmaktadır. İbnu’r-Râvendî gibi belirgin tarihî şahsiyetlerin söz konusu akımın öncüleri arasında sayılmasına rağmen İslâm dünyasındaki ilhâd hareketleri ve bunlara gösterilen şiddetli tepkiler, dehriyye teriminin anlamını yer yer genişletmiş ve hatta belirsizleştirmiştir. Ayrıca inkâra yol açabileceği endişesiyle esasen materyalist olmayan felsefi kabuller de dehriyye adı altında değerlendirilmiştir. Özellikle kelâm kitaplarında, kendisini ötekilerden

âlimler, zındıklık kelimesi ile münâfıklık kelimesi eş anlamlıdır, yani zındık ile münâfık aynı anlama gelmektedir demişlerdir. Yine bu âlimler, Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde kâfirliğini gizleyen kimseye “münâfık” kelimesini, Hz. Peygamber’den sonraki dönemde kâfirliğini gizleyen kimseye ise “zındık” kelimesini tahsis etmişlerdir.⁶⁰

Halîfe Mehdî, İslâm akîdesini ve selef âlimlerinin yaşayışını canlı tutabilmek için sağlam bir dış görünüş ortaya koymak istemiştir. Nitekim bunu, tarihin de tanıklık ettiği üç şekilde gerçekleştirmiştir. İlki zındıklığı yok etmek için güç kullanmak, ikincisi de insanları aşk şiirinden uzaklaştırmaktır. Bu sebeple Beşşâr’a aşk şiiri söylemesi yasaklanmıştır. Ayrıca dönemin şâirlerinden olan Ebu’l-‘Atâhiye de bu şiir türünden men edilmiştir. Bu yüzden Ebu’l-‘Atâhiye, şiirini yalnız zühd ve hikmetle ilgili konulara tahsis etmiştir. Üçüncüsü ise kadınlara yönelik aşırı düşkünlüğün ve kabalığın sınırlandırılması çerçevesinde olmuştur.⁶¹

Râvîler, Beşşâr’ın Kelâm ilmine vâkıf olan sayılı âlimlerden biri olduğu hususunda ittifâk etmişlerdir. el-Agânî’nin yazarı, Basra şehrinde altı mütekellimin olduğunu söylemiştir. Bu kelâmcılar şunlardır: ‘Amr b. ‘Ubeyd, (ö.144/761) Vâsıl b. ‘Atâ el-Gazzâl, Beşşâr b. Burd, Sâlih b. ‘Abdu’l-Kuddûs, (ö.160/777) ‘Abdu’l-Kerîm b. Ebi’l-‘Avcâ (ö.155/772) ve Cerîr b. Hâzim el-Ezdî’dir. Onlar, Ezdî’nin evinde toplanıp birçok meseleyi tartışmışlar ve her tartıştıkları meselede de bir sonuca ulaşamayıp şüphe içerisinde kalmışlardır. Sonuç olarak ‘Amr ile Vâsıl Mu’tezilî fikirleri benimsemişler, ‘Abdu’l-Kerîm ile Sâlih Mazdekiye inancını

veya benzerlerinden ayırt etmeye yarayan birtakım niteliklere sahip bir dehriyye tanımından ziyâde bir fikri veya şahsî *dehrî* saymaya yetecek telakkiler söz konusu edilmektedir.

Zındıklar (zenâdika) hareketinin dehriyye ile münasebetinin gösterilmesi, Fars-Hint kültürünün bu akımın doğuşundaki rolünün tesbiti bakımından önemlidir. Çünkü kaynaklarda zındıklarla ilhâd hareketleri arasındaki paralelliklere daima işaret edilmektedir. İslâm dünyasının klasik çağdaki en ünlü ateist ve materyalisti olan İbnu’r-Râvendî’nin hocaları arasında zikredilen İbn Tâlût, Nu’mân b. Ebu’l-‘Avcâ ve özellikle Ebû İsa el-Verrâk gibi isimler ünlü zındıklardır. Yine Beşşâr b. Burd ve Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhikî gibi ediplerin Maniheist oldukları yahut o eğilimi taşıdıkları, bunların gözleriyle görmediklerine inanmayan (sansüalist), cin ve melekleri inkâr eden kimseler olarak nitelendirildiği bilinmektedir. Fars kültürü ve edebiyatının üstünlüğü teziyle başlatılan “*Şuûbiyye*” hareketinin de içinde bulunduğu zındıklar, cüretlerini Kur’ân’ın i’câzî fikrini sarsma girişimlerine kadar götürmüşlerdir. Nitekim ünlü edip ve mütercim İbnu’l-Mukaffa’ için de Kur’ân’a nazîre yazdığı yolunda ithamlar söz konusu olmuştur. Bir tercüme şaheseri olarak kabul edilen *Kelîle ve Dimne*’nin “Bâbu Berzeveyh” başlığını taşıyan girişi, ister bizzat İbnu’l-Mukaffa’ telif etmiş olsun isterse orijinalinden tercüme etmiş bulunsun, dinleri eleştiren cüretli pasajlar ihtiva etmektedir. İslâm dünyasındaki materyalist akımın öncüsü kabul edilen İbnu’r-Râvendî’nin dinleri, peygamberleri ve mu’cizeleri inkârâ kadar varan tenkitleri de İslâm öncesi İran literatürünün etkisine bağlanmaktadır. Hayrani Altıntaş, “Dehriyye”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. IX, İstanbul, 1994, ss. 107-109.

⁶⁰ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 28.

⁶¹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 29.

kabullenip dualist olmaya karar vermişler, Beşşâr, değişik fikirlere sahip olmakla birlikte tereddüt içinde yaşamaya devâm etmiş, Ezdî ise *Sümeniyye*⁶² öğretisine meyletmiştir.⁶³

Epiküryen bir ahlâk anlayışı benimseyen ve bunu şiirlerinde terennüm eden Beşşâr, inanç açısından çeşitli mezhepler arasında bocalayıp durmuş, şiirlerinde Zerdüşt dinine temâyülünden ötürü zındıklıkla suçlanmıştır. İlk zamanlar Mu'tezile ileri gelenleriyle düşüp kalkan ve onlardan ilim tahsiline çalışan Beşşâr, Hz. Peygamber'den (ö.11/632) sonra herkesin dalâlete düştüğünü iddia ederek halkı tekfire kalkışmış ve ateşin topraktan üstün olduğu gerekçesiyle Âdem'e secde etmeyen şeytanı savunmuştur. Bunun üzerine Vâsıl b. Atâ, onun zındık olduğunu ve öldürülmesi gerektiğini söylemiş, bu yüzden iki defa Basra'dan sürülmüş, ancak hasımlarının ölümünden sonra Basra'ya dönebilmiştir.⁶⁴

Esaslı bir zındık ve ateşin topraktan, İblis'in de Hz. Âdem Peygamber'den üstün olduğu konusunda şeytanla aynı fikirde olduğu şiirlerinden açıkça anlaşılan Beşşâr, aynı zamanda döneminin en büyük şâiri olarak kabul edilmiştir. Şeytanla bu derece uyumlu bir şâirin, şiir şeytanına sahip olması, hakkında akla gelen ilk özelliklerden biri olsa gerektir. Ancak kaynaklarda yer verilen bir şiirinden onun, Şiniknâk adında bir şiir şeytanının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Beşşâr, bu adın geçtiği beyitte:

دعاني شقنناق الى خلف بكرة

فقلت اتركني فالتفرد أحمد⁶⁵

Çağırdı beni Şiniknâk devesinin terkisine binmeye

Dedim ki: Bırak beni, daha iyidir yalnız kalmak

Demek suretiyle, şiir söylerken yalnız olmanın ve kimseden yardım talep etmemenin daha iyi olduğunu iddia etmiştir.⁶⁶

⁶² Sümeniyye, putlara tapan bir fikradır ki tenâsüh görüşünü benimsemişlerdir. Tenâsüh, rûh göçümü, rûh sıçraması, rûhun bir cisimden ötekine, bazen de insandan hayvana ve hayvandan insana geçmesi inancı demektir. Ahterî Mustafa Muslihuddîn el-Karahisarî, "Sümeniyyet", md., **Ahterî-i Kebîr**, haz. H. Ahmet Kırkkılıç – Yusuf Sancak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 919; Ferit Devellioğlu, "Tenâsüh", md., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. b., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 1076; Daha geniş bilgi için bkz.: Ahmet Güç, "Sümeniyye", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXVIII, İstanbul, 2010, ss. 132-133.

⁶³ Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 31-49.

⁶⁴ Muhtar, a.g.e., s. 8.

⁶⁵ el-Câhız, a.g.e., C. VI, s. 228; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 72.

Hem Emevîler hem de Abbâsîler devrinin şâiri olarak addedilen Beşşâr b. Burd, daha önce de anlatıldığı gibi, inancı ve meşrebine uygun olarak sürekli şeytanın yanında yer almış ve bunu şiirlerine de yansıtmıştır. Onun şeytanı konu alıp yücelttiği ünlü dörtlüğü şöyledir:

إبليس خير من أبيكم آدمَ فتبينوا يا معشر الأشرار
النَّارَ عنصره و آدم طينة والطين لا يسمو سُمُو النَّارِ⁶⁷

Babanız Âdem'den hayırlıdır İblis

Bilin bunu açıkça, ey kötüler topluluğu

Ateştir onun özü, Âdem ise bir parça toprak

Oysa olamaz toprak ateş kadar yüce⁶⁸

D. VEFÂT TÂRİHİ VE YERİ

Beşşâr'ın doğum târihi konusunda olduğu gibi vefât târihiyle ilgili de değişik rivâyetler vardır. Buna göre Beşşâr, 167/783⁶⁹ veya 168/784⁷⁰ yıllarında Basra'da vefât etmiştir. Ancak kaynakların çoğunda şâir Beşşâr'ın Basra'da vefât ettiği kaydedilirken az sayıdaki bazı kaynaklarda ise Bağdad'da vefât ettiği söylenmiştir. Nitekim Beşşâr'la ilgili kaynakların başında zikredilen ve müracaat edilecek temel eser kabul edilen dört ciltlik dîvânı üzerindeki çalışmada da Bağdat'ta vefât ettiği yer almaktadır. Bundan hareketle Beşşâr'ın Bağdat'ta vefât etmiş olabileceği fikri ihtimâl, Basra'da defnedilmiş olabileceği ise kesinlik kazanmıştır. Beşşâr saç ve sakalı ağarınca kadar yaşamış, 90 (doksan) ya da 70 (yetmiş) küsür yıl hayatta kalmıştır. Böylece o, uzun bir ömür yaşamıştır.⁷¹

Halîfe Mehdî için vezîrlik görevini Ya'kûb b. Dâvûd üstlenmiş olduğu zaman, Beşşâr, yeni vezîri övmek suretiyle saygısını kazanmayı ve onun sayesinde de halîfenin saygısını tekrar geri alabilmeyi denemiş, ama yeni vezîr, kendisiyle hiç ilgilenmemiştir. Bunun üzerine

⁶⁶ Mehmet Yalar, *Şeytan'ın Biyografisi*, Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 113.

⁶⁷ Dâvud, a.g.e., s. 295; Beşşâr b. Burd, a.g.e., C. I, s. 36, C. IV, s. 78.

⁶⁸ Yalar, a.g.e., s. 118.

⁶⁹ Kehhâle, a.g.e., s. 44; ez-Ziriklî, a.g.e., s. 24; Mennâ', a.g.e., s. 7; Sukker, a.g.e., s. 132; el-Cubûrî, a.g.e., s. 347.

⁷⁰ Kehhâle, a.g.e., s. 44; ez-Ziriklî, a.g.e., s. 24; Mennâ', a.g.e., s. 7; el-Cem'iyetu'l-Mısriyye, a.g.e., s. 520; el-Cubûrî, a.g.e., s. 347; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 16; el-Bustânî, a.g.e., s. 36; el-Fâhûrî, a.g.e., s. 369.

⁷¹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 16.

Beşşâr, sinirlenip Halîfe Mehdî ile yeni vezîrini sert bir dille hicvetmiştir. Dolayısıyla Beşşâr'a karşı Ya'kûb'un intikâmı artmıştır. Yeni vezîr, Beşşâr'ın sadece zındık olduğunu ileri sürerek halîfenin gözünde onu kötölemeye devâm etmiş ve halîfeyi de onu cezâlandırması için zorlamıştır. Sonunda Halîfe Mehdî, Beşşâr'ın öldürülmesini emretmiştir. Nitekim Beşşâr'a yetmiş (70) kırbaç vurulmuş ve Basra'da öl(dürül)müştür.⁷²

Beşşâr, halîfe Mehdî'yi hicvetmiştir. Daha sonra halîfeye, Beşşâr'ın şarap ve eğlenceye çok düşkün olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Mehdî, onun suda boğularak öldürülmesini emretmiştir.⁷³

el-Agânî'nin yazarı rivâyet ediyor ki, Basra halkına Beşşâr'ın ölüm haberi duyurulduğunda, onlar, bu haberi birbirlerine müjdelemişler ve birbirlerini kutlamışlardır. Kötü dilli olduğundan dolayı da vefâtının ardından hiç kimse ona hayır duâ etmemiştir. Bir de rivâyete göre, Beşşâr'ın cenâzesine İrân'lı bir zencî câriyeden başka hiç kimse katılmamıştır.⁷⁴

Beşşâr *mevâlî*⁷⁵, den olduğu için Emevîler devrinde kendisine önem verilmemiş, ancak Abbâsîler'den Mehdî-Billâh (ö.169/785) ve veziri Hâlid b. Bermek zamanında itibar

⁷² İbn-i Kesîr, a.g.e., s. 252; Sukker, a.g.e., s. 132; el-Fâhûrî, a.g.e., s. 372.

⁷³ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim İbn-i Kuteybe, *Kitâbu's-Şî'ri ve's-Şua'râ*, Dâru Sâdır, Leiden, 1902, s. 479.

⁷⁴ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 372.

⁷⁵ *Mevâlî*; Arap olmayan müslüman halklar için kullanılan bir terimdir. Sözlükte "koruyucu, yardımcı, sahip, dost; âzat eden efendi; âzat edilen köle" anlamlarına gelen *mevlâ* kelimesinin çoğulu olan *mevâlî* Kur'ân-ı Kerîm'de "akraba" (Meryem 19/5), "dostlar" (el-Ahzâb 33/5), ve "mirasçılar" (en-Nisâ 4/33) manasında üç âyet-i kerîmede zikredilir. *Mevlâ* kelimesi de çoğu Allâh hakkında olmak üzere "sahip, yardımcı, koruyucu, dost, efendi" anlamlarında 18 (on sekiz) yerde geçmektedir. Hadîslerde *mevlâ* ve *mevâlî* kelimelerinin sözlük anlamları çerçevesinde sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Mevâlî, terim anlamında ilk İslâmî fetihlerin ardından kendi istekleriyle müslüman olan, çoğunluğunu doğuda İranlılar ve Türkler'in, Kuzey Afrika ve Endülüs'te Berberîler'in, Mısır'da Kıbtîler'in oluşturduğu gayri Arap müslümanları ifâde etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. *Mevâlî* esas itibarıyla iki gruba ayrılıyordu. Birinci grubu, köleleştirilen savaş esirlerinden daha sonra efendileri tarafından serbest bırakılan şahsî âzatlılar (*mevâlî'l-irâka*); *mevâlî'l-İslâm*, *mevâlî'l-muvâlât*, *mevâlî't-tibâa* ve *mevâlî'l-ahd* denilen ikinci grubu ise fethedilen ülkelerin halkından esir veya köle olmadıkları halde bir Arap ya da Arap kabilesi vasıtasıyla İslâm'ı kabul ederek onların *mevâlî*si sayılan yahut kabile anlayışına dayalı sosyal yapıda iyi bir yer edinebilmek için güçlü Arap kabilelerinden biriyle *velâ* (*himâye*) akdi yaparak onun *himâyesine* giren gayri Arap müslümanlar teşkil ediyordu.

Mevâlî, iktidarı ele geçirmelerinde büyük pay saibi olduğu Abbâsîler devrinde Araplar'la eşit haklar elde etmiş, hatta ihtilâlin ağır yükünü omuzlarında taşıyan Horasanlı liderlerin vezirlik gibi yüksek idârî görevlere tayiniyle siyasî ve sosyal açıdan öne geçmiş ve bu statüsünü uzun süre devâm ettirmiştir. Öte yandan Araplar'ın üstünlüğü düşüncesine karşı önceleri müslümanların eşitliğini savunan *mevâlî* içinde, Emevîler'in son dönemlerinde Arap olmayanların Araplar'a üstünlüğünü iddia eden *Şuûbiyye* hareketi ortaya çıkmıştır. Daha ziyade İran asıllı *mevâlî* arasında görülen bu ırkçılık düşüncesi Abbâsîler devrinde gücünü arttırmış ve giderek Arap düşmanlığına dönüşmüştür. A. J. Wensinck, "vly", md., *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, I-VII, C. VII, Leiden, 1969, ss. 322-336; İsmail Yiğit, "Mevâlî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXIX, Ankara, 2004, ss. 424-426.

görebilmiştir. Halife Mehdî, Beşşâr'ın müstehcen şiirler yazmasına engel olmuşsa da hiciv yazmasını önleyememiştir. Bu yüzden o sunduğu kasidesine ödül vermeyen vezir Ya'kûb b. Dâvûd'u (ö.187/803), hatta aynı sebeple Halife Mehdî'yi bile hicvetmiş ve bu hicviyesini nahiv âlimlerinden Yûnus b. Habîb'in (ö.182/798) meclisinde okumuştur. Bunu öğrenen Ya'kûb b. Dâvûd, evvelce Beşşâr'ın zındık olduğuna ve öldürülmesi gerektiğine inandıramadığı Mehdî'yi bu konuda ikna etmeye çalışmıştır. Bunun üzerine hâdiseyi bizzat tahkik etmek için Basra'ya hareket eden halîfe Batîha'da vakitsiz bir ezan sesi duymuştur. Bunu sarhoş olduğu için Beşşâr'ın yaptığını öğrenince kendisine *had*⁷⁶ cezası verilmesini emretmiştir. Doksan yaşındaki şâir on üçüncü (bir rivayete göre yetmişinci) sopada ölmüştür. Onu halîfenin bağışlayabileceğini düşünerek vezir Ya'kûb b. Dâvûd'un öldürttüğü de rivayet edilmektedir. Beşşâr'ın ölümü halkı sevindirmiş, cenazesinde sadece zenci câriyesi bulunmuştur.⁷⁷

⁷⁶ Had; Kur'ân ve Sünnet'te belirlenmiş, kısas ve diyet dışındaki cezaî müeyyideleri ifâde eden fıkıh terimidir. *Had* kelimesi (çoğulu *hudûd*) sözlükte masdar olarak "engel olmak, iki şeyin arasını ayırmak"; isim olarak "iki şeyin birbirine karışmasını önleyen şey, bir nesnenin uç ve kenar kısmı, sınır, tanım" gibi anlamlara gelir. Fıkıhta, Allâh hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifâde eder. Kelimenin fıkıh ilminde kazandığı terim anlamı, kısmen "hudûdullâh" tabirinin Kur'ân'da geniş bir muteva ile kullanılmış olmasının, büyük ölçüde de had kelimesinin hadîslerde oldukça belirginleşen istilâhî kullanımının sonucudur.

Kur'ân ve Sünnet'te şarap içme ve sarhoşluk açıkça yasaklanmış olmakla birlikte şarap içen kimseye Hz. Peygamber döneminde sayı ve keyfiyet bakımından farklı celde cezalarının ve ilâve cezaların uygulanmış olması, Hz. Ebû Bekir'in şarap içene 40 (kırk), Hz. Ömer'in ise sahâbe ile yaptığı istişâre sonunda 80 (seksen) sopa vurdurması, bu cezanın ne ölçüde had cezası sayılacağıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakîhlerine göre şarap içene (sarhoşa) uygulanacak seksen celdenin tamamı had; Şâfiîler'e, Zâhirîler'e ve Zeydîlere'e göre ise ilk kırk celde had, ikincisi ta'zîr grubunda yer alır. Her iki taraf da şarap içene kırk veya seksen celde uygulanacağında sahâbe icmânının bulunduğunu ileri sürse de Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde farklı uygulamalardan söz eden rivayetler göz önüne alındığında Resûl-i Ekrem'in tatbikatının bile ta'zîr grubunda değerlendirilmesi imkânı ortaya çıkar.

Kısas ve diyetle birlikte hadler, İslâm'ın muhâfazasını esas aldığı beş temel değer (akıl, din, can, ırz ve mal) korunması ilkesinin önemli bir parçasını teşkil eder. Şarap içme ve sarhoşluk için öngörülen ceza akli korumayı hedef alır. Bu nedenle gerek kısas ve diyet gerekse had cezaları, İslâm'ın kötülüğü önleyip iyiliği hâkim kılma ilke ve gayretinin bir parçasını oluşturur.

Had cezalarından amaç hem suçluyu te'dîb ve islâh etmek, suçun işlenmesine ve tekrarlanmasına engel olmak, hem de toplumun hukukunu ve ortak değerlerini koruyup maşerî vicdânı tatmin etmek olduğundan bu suçların işlenmesini ve aleniyet kazanmasını önlemek kadar suçun karşılığı olan cezayı uygulamak da önem taşır. Hz. Peygamber, suçların mümkün olduğu ölçüde örtülmesini ve şüphe bulunduğu hadlerin uygulanmamasını istemiş, suçunu itirâf etmek isteyenleri başlangıçta dinlemekten kaçınmış, diğer taraftan da "Allâh'ın koyduğu cezalardan bir cezanın infâzının yeryüzüne kırk sabah yağmur yağmasından daha hayırlı olacağını" ifâde ederek sâbit olan bir suçta gereken cezayı vermenin adâlet ve rahmet olacağına işâret etmiştir. Muhammed Fuâd 'Abdübâkî, "hdd", md., **el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1411/1990, s. 195; Ali Bardakoğlu, "Had", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XIV, İstanbul, 1996, ss. 547-551; Abdullah Feyzi Kocaer, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh**, I-II, C. II, Hüner Yayınları, Konya, 2003, ss. 460-463; Şemsu'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, **Mebûsât**, I-XXX, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. IX, Gümüşev Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 121-122.

⁷⁷ Muhtar, a.g.e., s. 8.

Beşşâr'ın ölümüyle ilgili şunlar söylenebilir; İlki, Beşşâr'ın kırbaçlanarak öldürüldüğü ki bu görüş daha ağır basmaktadır. İkincisi ise, önce kırbaçlanmış daha sonra da suda boğularak öldürülmüş veya boğulsun diye suya bırakılmıştır.

Aslında şâir Beşşâr, halife Mehdî'yi överdi. Fakat adı geçen vezir, en sonunda Mehdî'ye giderek Beşşâr'ın kendisini hicvettiğini söylemiş ve onda zındıklık bulunduğunu iddia etmiştir. Onun; ateşin topraktan üstün olduğunu, İblis'in de Âdem'e secde etmemekte mazur sayılacağını söylediğini iddia etmiş ve daha önce de başka bir münâsebetle yer verilen şu şiiri söylediğini Mehdî'ye anlatmıştır:

الأرضُ مُظْلِمَةٌ وَالنَّارُ مُشْرِقَةٌ

وَالنَّارُ مَعْبُودَةٌ مُدَّ كَانَتِ النَّارُ⁷⁸

Yeryüzü karanlık, ateşe aydınlık

Ve mabuttur ateş var olduğundan beri

Vezirin bu iftirası üzerine Mehdî, şâir Beşşâr'ın dayak cezasına çarptırılmasını emretmiştir. Bunun üzerine görevliler onu dövmeye başlamışlardır. Nihayet dayak altında iken can vermiştir. Başka bir rivâyette anlatıldığına göre şâir Beşşâr daha önce suda boğulmuş, sonra bu senede Basra'ya nakledilmiştir.⁷⁹

Bütün râvîler, Beşşâr'ın zındıklı suçlanması üzerine dövülerek öldürüldüğü hususunda ittifâk etmişlerdir. Demişlerdir ki: “Halîfe Mehdî, Basra'daki işleri denetlemek amacıyla bu şehre gitmeye karar vermiştir. Halîfe Batîha'ya ulaştığında sarhoş bir vaziyette sırt üstü yatan Beşşâr'ın bulunduğu bölgeden geçmiştir. Beşşâr halîfenin geçtiğini hissedince, kendisini tanımasından korkmuş ve hemen ezân okumaya başlamıştır. Bunun üzerine halîfe şöyle dedi: “Vakti dışında ezân okuyan bu kişi kimdir?” Orada bulunanlar şöyle dediler: “Beşşâr'dır.” Sonra halîfe şöyle dedi: “Onu bana getirin!” Beşşâr halîfenin huzuruna getirilince, halîfe ona şöyle dedi: “Nedir bu edebe aykırı olman ey zındık! Vakti dışında ezân okunur mu hiç? Artık annen seni yitirmiştir.” Daha sonra halîfe cellâtlara Beşşâr'ı kırbaçlamalarını emretmiştir. Beşşâr, her kırbaç darbesine maruz kaldığında, Araplar'ın acı esnasında söyledikleri bir kelime olan “has” demeye başlamıştır. Nitekim oradan geçen binitli yolcuların bazıları şöyle

⁷⁸ el-Esbehânî, a.g.e., s. 991; Zehebî, a.g.e., s. 91; Bağdâdî, a.g.e., s. 541.

⁷⁹ İbn-i Kesîr, a.g.e., s. 252.

demıştır: “ Allâh’a hamd ettiğini görmediğimiz şu zındığa bakınız!” Bu durum üzerine Beşşâr onlara şöyle demiştir: “Yazıklar olsun size! Ekmeğin doğrandığı gibi doğrandığım halde bile Allâh’a hamd ediyorum.” Ve Beşşâr’a yetmiş (70) kırbaç vurulduğunda, o artık ölümün tam eşiğindedi. Beşşâr, ölüme terkedilmek üzere bir kayığın içine konulmuş ve Batîha şelalesine atılmıştır. Sular onu Basra’ya götürmüştür. Buradan onu ailesi almış ve Basra’da defnetmişlerdir. Beşşâr’ın cenazesinde, câriyesi, “ah efendim, ah afendim!” diye haykırarak ağıt yakmıştır.”⁸⁰

Beşşâr’ın yaşamı, insanların tahammül edemeyeceği bir hâle gelmiştir. Bu nedenle cenazesine hiçbir dostu gelmemiştir. Ve Beşşâr, kendisi gibi zındıklıkla suçlanmasından dolayı katledilen Hammâd ‘Acrad’ın (ö.161/778) kabrinin yanına defnedilmiştir.

Özet olarak Beşşâr’ın katledilmesi hakkında iki temel sebep olduğu söylenebilir. İlki, güzel ve kaliteli şiirler söylemesinden dolayı Beşşâr’ı çekemeyenlerin, insanları hicvetmesi ve ahlâk ilkelerini hafife almasından dolayı düşmanlarının çok olması; ikincisi ise hayatı boyunca İslâmiyet’i önemsememesi ve bâtil bir inancı benimsemekle suçlanmasıdır. Beşşâr’ın cezalandırılması konusunda yalnız düşmanlarının öfkesi yeterli bir neden değildir. Doğuştan ‘amâ olması ile kaliteli şiirler söylemesi, kendisinden sıkıntıları gideren iki şefaatçi veya iki kalkan konumunda olmuştur. Şâirler, vatan edindikleri yerlerde hareketleriyle yapamadıkları şeyleri dilleriyle söylemişlerdir. Ve bu durum, şâirlerin cezalandırılmalarını beraberinde getirmiştir. Bazı kimseler tarafından da onların cezalandırılmaları eleştirilmiştir. Ancak onların hicvettiği takdirde misliyle cezalandırılmaları gerektiği ileri sürülmüştür. Ve insanlar, Kur’ân-ı Kerîm’den konuyla yakından alâkalı olan şu ayeti delil göstermişlerdir: **“A’mâya, topala ve hastaya güçlük yoktur...”**⁸¹ Dolayısıyla Beşşâr’ın eziyet etmesi ve hicvetmesine konu olan kimseler, ondan intikâmlarını alacak bir yol bulamamışlardır. Bunun için onlar, Beşşâr’ı bâtil bir inanca sahip olmasından ötürü umûmî bir kışkırtmaya maruz bırakmak istemişlerdir. Beşşâr’ın inancıyla ilgili bu suçlama, Emevî Devleti’nin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Beşşâr’ın bu durumunu ilk yayan, Vâsıl b. ‘Atâ ile Mu’tezile ekolünü benimseyen arkadaşları olmuştur. Şâirin bu durumunun dile getirilmesi, Basra şehriden sürülmesine bile yol açmıştır. Bütün bu hâdiselerden sonra Beşşâr’ın şiire olan aşırı ilgisi yine devam etmiştir. Düşmanları, Mehdî döneminde, ona saldırmak için bir fırsat elde edinceye ve

⁸⁰ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 39.

⁸¹ Fetih, 48/17.

onun başına belalar gelmesini bekleyip ciddi bir tehdide uğratacak şekilde bâtil bir inanca sahip olmakla suçlanıncaya kadar intikâmlarını almak için onun inancıyla sürekli uğraşmışlardır. Bu durumu, Beşşâr'ın hayatının sonlarına doğru Mehdî'nin onu eleştirmesi ve ona ödül vermemeye başlaması da teyid etmektedir.⁸²

⁸² Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 41-42.

Üçüncü Bölüm

BEŞŞÂR BİN BURD'UN ŞÂİRLİĞİ

Bu bölümde Câhiliyye, Muhadram, İslâmî ve Muvelledûn dönemleri, Beşşâr'ın dönemindeki konumu, şiirindeki biçim ve içerik özellikleri, işlediği başlıca şiir temaları, edebiyat ve şiirdeki etkisi ile şiirlerinin derlenmesi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

I. ARAP EDEBİYATI TARİHİNİN BEŞŞÂR'A KADAR OLAN DÖNEMLERİ

Arap Dili Edebiyatı ile ilgili kaynaklarda *Câhiliyye*, *Muhadram*, *İslâmî* ve *Muvelled* dönemleri olmak üzere şâirlerin kronolojik olarak dört kategoriye ayrıldığı yer almaktadır.

A. CÂHİLİYYE DÖNEMİ

İslâmiyet'ten önce yetişip yaşamış ve ölmüş olan kişilerin içinde buldukları dönemdir. Hicretten 150 (yüz elli) yıl kadar önceki şâirlerin dönemidir. Ne yazık ki kaynaklarda bu dönemdeki şâirler hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır.¹

Bu dönemin sona erdiği zamanın İslâm'ın ortaya çıkışı olduğu konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte, nereden başladığı hususunda araştırmacıların farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Corci Zeydân gibi kimi Arap edebiyatı tarihçilerine göre, iki câhiliye dönemi söz konusu olup ilki, Araplar'ın ortaya çıkışlarından miladî beşinci yüzyıla kadar devam eden ve hakkındaki bilgilerin, büyük ölçüde bir takım tahminlerden ibaret olduğu karanlık dönemdir. İkinci câhiliye ise, beşinci yüzyıldan başlayan ve yaklaşık olarak İslâm'ın başlangıcına veya hicretin olduğu 622 yılına kadar süren dönemdir. Bu

¹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 49.

dönemin en önemli özelliği, nesir ve şiir türünden eserler ile bu eserlerin sahipleri hakkında bilgi bulunmasıdır.²

Câhiliye şiirinin tarihteki varlığı hakkında görüş ayrılığı bulunmamakla birlikte, İslâmî dönemde câhiliye şiiri olarak bilinen şiir koleksiyonunun tamamının câhiliye dönemine ait olup olmadığı konusundaki görüş ayrılıkları, hicrî ikinci asırdan itibaren başlayıp günümüze dek devam etmiştir.³

B. MUHADRAM DÖNEMİ

Câhiliyye döneminde şiir söylemiş ve daha sonra da İslâmiyet'i kabul etmiş olan kimselerin yaşamış olduğu bir dönemdir. Hadrame kökünden gelen Muhadram sözlükte, "koparılan, ayrılan ve kesilen" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, "ömrünün yarısı Câhiliyye, yarısı da İslâmiyet devrinde geçmiş kişiler demektir. Yani hem Câhiliyye, hem de İslâmiyet'i gören şâirler (Lebîd gibi) veya kişiler demektir."⁴ Çünkü İslâmiyet, bu şâir ve kişilerin kâfirlikle olan bütün bağlarını kesmiştir. Bu konuyla alâkalı olarak İbn-i Fâris şöyle demiştir: "Bu lakap, İslâmî dönemde bu şâir ve kişiler için ilk olarak ortaya çıkarılan bir isimdir."⁵

C. İSLÂMÎ DÖNEM

Yaklaşık olarak 610 yılı dolaylarında başlayan ve 41/661 yılına kadar devam eden bu dönem, Hz. Peygamber ve dört büyük halife dönemini kapsamakta olup aynı zamanda İslâm'ın başlangıç dönemi (Sadru'l-İslâm) olarak da adlandırılmaktadır. İttifakla kabul edildiği üzere İslâm'ın gelişi, câhiliye dönemi edebiyatını derinden etkilemiş ve önemli değişikliklere uğramasına yol açmıştır. Kimi Arap edebiyatı tarihçilerine göre, söz konusu etkileme ve değişiklikler şu üç yönden gerçekleşmiştir:

² Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, I-IV, thk. Şevkî Dayf, C. I, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, ty., ss. 22-28; Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 1. b., Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 24.

³ Daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet Yalar, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", *U.Ü.İ.F.D.*, S. 2, Bursa, 2008, ss. 95-120; Yalar, a.g.e., s. 25.

⁴ Mevlût Sarı, "Muhadram", md., *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*, İpek Yayınları, İstanbul, 1403/1982, s. 416.

⁵ Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 49-50.

a) Kâhinlik ve uzantılarına ilişkin edebiyatı, yani kâhinlerin seci'lerini, haram olduğu gerekçesiyle ortadan kaldırması,

b) Felsefe, tabiat ilimleri ve tıp gibi dışarıdan aldığı disiplinlerin yanı sıra, öngördüğü prensipler gereğince, din ve dil ilimlerine ilişkin yeni bir edebiyat türü meydana getirmesi,

c) Şiir ve hitabet gibi, câhiliye edebiyatında öteden beri var olan alanlarda çeşitlilik ve kalite sağlaması.⁶

Bu çerçevede, câhiliye döneminde büyük ölçüde ikna, diplomatik ilişkiler ve övünç konularıyla sınırlı olan hitâbetin,⁷ İslâmî dönemde kapsamı; fetihler, savaşlar, Cuma namazı, Bayram namazları ve yağmur namazı gibi ibadetleri de içine alacak şekilde genişleyip çeşitlilik kazanmıştır. Ayrıca Kur'ân üslûbunun örnek alınması ve zaman zaman âyetlere çokça yer verilmesi nedeniyle hitâbetin belâgat ve hikmet unsurlarında da artış meydana gelmiştir. Böylece bu dönemde şiir ile hitâbet arasındaki önem sıralaması, hitâbetin lehine değişmiş ve câhiliye dönemi hilâfına hitâbet birinci sıraya yerleşirken şiir ikinci sıraya düşmüştür. Çünkü insanları galeyana getirmek, askeri birlikleri toplamak ve düşmanları korkutmak için Müslümanlar, hatiplere ileri derecede ihtiyaç duymuşlardır.⁸

Zeyyât'ın da ifade ettiği gibi bu dönem edebiyatının başlıca kaynakları Kur'ân, Hadîs, câhiliye edebiyatı ve yabancı edebiyattır.⁹ Dönemin en büyük hatipleri ise Hz. Peygamber, başta Hz. Ali (ö.40/661) olmak üzere dört büyük halife ve belli başlı komutanlardır. En mükemmel hutbe örnekleri ise, Hz. Peygamber'in Vedâ' Haccı Hutbesi ve Hz. Ali'nin Nehcü'l-Belâga'da yer alan hutbeleridir.¹⁰

Bu dönemin şiirine gelince daha çok, müşriklerden Hz. Peygamber'e yönelen hicivlere karşılık vermek şeklindeki dini savunma ve fetih şiirlerinden ibaret gözükmektedir. Dönemin, bu tür şiirleriyle ünlü şâirleri ise 'Abdullah b. Ravâha (ö.10/630), Kasîde-i Burde sahibi Ka'b b. Zuheyr (ö.26/645), Ka'b b. Mâlik (ö.50/670) ve özellikle Hz. Peygamber'in şâiri olarak

⁶ Zeydân, a.g.e., s. 191.

⁷ Zeyyât, a.g.e., s. 19.

⁸ Daha geniş bilgi için bkz.: Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhîz, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, I-IV, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. I, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty., s. 98; a.e., C. II, s. 5 vd.

⁹ Zeyyât, a.g.e., ss. 67-78.

¹⁰ İbnu Ebi'l-Hadîd, **Şerhu Nehci'l-Belâga**, I-XX, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, C. IX, 2. b., Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1386/1967, ss. 178-179; Zeydân, a.g.e., ss. 192-193.

ünlenen Hassân b. Sâbit (ö.54/674) gibi önde gelen sahâbîlerdir. Ayrıca, el-Cemhere adlı eserin yazarının da ifâde ettiği gibi, başta halifeler olmak üzere, şiir söylemeyen ve şiiri örnek olarak kullanmayan hiçbir sahâbî bulunmamaktadır.¹¹

D. MUVELLEDÛN DÖNEMİ

Arap edebiyatında muteahhir dönem şâirleri için kullanılan bir terimdir. Sözlükte “doğurmak” anlamındaki *vilâd* (*vilâde*) kökünün “tef’îl” kalıbından türeyen *muvelled* kelimesi (çoğulu *muvelledûn*) “sonradan icat edilip ortaya konan şey” demektir.¹² Eski Arap dili ve edebiyatı âlimleri lugat, sarf ve nahiv bilimleri için metin kanıtı (şâhid) olarak değerlendirilebilecek malzemeyi belirlemek amacıyla klasik Arap şâirlerini yaşadıkları döneme göre sınıflara ayırmışlardır. Bunlar Câhiliyyûn, muhadramûn, İslâmiyyûn (mutekaddimûn) ve muvelledûn (muhdessûn) tabakalarıdır. İlk iki grupta yer alan şâirlerin şiirlerinin kanıt olması konusunda ittifak vardır. Çünkü bunların yaşadığı dönemde henüz Araplar’la başka milletler arasında Arapça’yı etkileyecek derecede bir karışma meydana gelmemiş ve Arapça bu dönemde bozulmamıştır. İslâmiyyûn devri (Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler zamanı) şâir ve ediplerine ait sözlerin kanıt olarak kullanılmasına ihtiyatla yaklaşmış olmakla birlikte yaygın görüş bunların da metin kanıtı olabileceği şeklindedir. Muvelledûna mensup şâir ve ediplerin ifâdelerinin ise bu dönemde yabancılarla karışmanın Arapça üzerinde olumsuz etkilerinin görüldüğü gerekçesiyle kanıt diye kabul edilmemesi ciheti ağırlık kazanmıştır. Bu arada belâgat alanında Arap olan ve olmayan her dönem şâir ve ediplerinin ifâdesi metin kanıtı açısından geçerli sayılmıştır. Arap asıllı olmayan Beşşâr ile başlayan şâirler grubuna muvelledûn adı verilmesi, onların bu ayırımı yapan âlimlerin yaşadığı döneme göre yeni olmasından kaynaklanmaktadır.

‘Abdulkâdir el-Bağdâdî, muvelledûna ait şiirlerin sözlük ve gamerde kesinlikle metin kanıtı olarak gösterilmemesi gerektiğini söyler.¹³ Suyûtî de Arapça’da ifâdeleri metin kanıtı olacak şâirler arasında Ahtal, en-Numeyrî, Ferezdak, Cerîr b. ‘Atiyye, Zurrumme, Kutâmî ve Baîs gibi mutekaddimûn şâirlerini sayar. *el-Keşşâf*’ında Ebû Temmâm’ın bir beytini delil gösteren Zemahşerî gibi muvelledûndan olup da dilinin düzgünlüğüne güvenilen kimselerin

¹¹ Yalar, a.g.e., s. 27.

¹² İbn-i Manzûr, “vld”, md., a.g.e., C. III, ss. 467-470.

¹³ ‘Abdu’l-Kâdir b. ‘Umar el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, I-XIII, nşr. ‘Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn, C. I, 4. b., Mektebetu’l-Hancı, Kâhire, 1418/1997, s. 5.

ifâdelerinin kanıt olarak gösterilebileceğini savunanlar da vardır. Zemahşerî'ye göre Ebû Temmâm, şiiri sözlük ve gramerde delil kabul edilmeyen bir muvelled ise de Arap dili âlimlerinden biridir, dolayısıyla onun sözleri, öncekilerden yaptığı nakiller olarak kabul edilmelidir. Sîbeveyhi de Beşşâr'ın bazı şiirlerini kanıt olarak kullanmıştır. Ancak rivâyete göre Sîbeveyhi bu işi önceleri şiirlerini delil göstermediğinden kendisini hicveden Beşşâr'a yakınlaşmak için yapmıştır.¹⁴ Kurâ'u'n-Neml'de yazdığı sözlüklerde muhdes şâirlerin şiirlerinden şâhid getirmiştir.

Muvelledûn tabakası her ne kadar Beşşâr ile Abbâsîler'den itibaren başlatılıyorsa da¹⁵ bazı dil âlimleri Emevîler döneminde yaşamış şâirleri de muvelled saymıştır. Hasan-ı Basrî, Ebû 'Amr b. 'Alâ, 'Abdullâh b. Şubrume gibi âlimler üçüncü tabakaya mensup Cerîr b. 'Atıyye, Ferezdak, Kumeyt el-Esedî, Zurrumme vb. şâirleri de şiirlerinde bazı gramer hataları yapmış olmaları sebebiyle muvelled kabul etmiş ve onların ifâdelerinin kanıt olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu şâirler muvelledûn grubuyla çağdaştır ve muvelledûna çağdaş olmak ifâdelerin şâhid olarak gösterilmesine engel teşkil etmektedir.¹⁶ Ebû 'Amr b. 'Alâ, Câhiliye ve muhadram şâirlerinin edebî ürünlerinin dışında şiir kabul etmediğinden onlardan sonra gelenleri muvelled saymıştır. Asmaî, sekiz yıl yanında kaldığı Ebû 'Amr'ın İslâm döneminde söylenmiş bir beyti delil olarak gösterdiğini duymadığını kaydeder. Ebû 'Amr'a muvelledûn hakkında görüşü sorulduğunda şiirde mevcut bütün güzelliklerin daha önce ortaya konduğunu, bütün çirkinliklerin de muvelledûndan geldiğini söylemiştir. Asmaî ve Ebû 'Abdullâh İbnu'l-'Arâbî de Ebû 'Amr gibi düşünmektedir. Asmaî, şiirleri metin kanıtı olarak kullanılan en son şâirin İbrâhîm b. Herme (ö.170/786) olduğunu belirtir.

Öte yandan muhdesûn "yeniler, yenilikçi şâirler" demek olduğundan ilk üç gruptan oluşan "kudemâ"nın mukâbilidir. Bu tasnife göre kudemâ geleneksel bir çizgi takip etmesine rağmen muhdesûn bu çizgiden saparak yeniliklere gitmiştir. Abbâsîler dönemi şâirlerine muhdesûn denmesine İbn-i Kuteybe ve İbn-i Reşîk karşı çıkmıştır. İbn-i Kuteybe şâirlerin devirlere göre değerlendirilmesini doğru bulmaz. Herhangi bir dönemin o dönemdeki şiire bir

¹⁴ el-Bağdâdî, a.g.e., s. 8.

¹⁵ Muhammed Abdu'l-Mun'im el-Hafâcî, **el-Edebu'l-'Arabiyyu ve Târîhuh fi'l-'Asrayni'l-Emeviyyi ve'l-'Abbâsiyyi**, I-II, C. II, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1410/1990, s. 238.

¹⁶ el-Bağdâdî, a.g.e., s. 6.

ayrıcılık kazandırmaması gerektiğini savunur ve şiirin, ayrıca bilimin ve belâgatın belli bir döneme ve belli bir topluma özgü olmadığını, her şâirin kendi zamanında öncekilere göre yeni olduğunu ifâde eder. İbn-i Reşîk de, “Her eski kendi döneminde öncekilere göre yenidir” der ve Câhiliyyûn’dan ‘Antere’nin, “Şâirler söylenecek söz mü bırakmış” ifâdesiyle kendisini muhdes saydığına dikkat çeker.¹⁷

Muvelledun ile muhdesûnu peşpeşe zikretmek suretiyle birbirinden ayırmış olan Suyûtî, Arap lûgat ve gramerinde muvelledûn veya muhdesûna ait ürünlerin delil olarak gösterilemeyeceği konusunda icmâ bulunduğunu söyler.¹⁸ Ancak Muhdesûn şâirlerini Beşşâr b. Burd ile başlatarak muhdesûnu muvelledûn anlamında kullanmış olmaktadır. Bu da muvelledûn ile muhdesûnun birbirine karıştığını gösterir. İbn-i Reşîk de şâirleri Câhilî kadîm, Muhadram, İslâmî ve Muhdes olmak üzere dört tabakaya ayırır. Muhdesûnu da kendi içinde birinci, ikinci, ... diye gruplandırır. Burada da muhdesûn muvelledûn yerine kullanılmıştır.

Bazı âlimler şâir tabakalarını altıya çıkarmıştır. Buna göre ilk üç tabakadan sonra Muvelledûn (Beşşâr b. Burd ve Ebû Nuvâs gibi mutekaddimûndan sonra gelenler), Muhdesûn (Ebû Temmâm ve Buhturî gibi daha sonra gelenler), Muteahhirûn (Ebu’t-Tayyib el-Mutenebbî gibi muhdesûndan sonra gelenler) tabakaları gelir. Ancak Bağdâdî’ye göre dördüncü tabakadan itibaren şâirlere şâhid olarak başvurulmadığından muvelledûndan başka sınıflamalar yapmak anlamsızdır.¹⁹

Beşşâr’ın ve kendisinden sonra Ebû Temmâm’ın temsil etmiş oldukları bir dönemdir. Edebiyatçılar, Muvelledûn dönemi şâirlerini de üç sınıfa ayırmışlardır. İlk sınıfı Emevî devrinde yaşamış olan Ebû ‘Atâ es-Sindî gibi şâirler, ikinci sınıfı Abbâsî devrinde yaşamış olan Ebû Temmâm gibi şâirler, üçüncü sınıfı ise, hem Emevî hem de Abbâsî devirlerinde yaşamış olan Beşşâr, ‘Accâc, Ebu’n-Necm ve Zu’r-Rumme gibi şâirler temsil etmişlerdir. Ama Beşşâr’ın düşünce olarak Emevî Devleti dönemine daha yakın olduğu söylenmiştir. Çünkü o, bu dönemde daha çok şiir söylemiştir. Şiiri de, halife Velîd b. Yezîd döneminde yaygınlık kazanmıştır.

¹⁷ Ebû ‘Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, **el-‘Umde fî Mehâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Nakdihî**, I-II, thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, C. I, 5. b., Dâru’l-Cil, Beyrut-Lübnân, 1401/1981, s. 90.

¹⁸ ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **el-İktirâh fî ‘İlmi Usûli’n-Nahv**, nşr. Ahmet Subhi Furat, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1975-1978, s. 37.

¹⁹ el-Bağdâdî, a.g.e., ss. 8-9; Rahmi Er, “Muvelledûn”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 227.

Beşşâr, Ebû 'Atâ es-Sindî'ye daha yakın görülmüştür. Çünkü Ebû 'Atâ, Abbâsî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte şiir söylemekten vazgeçmiştir. Beşşâr da bu dönemde, şiir söylemekten tamamen vazgeçmiş olmasa da Emevî döneminde söylediği kadar çok sayıda şiir söylememiştir.²⁰

II. BEŞŞÂR'IN DÖNEMİNDEKİ YERİ

Beşşâr, hem Emevîler'in son dönemi hem de Abbâsîler'in ilk döneminde olmak üzere iki dönemde yaşamıştır. Bu nedenle kendisine muhadram şâiri denmiştir. İlk dönem, "Araplık'a", Arap âdet ve geleneklerini devâm ettirmeye yönelik, dînî ve siyâsî mücâdele ile yükselen bir dönemdir; ikinci dönem ise, diğer ülkelere gâlip gelme ve hâkim olma bakımından yeni dinle dikkat çeken, kişilikleri ve Belâgat'ları bakımından da klâsik Araplık'ları ile iftihar eden Araplar'a ayak direyip aksi bir eğilimle onlara karşı kıskırtan, engin onurları, üstün medeniyetleri ve büyük zenginlikleriyle de Araplar'a karşı övünüp "Kisrâlık'a" meyleden bir dönemdir. Beşşâr ise, kendi ününü, Araplık'ın ününe katmıştır. Dolayısıyla o, doğrudan Araplar'a karşı çıkmış olsaydı, onların hükümdarlarına yardım etmiş olurdu.

Beşşâr, Ahlâk ve Edebiyat konuları hakkında, Klâsikçiler ile Yenilikçiler arasında cereyan eden sert bir tartışmaya tanıklık etmiştir. Dolayısıyla Beşşâr, ahlâkla ilgili yeni konuları takip etti ve Yenilikçiler'i memnun etmek istediği gibi, Klâsikçiler'i de memnun etmek isteyip Edebiyat'ında değişken olmuştur. Bunun üzerine Beşşâr, klâsik kalite ve güçte, klâsik usûllere göre, Edebiyat'ın çevreye âit olduğu, nesil ve zamana âit olması gerekliliği bilinciyle, asrın ruh ve sanatına uygun olan şiirler yazmıştır. Nitekim Beşşâr, yazdıklarıyla "Muvellidûn Edebiyatı" (أَدَبُ الْمُؤَلِّدِينَ) olan bir sanatı meydana çıkarmış, şâirlerden ve edebiyatçılardan bu alana girmek isteyen kişilere de engin bir kapı açmıştır. Böylece Beşşâr, iki dönem arasında bir köprü görevi üstlenmiştir.²¹

²⁰ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 50.

²¹ el-Fâhûrî, a.g.e., s. 370.

A. ŞİİRİNDEKİ BİÇİM VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

1. Biçim

Beşşâr'ın şiiri, basımı yapılarak ve bilimsel olarak toplanmıştır. Şiiri, tepki verenleri memnun etme konusunda geleneksel; halkı ve yenilikçileri memnun etme konusunda ise yenilikçi tarzda kendini göstermiştir. Böylece Beşşâr'ın şiiri, kendine göre değişken, çevresine göre ise eski ile yeni arasında değişen bir konumda olmuştur.²²

a. Gelenek

Geleneksel açıdan Beşşâr'ın şiiri, övgüyle sınırlı olmuştur. Beşşâr, uzun süre zarfında, geleneksel metotları takip etmedeki farklılıkları ustaca kullanmıştır. Beşşâr, eski ve buna benzer diğer konulara vakıftır. Ayrıca Beşşâr, eski kavramları, özellikle de konuları kazanç elde etmeye hizmet eden asâlet ve cömertlik kavramlarını reddetmiştir.²³

b. Yenilik

Beşşâr, çevredeki değişimden kaynaklanan hâdiseleri, şiirindeki yeniliğe taşıdı. Beşşâr'ın şiirinin yeniliği, hicvinde, fahriyesinde ve gazelinde görüldü. Nitekim Beşşâr, hicvederken, bilinen kusurları bakımından hicvedilenin özelliklerini çoğaltır, Arap nesebine karşı koyar ve hicvedilen kişiyi gülünç bir duruma düşürür. Bu aybına yakın ibârede, ezberlenmesi kolay ve hoş bir üslûp vardır. Ve Beşşâr'ın gazeli, abartılmış ahlâk dışı kavramları, zengin şehrili tasvîrleri ve kolay mûsîkî lafızları bakımından yenidir. Beşşâr, tasvîr ederken, şehvet arzusu ve heves sıkıntıları hassâsiyetine, aşk diyaloglarındaki mutluluğa, çokça hayâl kurarak nitelemedeki gerçekliğe ve güzel bir üslûp ile olağanüstü ritimli müziğe dikkat çeker. Ayrıca Beşşâr'ın gazeli, iffete karşı çok tehlikelidir.

²² el-Fâhûrî, a.g.e., s. 369.

²³ Beşşâr'ın şiiri hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Tâhâ Hüseyin, **Hadîsu'l-Erbiâ'**, I-III, C. II, Dâru'l-Meârif, 15. b., Kâhire, 1998, ss. 188-211.

c. Yenilik ile gelenek arasında

Genelde Beşşâr'ın şiirinde, ister bilinçsiz olsun veya isterse bilinçli bir şekilde olsun, gelenekler, yeniliğe kayar ve yeniliklerin gelenekle karışması kaçınılmaz olur. Zira yenilikler, Beşşâr'ın kişiliğini oluşturur.²⁴

2. İçerik

Beşşâr'ın dili, enginlikte ve zenginlikte temiz, doğrulukta, Belâgat'ta ve güçlülükte ise hoş addedilmiştir. Ayrıca onun vezinleri, akıcı, ince ve müzik eşliğinde eğlendirici mâhiyette olmuştur. Beşşâr'ın şiiri, benzersiz süslemelerden de yoksun değildir.

Beşşâr'ın şiirlerinde, gelenekle kısıtlanmamış serbest bir ruh hakimdir. Doğuştan a'mâ olan şâir, çok karmaşık karakterlerden biri olarak görülmüştür. Son Emevîler'e ve ilk Abbasîler'e, onların methiyecisi olarak hizmet etmiştir. Zerdüşt dinine olan yüzeysel bağlılığı, onu serbest düşüncelerden ve daha sefih davranışlar sergilemekten alıkoymamıştır. Daha çok, iğneleyici hicviyeleri, sade dil kullanma ve doğaçlama söyleme yeteneği ile sivrilmiştir.²⁵ Özellikle Abbâsîler devrinde, zevk ve eğlenceyi konu alan şâirlerin önde gelen temsilcilerinden kabul edilen Beşşâr, şiirlerinde iğneli bir üslûbu tercih etmiştir.²⁶

B. İŞLEDİĞİ BAŞLICA TEMALAR

Beşşâr'ın neredeyse her konuyla ilgili olarak şiirleri olduğu görülmüştür. Onun, en önemli şiir temaları arasında yergi, övgü, aşk, şarap, fahriye, hamâset ve ağıt zikredilebilir. Şimdi, sırasıyla onun bu şiir türlerine değinelim ve her birine de örnekler verelim:

1. Hiciv

Hiciv, eski şiir türlerinden biridir. Fakat bu tür, kahramanlık, övgü ve aşk şiirlerine oranla daha az kullanılmıştır. Arap hicvinin çoğu; hicvedilen kişiye kusurları ve çirkin özelliklerinden kaynaklanan ayıplarıyla ilgili lakaplar takmak, onun değerini düşürmek, kendilerine göre bu kişinin korkak olması, haksızlık ve zarara katlanmasından dolayı eksik ve

²⁴ el-Fâhûrî, a.g.e., ss. 369-370.

²⁵ Ignace Goldziher, **Klâsik Arap Literatürü**, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, 1. b., İmaj Yayınları, Ankara, 1993, s. 87.

²⁶ Hasan Taşdelen – Şener Şahin, **Kur'ân'la Nükte Kur'ân-ı Kerîm'e Dayalı Nükte Kültürü**, 1. b., Emin Yayınları, İstanbul, 2009, s. 257.

kötü yönlerini eleştirmek şeklinde kendini göstermiştir. Hicvin en yaygın yöntemleri üstü kapalı sözler söyleme, göndermede bulunma ve mübâlağa yapma yöntemi olmuştur. Araplar, hicivde bu sanatları kullanarak hicvedilen kişiyi halk arasında kötü duruma düşürmek istemişlerdir. Onlar, hicivlerinde küçük düşürücü şeylerle teşbîh sanatını, istihzâ yöntemini, çok nadir de olsa edebe aykırı ifâdeler ile kendilerinden aslı astarı olmayan sözler de kullanmışlardır.²⁷

Daha sonra İslâmî dönem şâirlerinde hiciv, Arap kabileleri arasında devam eden eski düşmanlıklar ve birbirlerinin kabilelerini küçük düşürme gibi sebeplerle yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla bu durum, Câhiliye döneminde kılıç yoluyla giderilmiştir. Ancak İslâmî dönemde Müslümanlar, savaş izni kendilerine henüz verilmediği için farklı uygulamalara yönelmişlerdir. Bu dönemde bu durum, kılıç yerine sözlü olarak, birbirleriyle olan sosyal ilişkileri kesmek ve bu alanda yeni şeyler üretmek suretiyle telafi edilmeye çalışılmıştır. Muhadramûn dönemi şâirlerinin çoğu ise, Hutaye'nin hicvinden etkilenmişlerdir. Daha sonra en ünlü şâirlerden addedilen Cerîr, Farazdak ve Ahtal gibi şahsiyetler arasında birbirlerini hicvetme tarzı ortaya çıkmıştır. Hicivlerin çoğu iffete aykırı konular içermiştir. Hicivde iffete aykırılık, sadece Abbâsî Devleti döneminde görülmüştür. Bunun sebebi de, Irak ve çevresinden gelen Persler'in, Araplar'ın yaşadıkları bölgelere yerleşmek suretiyle kendi gelenek ve göreneklerini onlara aktarması şeklinde yorumlanmıştır.²⁸

İffete aykırılık, Beşşâr'ın, Ebu's-Şamakmak'ın, Hammâd 'Acrad'ın ve Ebû Hişâm el-Bâhilî'nin hiciv şiirlerinde ortaya çıkmıştır. Bu şâirlerin hepsi, aynı dönemde yaşamışlar ve birbirlerinin çağdaşları olmuşlardır. Beşşâr, iffete aykırı ve yaralayıcı olan hiciv şiirleri söylemekle tanınmıştır. O, şiirin bu türünde yenilikçi bir şâir olmuştur. Bazen bu şiirleri yüzünden ayıplanmış ve eleştirilmiştir. Beşşâr, hiciv konusunda şöyle demiştir: “Şüphesiz ki ben, acı veren yergi şiirini büyüleyen övgü şiirinden daha etkileyici buluyorum. Herhangi bir şâir, övgü yoluyla döneminin cimrilerinden bir şeyler elde etmek isterse fakirliğe hazırlıklı olsun. Ancak, onları hicvederse şâirin hicvine konu olmaktan korktuklarından dolayı ona ikrâmda bulunurlar.”²⁹

²⁷ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 68.

²⁸ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 69.

²⁹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 69.

Beşşâr, Ebû Muslim el-Hurâsânî, Ya'kûb b. Dâvûd ile Basra'ya vâli tayin edilen kardeşi Sâlih, daha önce övmüş olduğu Mu'tezile ekolü imamı Vâsıl b. 'Atâ el-Gazzâl, Basra dilbilimcilerinin önderi kabul edilen Sîbeveyhi, Ebû Hişâm el-Bâhilî ve Hammâd 'Acrad gibi döneminin ileri gelenlerini hicvetmiştir. Nitekim Basra eşrâfından hiç kimse Beşşâr'ın hicvine konu olmaktan kendini kurtaramamıştır.³⁰

Beşşâr, Irak'taki Vâsıt şehrinin kozmopolit yapısından şikâyetçi olmuş ve bu şehri şu beyitleriyle hicvetmiştir:

وتسعة آلاف على أهل واسط	على واسط من ربِّها ألف لعنة
و واسط مأوى كل عالج وساقط	أيلتمس المعروف من أهل واسط
شرار عباد الله من كل غانط	نبيط وأعلاج وخور تجمعا
من الله أجراً مثل أجر المرابط ³¹	وإني لأرجو أن أنال بشتهم

*Allâh'tan, Vâsıt şehrine bin kere,
Vâsıt halkına da dokuz bin kere lanet olsun
Vâsıt halkından iyilik umulur mu hiç?!
Tüm inançsız ve kötülerin barınağıdır Vâsıt
Bir araya gelmiş Nabatî, Hûrî ve inançsızlardır oranın halkı
Her b...tan, Allâh'ın en şerli kullarıdır onlar
Onların kötü sözlerine maruz kalmayı umarım da,
Sabrederek sevâp kazanan gibi Allâh'ın sevâbına nâil olayım*

2. Medih

Beşşâr, övgüyle ilgili şiirlerini kazanç elde etmek üzere bir araç olarak kullanmıştır. Övülen kişinin üstün vasıflarını araştırmaya ve öğrenmeye pek meraklı olmamıştır. İnsanların sahip olduğu kalp ve duyguları ne kadar iyi olursa olsun, Beşşâr yine de onları pek sevmemiş ve kendini herkesten daha üstün görmüştür. Bu sebeple bu tür şiirlerinde insanları överken samimi olmamıştır. Ancak övdüğü kişilerden toprağın yağmuru beklediği gibi ödül ve

³⁰ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 69.

³¹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., c. IV, ss. 96-97; M. Faruk Toprak, "Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv", **NÜSHA Şarkiyat Araştırma Dergisi**, S. 1, Yıl 2, Bahar, Ankara, 2001, ss. 8-9; Hasan Çiftçi, "Fars Edebiyatında Şehrâşûb-II", **NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 8, Yıl 3, Kış, Erzurum, 2003, s. 45.

hediyeler beklentisi içinde olmuştur. Beşşâr, hediye ve ödül almaktan ümidini yitirdiğinde ise övdüğü kişilere hicvederek karşılık vermiştir. Nitekim o, Süleymân b. Hişâm'ı övmüştür. Süleyman kendisine az miktarda hediye verdiği için onu eleştirmiş ve yermiştir. Beşşâr, halîfe Mehdî'yi de övmüş, ama halîfe kendisini umursamayınca onu bile hicvetmekten çekinmemiştir. Halîfe hakkında şunu söylemiştir:

كذبَ أُملي لأنني كذبت في قولي³²

Halîfe beklentimi boşa çıkardı, ben de sözümle gerçeği kastetmedim

Sonuç olarak Beşşâr, övgüyle ilgili şiirlerinin hakîkî duygular üzerine kurulu olmadığını kendisi itiraf etmiştir.

Beşşâr, Basra emîri 'Ukbe b. Selm'i övmüştür. 'Ukbe de ona çok güzel ödüller sunmuştur. Bunun üzerine Beşşâr, onun hakkındaki övgüsünü "kalite olarak Beşşâr'ın 'Ukbe'yle ilgili methiyeleri bütün methiyelerin üstündedir" denilinceye kadar arttırmıştır. 'Ukbe'nin vekîli, Beşşâr'ın hediyesini üç gün geciktirmiş, Beşşâr da hemen hizmetçisine 'Ukbe hakkında şu sözünü yazmasını emretmiştir:

إن لم تُردْ حمدي فراقب ذمي³³

Eğer övgümü istemiyorsan, o halde yergimi bekle!

Dolayısıyla 'Ukbe korkmuş, hediyesini iki kat yapmış ve onu Beşşâr'a yollamada acele ettirmiştir.

Bu örneklerin hepsi, Beşşâr'ın övdüğü kimseler hakkında samimi olmadığını ve gerçekleri yansıtmadığını bize göstermektedir. Fakat o, hicivle ilgili şiirlerinde sivrildiği gibi övgüyle ilgili şiirlerinde de sivrilmiştir. Beşşâr, duygularında doğru olmasa da sanatla ilgili sezgilerinde doğru ve usta bir şâirdir. Beşşâr'ın övgüyle ilgili şiirlerinin söz ve ifâdelerinde bedevîlik havası üslûbu vardır. Ayrıca o, bu türden olan şiirlerini ince ve ilgi çeken anlamlarla donatmış, zarif ve kolay anlaşılabilir mecazlarla süslemiştir. Böylece bu tür şiirini çöl

³² el-Bustânî, a.g.e., s. 50.

³³ Ebû 'Âmr Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih el-Endelusî, *Kitâbu'l-'Ikdi'l-Ferîd*, I-VII, şrh. Ahmed Emîn, Ahmed ez-Zeyn ve İbrâhîm el-Ebyârî, C. I, 3. b., Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, Beyrut-Lubnân, 1384/1965, s. 247; el-Bustânî, a.g.e., s. 51.

kabalığından arındırıp şehir inceliğine bürümüştür. Sonuç olarak Beşşâr'ın övgüyle ilgili bütün şiirleri, Arap şiirlerine yenilik, güzellik ve görkemlilik katmıştır.³⁴

3. Gazel

Beşşâr, aşkı hakiki manada tanıyamamıştır. Kalbi, kendisi a'mâ olduğundan dolayı güzellik görünümüyle dolmamıştır. Ancak a'mâ olması, onun gönlündeki ince duygularının gücünü iki kat yapmıştır. Bundan dolayı Beşşâr, hazza yönelik aşırı ilgili olmuş, hazzı elde etmeye çalışmış ve onu ısrarlı bir şekilde talep etmiştir. O, her ne zaman aşkla ilgili bir söz ya da konuşma duymuşsa heyecanlanmış ve içi kıpır kıpır olmuştur.³⁵

Beşşâr, diğer sanatlarda yetenekli olduğu gibi gazelde de yetenekli olmuştur. Ancak o, doğuştan a'mâ olduğu için güzel görünümlü kadınlara kur yapmada âcziyet hissetmiştir. Bu durumu telafi etmek için de sanat kabiliyetini kullanmıştır. Nitekim o, kadınlara yönelik hoş ve ince gazeller söylemiştir. Sonuçta kadınlar, Beşşâr'ı evinde ziyâret etmeye, şiirlerini dinlemek için evinde kurulan sabah-akşam meclislerine arkadaşlık etmek üzere katılmaya başlamışlardır. Bu yüzden şâirin gazelleri, Basra şehrinde dilden dile dolaşmış ve aktarılmayan bir gazeli dahi kalmamıştır.

Beşşâr'ın gazeli, iffete karşı çok tehlikelidir. Çünkü o, kadınları kışkırtmış ve onları kötülük yapmaya teşvik etmiştir. Bu sebeple halîfe Mehdî, Beşşâr'ın gazel türünden şiirler yazmasını yasaklamıştır. Beşşâr'ın gazeli kötü olmasına rağmen kadınların daha kolay anlamaları ve daha çabuk ezberleyebilmeleri için yumuşak, kolay, yeterli, vezinleri hafif ve hoş olmuştur. Özellikle İranlı câriyeler, Beşşâr'ın gazelini naklederken hiç zorluk çekmemişlerdir. O, dilinin açık ve net olmasına güvenmiş, bu yüzden olayları hikâye tarzında anlatmıştır. Sonuçta o, kötü duruma düşmekten sakınan ve korkan kadının zorluklarını yenmeye çalışmıştır.³⁶

Beşşâr, kara sevdalı şâirlerin gazel şiirleri söylediği gibi gazel şiiri söylemiştir. Bazen onun şiirlerinde aşktan doğan acılar, inilti, rahatsızlıklar ve üzüntüler yer almıştır. Bazen de aşk yüzünden geçirmiş olduğu uykusuz gecelerini anlatmıştır. İnsanlar genelde birine âşık olurlar ve kavuşamadıkları zaman da bu aşkları kendilerine zarar vermeye başlar. Nihâyet

³⁴ el-Bustânî, a.g.e., s. 51.

³⁵ el-Bustânî, a.g.e., s. 51.

³⁶ el-Bustânî, a.g.e., s. 52.

kişiyi yatalak hâle getirinceye kadar hasta eder. Bununla birlikte Beşşâr, kendisinden uzaklaştığında elem duyup hasta olacak derecede gönlünü yalnızca bir kadına vakfetmemiştir. Dolayısıyla bu yönden Beşşâr'ın, aşkına ve sevgisine sâdik kalmadığı görülmüştür. Çünkü o, sürekli olarak aşırı zevk ve arzuları peşinden koşmuştur. Ancak o, bir câriyeden oldukça etkilenmiş ve onu diğer bütün beğendiklerinden daha çok sevmiştir.³⁷

Beşşâr, kilolu ve iri biri olmasına rağmen kendisini zayıfmış gibi anlatmaya çalışmıştır. Bu sebeple insanlar, kendisine gülmeye başlamışlar ve onu kızdırmak için alay etmişlerdir. Rivâyet olunmuştur ki, Kûfe halkından bazıları, Beşşâr, evinin girişinde camıs gibi yüzükoyun yatarken ona gelmiştir. Ve onlardan biri, "Ey Ebû Muâz!" diyerek Beşşâr'a şöyle seslenmiştir:

فِي حُلَّتِي جِسْمُ فَتَى نَاجِلٍ،

لَوْ هَبَّتِ الرِّيحُ بِهِ طَاحًا³⁸

Zayıf bir delikanlının bedenine uygun elbisem var,

Eğer rüzgâr onun üzerine eserse onu savurup yok eder

Beşşâr, Kûfe'li bu adama, "bu beytinle beni mi kastediyosun?" deyince, adam, "iri olmana rağmen zayıf olduğunu iddia ederek neden gerçeği gizliyorsun? Vallâhi eğer Allâh önceki kavimleri helâk eden rüzgârları göndermiş olsa seni, yerinden kıpırdatmadan bu rüzgârlarla helâk etmiş olurdu" karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Beşşâr'ın, a'mâ olmasına rağmen kendi üstünlüğünü gösteren şu ünlü dörtlüğü aklına gelmiştir:

يَا قَوْمُ أَذْنِي لِبَعْضِ الْحَيِّ عَاشِقَةٌ

وَالْأَذُنُ تَعَشِقُ قَبْلَ الْعَيْنِ أَحْيَانًا

قالوا: بمن لا ترى تهذى! فقلت لهم

الأذن كالعين توفى القلب ماكانا³⁹

³⁷ el-Bustânî, a.g.e., s. 52.

³⁸ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 22; el-Bustânî, a.g.e., s. 53.

³⁹ el-Esbehânî, a.g.e., ss. 1011-1084; Zehebî, a.g.e., s. 92; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 44; Bağdâdî, a.g.e., s. 541; el-Bustânî, a.g.e., s. 53.

*Ey insanlar! Kulağım Şu kabileden birine âŐıktır
Bazen kulak gözden önce âşık olur
Bana, “gözlerini görmüyoruz senin” dediler; onlara dedim ki:
Kulak da göz gibidir. Kalbe, olan Şeyleri gösterir*

Kadınlar, BeşŞâr’ın eğence meclisinde Şarkılar söylemişlerdir. BeşŞâr, onları anlatmıŐ, onlarla ilgili aşk Şiirleri yazmıŐ ve bu kadınlara ait Őarkıları Şiirlerine katmıştır. Nitekim bu yöntem, eğence ve hoş vakit geçirme meclislerinin artması nedeniyle kendi dönemindeki Şâirler arasında da yaygınlık kazanmıştır.⁴⁰ Ayrıca BeşŞâr’ın gazel ile ilgili olarak söylemiş olduğu Şu dörüüğü de hemen hemen tüm kaynaklarda yer almaktadır:

هل تعلمين وراء الحبّ منزلة

تُدني إليك فإنّ الحبّ أقصاني⁴¹

*AŐkın ardında bir menzil bulunduğunu biliyor musun?
Ki sana yaklaŐsın, oysa aşk beni uzaklaŐtırmıŐtır*

* * *

أنا والله أشتهي سحرَ عينيك

وأخشى مصارعَ العُشّاق⁴²

*Vallâhi ben senin gözlerinin büyüünü istiyorum
ÂŐıkların düşüp ölüŐü gibi ölmekten korkuyorum*

Nesip ve gazel, özü itibariyle güzel kabul edilen aşk konularını detaylı bir Şekilde anlatan Şiir türlerindedir. BeşŞâr, görme yetisini doğuştan yitirmiŐ olmasına rağmen kulaktan duyma aŐkın göz aşkı gibi olduğunu iddia ederek aşkla ilgili yeni bir düşünce ortaya çikarmıŐtır. BeşŞâr’ın muazzam bir hayâl gücü ile akıcı bir dile sahip olması, aşk Şiirlerini ustaca söylemesinin en açık kanıtı olmuştur. Dolayısıyla o, aşırı detaya girmeden aşk temasında büyük bir gelişme kaydetmiştir.⁴³

⁴⁰ el-Bustânî, a.g.e., s. 53.

⁴¹ Zehebî, a.g.e., s. 91.

⁴² Zehebî, a.g.e., s. 91; BeşŞâr b. Burd, a.g.e., s. 91.

⁴³ BeşŞâr b. Burd, a.g.e., s. 67.

4. İçki Şiiri

Beşşâr'ın içkiyle ilgili şiirlerinden yeterli olmayacak ölçüde de olsa çok az bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir. Şüphe yok ki Beşşâr, eğlence yerlerinde, eğlenmekten ziyâde bu tür şiirlerini söylemiştir. Lâkin o, kendisinden sonraki bir dönemde yaşamış olan Ebû Nuvâs'ın bu alandaki ününe kavuşamamıştır. Ve o, Ebû Nuvâs'ın bu tür şiirlerde elde etmiş olduğu içerik zenginliğini de elde edememiştir. Eğer A'shâ ile Ahtal, Beşşâr'ın içkiyle ilgili şiirlerini derlememiş olsaydı, onun bu alanla ilgili şiirleri neredeyse bize ulaşamayacaktı. Dolayısıyla bu konuda Beşşâr, içkiyle ilgili şiirlerini aktaran ve sarhoşların özelliklerini betimleyen bu iki önemli şâire borçludur denilmiştir.⁴⁴

Her ne olursa olsun Beşşâr, içkiyi övmüş ve bu konuyla ilgili kendi olumlu izlenimlerini güzel bir üslûpla dile getirmiştir. Fakat özel olarak içkinin özellikleri, Beşşâr'ın karakterini etkilememiştir. Diğer şâirler bu alanda taklitçi olurken, o, her alanda olduğu gibi bu alanda da yenilikçi olmuştur. Buna rağmen Beşşâr'ın içkiyle ilgili şiirlerinden daha fazlası günümüze ulaşabilmiş olsaydı sonuç olarak daha doğru ve daha âdil sözler söylemiş olurduk.⁴⁵

5. Fahriye ve Kahramanlık Şiiri

Beşşâr'ın 'Ukayl Oğulları'na katılmış olduğunu daha önce de görmüştük. 'Ukayliler 'Âmir Oğulları, 'Âmirîler ise Kays 'Aylân b. Mudar kolundan gelmiştir. Ama Beşşâr, özelde 'Ukayl Oğulları, genelde ise Kays ya da Mudar Oğulları tarafını tutmuştur. Ve Beşşâr, önceki dedeleri olan Fârisîler ile iftihâr ettiği gibi bu kabîleler ile de iftihâr etmiştir. Dolayısıyla o, bu kabîleleri savunmuş ve düşmanlarını hicvetmiş olduğu için "*Kays'ın Şâiri*" lakabıyla anılmaya layık görülmüştür.⁴⁶

Beşşâr'ın Irak vâlisi İbn-i Hubeyra'ya Hâricîler ile savaşmaya giderken söylemiş olduğu bir kasîdesi vardır. Ve bu kasîdesiyle o, insanların içlerindeki kahramanlıkla ilgili duygularını harekete geçirmiştir. Beşşâr, eski yönetime uygun olarak kasîdesine gazelle giriş yapmış, ordunun harekete geçmesi, kılıçların kınlarından çekilmesi ve düşmanların bozguna uğraması için lafız çokluğu ve ifâde gücü yerine etkileyici betimlemeler kullanmıştır. Daha sonra o, hezimete uğrayan orduyu tasvir ederken bedî' sanatına yer vermiştir. Bu sanatında o, yenilen

⁴⁴ el-Bustânî, a.g.e., s. 53.

⁴⁵ el-Bustânî, a.g.e., s. 54.

⁴⁶ el-Bustânî, a.g.e., s. 54.

tarafın savaş sonunda karşılaşmış olduğu durumu özetlemiş ve savaşın kötü sonuçlarından birini şu sözleriyle dile getirmiştir:

فريق في الاسار، ومثله قتيل،

ومثل لاذ بالبحر هاربه⁴⁷

Bir grup esir, bir o kadarı da ölü,

Bir o kadarı da denize sığınmış kaçıyor

Böylece Beşşâr, savaşla ilgili istiârelerde güzel sanatları ihmâl etmemek gerektiğini vurgulamıştır. O, bu konuyla ilgili şunu söylemiştir:

مشينا إليه بالسيوف نعاتبه⁴⁸

Düşmanı dize getirmek için ona kılıçlarla yürüdük

Beşşâr, savaş öncesinde düşmana karşı orduyu cesâretlendirmek ve askerlerin kahramanlıkla ilgili hislerini canlı tutabilmelerini sağlamak için buna benzer daha bir çok şiirler inşâd etmiştir. Fakat buradaki en önemli unsur, Beşşâr'ın bu tür şiirlerinde ince manalar kullanmış ve birçok alanda yeteneğinin kanıtlanmış olmasının yanısıra insan psikolojisinde en derin ve en etkileyici izler bırakan istiâre sanatına geniş bir yer vermiş olmasıdır. Sonuç olarak ifâde gücü, tarih boyunca hep ön plâna çıkmıştır. Bundan dolayı sürekli olarak eskiler, dil gücünün kılıç gücünden daha güçlü ve daha tesirli olduğunu söylemişlerdir.⁴⁹

6. Mersiye

Beşşâr'ın mersiyesinden ancak az bir bölümü günümüze kadar gelebilmiştir. Şâir, getirisi az olduğu için bu sanat türüyle pek ilgilenmemiştir. Nitekim o, kendilerinden bir şeyler elde edebilmek için dirileri övmekle zihnini meşgul etmiştir. Ölülerini övmeyi ise önemsememiş ve onlardan herhangi bir iyilik de beklememiştir.

Bazen insanlar, istemeseler de hüznün ve kederle ilgili duygularını bağrılarına gömmüşlerdir. Ancak, ölen kişinin ardından acı dolu bir ağıt yakılınca daha fazla matem

⁴⁷ el-Bustânî, a.g.e., s. 54.

⁴⁸ el-Bustânî, a.g.e., s. 54.

⁴⁹ el-Bustânî, a.g.e., s. 54.

tutulmuştur. Beşşâr ise, insanların sıkıntılarını gidermek ve onları avutmak için ağıt türünden şiirler söylemiştir. Dolayısıyla Beşşâr, Mansurdan önce Kayrevân'da hicrî 154, milâdî ise 770 yılında Hâricîler tarafından öldürülen cesur komutan 'Umar b. Hafs el- 'Atkî için güzel bir mersiye söylemiştir. Ve bu alanda başarılı olmuştur. Daha sonra Beşşâr'ın oğlu hastalanıp ölmüştür. O, oğlunun ölümüne çok tasalanmış ama bağırıp feryat ederek de yas tutmayı uygun görmemiştir. Ve oğlu için söylemiş olduğu ağıtı 'Atkî için söylemiş olduğu ağıtından daha iyi olmamıştır.⁵⁰

Beşşâr'ın eğlence meclislerinde kendisine eşlik eden ve ahlâk dışılığına yönelen bir grup arkadaşı olmuştur. Ne zaman ki bu arkadaşlarının başlarına sıkıntılar gelmiş, Beşşâr, onların eksikliğini hissetmiş ve onların ayrılması kendisini derinden üzmüştür. Dolayısıyla o, onlar hakkında şöyle başlayan bir kasideyle ağıt yakmıştır:

كَيْفَ يَصْفُو لِي التَّعِيمُ وَحِيدًا،

والأخلاء في المقابر هَامٌ⁵¹

Nimet veren nasıl yalnız beni seçer,

Dostlarım kabirlerde yatarken

7. Recez

Câhız ve Ebu'l-Ferec el-Esbehânî şöyle bir hâdise nakletmişlerdir: "'Ukbe b. Ru'be b. 'Accâc, Beşşâr'ın da bulunduğu bir mecliste 'Ukbe b. Selm'i öven bir recez şiiri söylemiştir. Bunun üzerine Beşşâr, diğer şiir türlerinde olduğu gibi bu şiir türünde de kendi yetkinliğini oradakilere göstermek için daha güzel bir urcûze söylemiştir. Beşşâr'ın bu güzel şiiri üzerine 'Ukbe b. Ru'be şöyle demiştir: "Ey Ebû Muâz! Bu şiir türü, senin pek başarılı olamadığın bir tarzıdır." Beşşâr, bu sözlere şöyle karşılık vermiştir: "Benim hakkımda böyle bir şey hiç söylenir mi?! Vallâhi ben, hem senden, hem babandan, hem de dedenden daha râcizim." 'Ukbe hemen şöyle demiştir: "Vallâhi ben ve babam bilinmeyen bir kapı olan recez kapısını insanlara açtık." Beşşâr ona şöyle demiştir: "İnsanlara acı ki, Allâh da sana acısın!" Bu sözlere alınan 'Ukbe şöyle sitemde bulunmuştur: "Beni hafife mi alıyorsun ey Ebû Muâz?! Ben, şâir oğlu şâir oğlu şâirim, yani hem dedem hem de babam şâir, ben de onların şâir bir evladım."

⁵⁰ el-Bustânî, a.g.e., s. 55.

⁵¹ el-Bustânî, a.g.e., s. 55.

Beşşâr, son olarak 'Ukbe'ye şöyle demiştir: "O hâlde sen, Allâh'ın kendilerinden recesi (hakiki manada 'manevi kir' anlamına gelir ama Beşşâr buradaki ses benzerliğinden dolayı *reces* kelimesiyle *recez* sanatını kastetmiş ve böylece 'Ukbe'yi hiçe saymıştır) giderdiği ve kendilerini tertemiz yaptığı Ehl-i Beyt'tensin demek!." Sonra, 'Ukbe b. Ru'be öfkeli bir şekilde oradan ayrılmıştır. Ertesi gün olunca Beşşâr, 'Ukbe b. Selm'e yanında 'Ukbe b. Ru'be varken uğramıştır. Bu sırada Beşşâr, şöyle başlayan urcûzesini inşâd etmiştir:

يا ظلل الحي بذات الصمد⁵²

Ey yürüyen canlı kalıntısı!

Bu dizeye 'Ukbe b. Selm sevinmiş ve Beşşâr'a çokça hediye vermiştir. Bu duruma seyirci kalan 'Ukbe b. Ru'be kalkmış ve mahçup bir şekilde hemen meclisten ayrılmıştır. Bu olaydan sonra 'Ukbe, Beşşâr'dan uzak durmuştur.⁵³

C. EDEBİYAT VE ŞİİRDEKİ ETKİSİ

Beşşâr büyük bir sanatkâr olarak "Muhdesûn" diye bilinen yeni bir akımın kurucusu kabul edilmektedir. Nitekim Selm el-Hâsir (ö.186/802) ile Müslim b. Velîd (ö.208/823) üzerindeki tesiri açıkça görülür. Câhiliye şiirinde İmru'ül-Kays (ö. Mîlâdî 540 dolayları), İslâmî şiirde Kutâmî (ö.101?/719-20?), kasidenin "matla" bölümünü en başarılı bir şekilde söyleyen şâirler olarak kabul edildiği gibi Beşşâr da bu konuda Muhdesûn Şâirler'inin en başarılısı olarak ün yapmıştır. Böylece devrinde bir akım başlatan Beşşâr, şiir sanatında Müslim b. Velîd ile Ebû Temmâm'a (ö.231/845) örnek olmuş, konuşur gibi rahat şiir söyleyen bir üslûp ile de nesirde tekâmülün zirvesine çıkan Bedü'z-Zaman el-Hemedânî (ö.398/1008) ile Harîr'nin (ö.516/1122) yetişmelerinde etkili olmuştur. Asmaî (ö.216/831), akıcı üslûbu sebebiyle Beşşâr'ı Nâbiga ez-Zübyânî (ö. Mîlâdî 604?) ile Meymûn b. Kays el-A'şâ'ya (ö.7?/629?) benzetmiştir. Beşşâr şiiri günlük ihtiyaç haline getirmeyi başarmış; her mevzûya yer verdiği şiirleri, o günün insanları için bir şevk veya teselli kaynağı olmuştur. Özellikle tasvirlerinde çok başarılı olan şâir halkla iç içe olduğu için onları yakından tanımış ve hayatlarını gözü görenlerden daha iyi bir şekilde tasvir etmiştir.⁵⁴

⁵² Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 70.

⁵³ Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 69-70.

⁵⁴ Muhtar, a.g.e., s. 8.

D. ŞÂİRLİĞİ

Beşşâr, şiirleri, Arap dili grameri ve belâgatında örnek olarak kullanılan son Arap şâiridir. Ahtal (ö.92/710-11), Cerîr b. Atıyye (ö.110?/728?) ve Ferazdak (ö.114/732) gibi hicviyeleriyle ünlü şâirlerin döneminde yaşadığı için onların şiirlerinden etkilenmiştir.⁵⁵

Büyük şâir Beşşâr, tamamlayamadığı şiirlerini hiçbir anlam taşımayan kelime ve yabancı isimlerle doldurduğu için büyük dil âlimlerinden Ahfeş el-Ekber (ö.177/793) – bazı kaynaklarda ise Ahfeş el-Evsat (ö.215?/830?) geçer – ve Sîbeveyhi (ö.180/796) tarafından eleştirilmiş, buna karşılık Beşşâr da onları hicvetmiştir. Daha sonra bu iki âlim onun hicvinden kurtulmak için kendisini şiirleriyle *istişhâd*⁵⁶ edilen son şâir kabul etmişlerdir.⁵⁷

Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû 'Ubeyde'ye şöyle sormuştur: "Mervân b. Ebî Hafsa mı daha şâir, yoksa Beşşâr b. Bürd mü?" Bu soruya Ebû Ubeyde şöyle cevap vermiştir: "Beşşâr, kendisinin on üç bin (13. 000) kaliteli beyti olduğunu açıkça ifâde etmiştir. Ne Câhiliyye Dönemi'inde, ne de İslâmî Dönem'de hiçbir şâir bu sayıya ulaşamamıştır. Mervân ise, melikleri daha çok övmüştür."⁵⁸

Beşşâr'ın şâir olarak Mervân b. Ebî Hafsa'dan (ö.182/798) aşağı olduğu iddiası doğru değildir. Bizzat Mervân'ın, şiirlerini Beşşâr'a tashih ettirmesi de bunu göstermektedir. Diğer taraftan Mervân, tarz ve üslûp olarak eskiye bağlı kaldığı halde Beşşâr şiirindeki klasik konuları aşip devrinin yadırgadığı yenilikler vücûda getirmiştir. Kasideleri şekilce kusursuz olup

⁵⁵ Muhtar, a.g.e., s. 8.

⁵⁶ İstişhâd; dil bilgisi kurallarını, kelimelerin yapı ve anlamlarını kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek anlamında edebiyat terimidir. Sözlükte "şâhit getirmek, şâhit göstermek" manasına gelen *istişhâd* lugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde "bir kelimenin veya bir ifâdenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek" anlamında kullanılır. Bunun için getirilen örneğe *şâhid* (çoğulu *şevâhid*) denir. Bazı kaynaklarda istişhâd yerine *ihdicâc* ve *istidlâl* terimleri de kullanılmıştır. Misalle şâhid arasında fark vardır. Şâhid bir dil bilgisi kuralının, bir ifâdenin doğruluğunu kanıtlar; misal ise kuralı açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için getirilir.

İstişhâd edilen metinler şiir ve şiir dışı sözler olmak üzere ikiye ayrılır. Arap edebiyatında şâirler istişhâd açısından Câhiliye dönemi şâirleri, muhadram şâirler, İslâm'ın ilk döneminde yetişen şâirler (mutekaddimûn) ve yeni şâirler (muvelledûn, muhdesûn) olmak üzere dört gruba ayrılır. Sîbeveyhi ile Ahfeş el-Evsat yeni şâirlerin ilki olan Beşşâr b. Burd'un, Zemahşerî de Ebû Temmâm'ın şiirleriyle istişhâd etmişlerdir. Belâgat ilimleri olan meânî, beyân ve bed'î de ilk üç tabakaya ait şâirlerin şiirlerinin yanında muvelledûnun, hatta Arap olmayan şâirlerin şiirleriyle de istişhâd câiz görülmüştür. İsmail Durmuş, "İstişhâd", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXIII, İstanbul, 2001, ss. 396-397.

⁵⁷ Muhtar, a.g.e., s. 8.

⁵⁸ Zehebî, a.g.e., s. 90.

recez⁵⁹leri hemen hemen kaside kadar uzundur. Halka ve aydınlara farklı dillerle hitâp etmiştir.⁶⁰

Beşşâr, ilk Abbâsî devri şâirlerinin tatrtışmasız önderidir. Bu şâirlerin çoğu, Beşşâr'ın bu dönemdeki ayırtedilen şiirsel inkılâbından etkilenmişlerdir. Yine bu şâirlerin çoğu, şâirlik konusunda Beşşâr'ın öncülük etmesiyle halîfelere yakınlaşmışlardır. Şâirlik, Yunanlılar'a göre Homeros, eskiden Araplar'a göre Ebu'l-'Alâ el-Mearrî ve İngilizler'e göre de Milton gibi 'amâ olmalarıya tanınan kişilerin ayırtedilen bir niteliğidir. Beşşâr, iffete aykırı, insanları küçümseyip onurlarını zedeleyen, dini hiç önemsemeyen ve zındıklıkla suçlanan biriydi.

Beşşâr, Cerîr ve Ferazdak ile çağdaştı. Ve Cerîr'i hicvetti. Beşşâr, çok şiiriyle ayırtedildi. Daha çok medhiye, hicviye, fahriye, gazel ve hikem türünden şiirleri vardır. Ayrıca Beşşâr, kaliteli 12.000 (on iki bin) beyti olduğunu bizzat kendisi ifâde etmiştir.⁶¹

Araplar, Emevîler zamanında şarka doğru yapılan genişlemede İran, Horasan ve Toharistan gibi memleketlerden mühim bir miktar Türk ve İran kökenli harp esirini Basra mıntikasına getirerek yerleştirmişlerdir. Bunların arasından yetişen büyük şâir Beşşâr ise bir çömllekçinin oğludur. Babası Burd, çamur işçiliğinde çalışmıştır. Beşşâr'ın kendi ifadesiyle de, "dilim Arapça fakat aslım yabancıdır" dediği malûmdur. Sâhibi olan Arap kadını kendisini azat

⁵⁹ Recez; arûz sisteminde bir bahir adıdır. Halîl b. Ahmed'in (ö.175/786) arûz sisteminde "muctelibe" denilen üçüncü dâiredeki üç bahirden (hezec, recez, remel) ikincisi olup genel sıralamada yedinci bahirdir. Tef'ileleri yedi harflidir (subâiyye). İllet ve zihaf kâidelerinin uygulanmadığı nazarî şekli, iki hafif sebeple (مُسْ + تَفْ) bir mecmû' vetidden (عَلْن) oluşan mustef'ilun (- -) tef'ilesinin altı defa tekrarlanmasıyla meydana gelir. Cevherî'nin sıralamasına göre ise recez, "mufredât" denilen ve bir tek tef'ilenin belli sayılarda tekrarıyla oluşan bahirler arasında yer alır.

Recez, kelime manası itibariyle develerin sağrısında beliren ve kalkarken ayaklarının titremesine sebep olan bir hastalık adıdır. İllet ve zihaf kâidelerine çokça maruz kalması sebebiyle uğradığı sarsıntı ve değişiklikler yüzünden bahre Halîl b. Ahmed tarafından bu ad verilmiştir. Çünkü recez bahrinde bir tam beytin, mısralarından birer tef'ile (cüz') kaybedip meczû' (المجزوء) beyit, şatr kaybedip meştûr (المشتور) beyit ve nihayet şatr bünyesinden de cüz kaybederek menhûk (المنهوك) (güçsüz) adı verilen beyit çeşitlerine dönüşmesi gibi yoğun değişiklikler görülebilir.

Recez, Abbâsîler devrinin başlarından itibaren daha çok hikâye, fıkra, târih, belâgat, arûz, sarf-nahiv, hadîs terimleri, siyer, akâid ve fıkıh gibi bilimsel konuların anlatıldığı didaktik manzûmelerde kullanılmaya başlanmıştır. Arap şiirinde halk şarkılarını andıran eski recez örnekleri, manzûm hikâye anlatma geleneğinden bu yana zaman içinde tabii bir gelişme göstermiş, Beşşâr b. Burd, Ebû Nuvâs, Ebu'l-'Atâhiye ve İbnu'l-Mu'tez gibi şâirler de eserlerinde bu tarzı kullanmışlardır. Ayrıca recez formu gazâ ve fetihler dolayısıyla târihî-destânî konularda yüzlerce beyitlik şiir yazımına imkân verdiğinden rağbet gören bir nazım şekli olmuştur. Recezin diğer adı ise "urcûze", böyle şiirler nazmeden şâire de "râciz" (reccâz) denilmiştir. İbn-i Manzûr, "rcz", md., a.g.e., C. V, ss. 349-353; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Recez", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 509-510.

⁶⁰ Muhtar, a.g.e., s. 8.

⁶¹ Yûsuf Es'ad Dâgir, **Mesâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye**, I-IV, C. I, Beyrut, 1983, s. 129.

ettikten sonra, bazen Basra'da bazen de Bağdat'da yaşamıştır. “*el-Agânî*” adlı eserin müellifinin ifâdesine göre, “vaktiyle Basara'da her bir âşık delikanlı ve her bir sevdalı genç kız Beşşâr'ın şiirlerini okumuştur. Hanendeler onun şiirleriyle para kazanmıştır. Hatırı sayılan insanlar ise, ondan çekinmişler ve onun sert ve acımasız diline düşmekten de korkmuşlardır.”⁶²

Beşşâr, doğuştan a'mâ bir şâirdir. Çiçek hastalığına yakalanmış olmasına rağmen iri bir vücûda sâhiptir. Bir şiiri okumadan önce ellerine birbirine vurur, öksürür, sağa-sola tükürür ve ondan sonra okumaya başlardı. Lâkin okumaya başladıktan sonra doğal hâlini alırdı. Câhiliye devri şâirleri kadar saf şiirler terennüm etmiştir. Kays 'Aylân kabilesi bedevîlerine şiirler inşâd eder, dilin en zor ve en karmaşık konularına vâkîf olurdu. Lisâna olan bu hâkimiyeti, gramerciler tarafından kendisine kıymet verilmesine sebebiyet vermiştir. Cer'î tanıdığı olmakla iftihâr ederdi, fakat çölün büyük şâiri onu çok genç bulmuştu. Beşşâr: “eğer bana cevâp vermiş olsaydı bu devirdeki şâirlerin en büyüğü olacaktım” derdi. Gramerci Asmaî, bunu tabii bir dehâ olarak kabul ediyor ve onun şiirlerinden büyük bir zevk duyuyordu. Halkın önünde onun şiirlerinin sun'î olmadığını tabii bir dehânın mahsûlü olduğunu iddia ediyordu. Kendisine dilindeki pürüssüzlüğün neden ileri geldiği sorulduğu zaman, çok eski bir esîr gibi bağlanmış olduğu 'Ukayl aşîretinin kadınlarını ve ihtiyarlarını göstermiştir. Beşşâr, bir a'mâ olmasına rağmen bu hâliinden hiç şikâyetçi olmamış, aksine memnun olmuştur. Kendisine, görmediği halde eşyâyı nasıl bu kadar güzel tasvir edebildiği sorulduğu zaman: “görmemek, kalbin zekâsını kuvvetlendirir. Eşyâyı görmekle hâsil olan zihin meşgûliyeti ve karışıklığı, a'mâda mevcût olmadığından dolayı duygu ve anlayışı artar” demiştir.⁶³

Beşşâr, hicrî ikinci asırda Abbâsîler döneminde yaşamış olan bir şâirdir. Oğlu Muhammed, Asmaî ile babası Beşşâr arasında geçen bir diyalogu şöyle aktarmıştır; Asmaî, babama: “Nahivcilerin, senin dışında şiiri hakkında konuşmadığı hiçbir Arap şâiri yoktur. Dolayısıyla senin şiirlerin bu kusurlardan uzaktır” dedi. Bunun üzerine babam, Asmaî'ye: “Çünkü ben, 'Ukayl Oğulları'ndan 80 (seksen) yaşındaki bir adam ve yaşlı bir kadın ile birlikte yaşayarak büyüdüm. Onlar, dil konularında kesinlikle hata yapmazlardı. Daha sonra âlimler

⁶² Clément Huart, **Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı**, I-II, çev. Cemal Sezgin, C. I, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1944, ss. 88-89.

⁶³ Huart, a.g.e., ss. 89-90.

ile karşılaştım ve onlardan biri gibi oldum” şeklinde karşılık verdi. Bu nedenle Beşşâr’a, “Araplar’ın Dili” anlamına gelen Lisânu’l-Arab (لسان العرب) lakabı verilmiştir.⁶⁴

Beşşâr’ın şiirleri, Basra’nın kenar ve merkez bölgelerinde, bu şehir halkının büyüklerinin ve küçüklerinin dillerinde dolaşmış, bununla beraber Basra’lılar, ondan kendileri için törenlerinde nağme ile söylenen şiirler yazmasını talep etmişlerdir. Beşşâr, kasten bedî’ sanatına yönelmiş daha sonra da, kendi ekolünün önünü açmıştır.⁶⁵

E. ŞİİRLERİNİN DERLENMESİ

Câhiliye devrinde ve İslâmî dönemde en çok şiir söyleyen üç şâirden biri olan – diğer ikisi Seyyid el-Himyerî (ö.173/789) ile Ebü’l-‘Atâhiye’dir (ö.211/826) – ve 1200 (bin iki yüz) kaside söylediğini bizzat ifade eden Beşşâr’ın İslâm’a karşı tavrı, sefahatı, zındıklıkla itham edilmesi ve herkesi hicvetmesi sebebiyle şiirlerinin ancak bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Bunların bir bölümü tabakat kitaplarıyla antolojilerde bir araya getirilmiş, çok az bir kısmı da divan halinde toplanabilmiştir. Bazı şiirleriyle divanı neşredilmiştir. Bunlar:⁶⁶

1. el-Muhtâr min Şi’ri Beşşâr

Beşşâr’ın şiiri, eski dönem ile yeni dönem arasında çok iyi bir bağ kurmuştur. Bu şiir, eski dönemin ihtişamı ve akıcılığı ile yeni dönemin parlaklığı ve güzelliğini içermektedir. Beşşâr, doğallığı, eğlendirici kişiliği, üslûbundaki akıcılığı ve kolaylığı, lafız ve mana konusundaki şiir, yetenek ve yenilik sanatlarının tümünün yayılmasıyla övünür. Dolayısıyla Beşşâr’ın, “Şüphesiz ki, benim, on iki bin (12. 000) kasîdem vardır.”⁶⁷ Sözüünün kendisine dayandırılması üzerine, tanıdık çok şiirinin olması gerekir. Ne var ki, bu şiirlerinin az bir kısmı, bize ulaşabilmiştir. Vefeyâtü’l-A’yân ile el-Agânî Kitapları, Beşşâr’ın şiirlerinin bir bölümünü korumuştur. Hâlidîyyân diye ünlü olan iki kardeşin “Beşşâr’ın Şiirinden Seçmeler” (المختار من شعر بشار) adlı derlemelerini, 1934 senesinde, Muhammed Bedreddîn el-Alevî yayınlamıştır.

⁶⁴ Sâmî Mekkî el-‘Ânî, *İtmâmu’l-Vefâ fi Mu’cemi Elkâbi’ş-Şuarâ*, 3. b., Beyrut, 1999, s. 101.

⁶⁵ el-Cem’iyetu’l-Mısriyye, a.g.e., s. 520.

⁶⁶ Muhtar, a.g.e., ss. 8-9.

⁶⁷ Asmaî, Câhiz (ö.255/868), Ebû Temmâm ve Ebû ‘Ubeyde onu övmüşlerdir. Ebû ‘Ubeyde ise, onun on üç bin (13.000) beyit şiiri bulunduğunu söylemek suretiyle farklı bir rakam belirtmiştir. Zehebî, a.g.e., ss. 87-92; İbn-i Kesîr, a.g.e., s. 251.

Bununla birlikte bu kitap, Beşşâr'ın şiirlerinin pek çoğunu içermez. Ancak, kabul edilen beyitleri içerir.⁶⁸

Hâlidîyyân diye meşhur olan ve bu isimle ortak kitap yazan Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim (ö.380/990) ile Ebû Osmân Saîd b. Hâşim (ö.371/981) adlı iki kardeşin yaptıkları bir derleme olup Ebû Tâhir İsmâil b. Ahmed et-Tücîbî'nin şerhiyle birlikte Muhammed Bedreddin el-Alevî tarafından yayımlanmıştır (Kâhire, 1934).⁶⁹

2. Dîvânu Beşşâr b. Burd

a) Râvîlerin, dîvânların derlenmesiyle ilgili yöntemleri farklılık arzemiştir. Bazı râvîler, kendi dönemlerindeki şâire aşırı ilgi ve bağıllık göstermişlerdir. Kendisinden şiir aktarabilmek için hayatı boyunca şâire eşlik etmişler ve yeri geldiğinde de onu eleştirmişlerdir. Bu râvîler, şâirin, şiirle ilgili söylemiş olduğu bütün sözlerini yazıp bir araya getirmişlerdir. İşte bu yöntem, geçerlilik bakımından en sağlam ve en kaliteli bir yöntem kabul edilmiştir. Râvî silsilesi bakımından şanslı olan ve kalitesinden dolayı tâç denilen birçok şiir dîvânının bu yöntemle aktarıldığına tarih tanıklık etmiştir. Çünkü yazmayan şâirlerin şiirleri, bu yöntemin uygulanması neticesinde toplanabilmiştir. 'Accâc, Cerîr ve zi'r-Rumme'nin dîvânları bu şekilde iki kapak arasına getirilmiştir. Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'nin dîvânı da İbn-i Cinnî, Sâhib b. 'Abbâd, Hâtimî, Seâ'lebî ve daha bir çok kimse tarafından derlenmiştir.⁷⁰

b) Râvîlerin bazısı, şâirin dağınık halde olan sayfaları ile tutmuş olduğu notlarından hareketle dîvânını derlemeye çalışmışlardır. Bu yöntem, şâirlerin konularının farklılığına göre dîvânlarının toplanmasının iyice araştırılması ve incelenmesi hakkında ihtilâf arzemiştir. Çünkü bu şâirlerin şiirle ilgili eserlerini yazarken takyîd (sınırlama) ya da ta'mîm (genelleme) konusunda ne derece titiz davrandıkları, yazılarında ne ölçüde tutarlı oldukları ve yazdıkları sırada yanlarında yardımcılarının bulunup bulunmadıkları tam olarak bilinmemiştir. Muteahhirûn dönemi şâirlerinin dîvânları bu yöntemle toplanmıştır. Mea'rrî'nin (سقط الزند) diye adlandırılan dîvânı bu yöntemin tatbiki sonucunda bir araya getirilmiştir. Mutenebbî'nin şiirleri derli toplu bir şekilde sürekli olarak yanında bulunmuştur. Ancak, Araplar kendisini katledince yolculukları esnasında toplamış olduğu şiir sayfaları (varakları)

⁶⁸ Sukker, a.g.e., ss. 132-133.

⁶⁹ Şâkir el-Fehhâm, **Nazarât fi Dîvâni Beşşâr b. Burd**, 2. b., Dimaşk, 1403/1983, ss. 24-25; Muhtar, a.g.e., s. 9.

⁷⁰ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 107.

yok olmuştur. Bunun üzerine Mutenebbî'nin oğlu, babasının katledilmesinden birkaç gün sonra onun öldürüldüğü bölgede yere düşmüş olan şiir sayfaarını aramaya gitmiştir. Oğlunun bu çabası, babasının katledildiği yerde onun düşmanlarının, kendisine saldırması için yeterli bir sebep olarak görülmüştür. Bundan dolayı Vâhidî, Mutenebbî'nin şiirlerinin şerhinin son kısmında şöyle demiştir: “Bu, Mutenebbî'nin bizzât derlemiş olduğu kendi dîvânının içerdiği son kısmıdır.”⁷¹

c) Bazı râvîlerin, dönemleri sona ermiş olan herhangi bir şâirin şiirlerini derleme fikri akıllarına gelmiştir. Bu râvîler, böyle durumda olan şâirlerin dîvânlarını, hikâyecilerin ağızlarından duyabildikleri, kayıtlı varaklardan, filoloji, nahiv ve belâgat kitaplarındaki seçme şiirlerinden de bulabildikleri ölçüde alıntılar yapmak suretiyle oluşturmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu yöntem, çağların farklı ve birbirinden uzak olması açısından şâirin şiirlerinin iyice araştırılması ve incelenmesi konusunda pek tutarlı görülmemiştir. İslâmî döneme, zaman dilimi olarak çok yakın olan Câhiliye dönemi şâirlerinin dîvânları bu yönteme göre bir araya getirilip toplanmıştır. Mesela, Câhiliye döneminin en ünlü şâirleri sayılan İmruu'l-Kays, Zuheyr, A'sâ, Hassân ve Şemmâh'ın dîvânları bu şekilde iki kapak arasına getirilmiştir. Ebû Temmâm “*Hamâset Dîvânı*”nı, Ebu'l-Ferec el-Esfehânî ise “*Kitâbu'l-Agânî*” isimli eserini bu yönteme göre derlemişlerdir. Ancak bu yöntem, tek kasîdenin bir bahir ile bir kâfiyeden oluşan beyitlerinin bütünlüğünün uyumu, kasîde beyitleri düzeninin korunması ve kavranması bakımından yöntemlerin en kapsamlısı olmakla birlikte doğruya da en uzak olanı şeklinde değerlendirilmiştir.⁷²

Beşşâr'ın şiirlerinin toplanması yöntemi ise, birinci ve ikinci yöntemlerin karışımından meydana gelmiştir. Nitekim insanların, Beşşâr daha hayattayken onun şiirlerine yönelik yoğun bir ilgisi görülmüştür. Bu aşırı ilgi, onları, onun şiirlerini sık sık kaydetmeye ve korumaya sevk etmiştir. Ayrıca Beşşâr'ın, şiirlerini aktaran râvîleri olmuştur. Bununla beraber, şâirin görme kabiliyetini doğuştan kaybetmiş olması kendi şiirlerini yazabilmesi için bir engel teşkil etmiştir. Neticede o, hâfızasına veya kendi adına şiirlerini yazan kimselere itimâd etmiştir. Dolayısıyla Beşşâr'ın eğlenceye dalması, varaklarını ve kitapçıklarını korumak yerine zihinsel uyanıklıktan kendisini uzaklaştıran şaraba ve kadınların güzelliklerine düşkün olması onun kendi kişiliğini yansıtmıştır. Hiç şüphe yok ki onun bu durumu, birçok şiirinin yok

⁷¹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 107.

⁷² Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 107-108.

olmasında da etkili bir sebep olmuştur. Ama şu bir gerçek ki, onun şiirlerinin çoğu insanların varaklarında ve arşivlerinde korunmuştur. Râvîler, Beşşâr öldürüldüğünde varakları ile kayıtlarının iyice araştırıldığı, bu varaklarda kendisine ait bir şiirin olduğu ve bu şiirinde, kendisi hayattayken de insanların bilmediği Süleymân âilesini hicveden iki beytinin bulunduğu bilgilerini haber vermişlerdir.⁷³

Bu yöntem sonucunda, Beşşâr'ın dîvânının bulunabilen kısımları çölde toplanabilmiştir. Derleme araçları bakımından derleyenin sağlamlığını gösteren şâirin uzun kasîdeleri dikkat çekmiştir. Râvîlerin, bu kasîdelerle ilgili aktardığı her bir şiiri toplayanın bilinmemesi, şiir konularının tamamının bulunamaması ve şiir sıralamalarının belli olmaması ise çoğu defa bu araçların diğer bir yönünü oluşturmuştur. Nitekim Beşşâr'ın kasîdelerinin birçok beyti, edebiyat kitaplarında dağınık bir şekilde bulunmuştur. Şâirin şiirleri, herhangi bir edebiyat kitabında bir bütün olarak ele alınmamıştır. Edebiyatçıların, Beşşâr'ın aynı kasîdesindeki bazı beyitlerini bütünlüğünden ayırıp farklı iki kasîdesinde dağınık olarak rivâyet ettikleri görülmüştür. Mesela şöyle başlayan kasidesi:

طَرَبْتُ إِلَى حَوْضَى وَأَنْتَ طَرُوبٌ⁷⁴

Beşşâr'ın bu kasîdesi 30. varakta geçmektedir. Ancak bu kasîdesindeki bazı beyitleri, 28. varağın sonunda birbirlerinden ayrı olarak zikredilmiştir.⁷⁵

Râvîler, Beşşâr'ın büyük bir dîvânı olduğu hususunda ittifâk etmişlerdir. Nitekim Beşşâr, kendi dönemi şâirleri içerisinde en çok şiiri bulunan gözde bir şâir olmuştur. el-Husrî, “Zehru'l-Âdâb” isimli eserinde Beşşâr'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Ben insanların en şâiriyim. Çünkü benim 12.000 (on iki bin) kasîdem vardır. Eğer her kasîdeden bir beyit seçilmiş olsa bu miktar az kabul edilir. Kimin de 12.000 beyit şiiri varsa işte o kişi insanların en şâiri demektir.”⁷⁶

Beşşâr'ın şiirleri, ölümünün hemen ardından toplanmıştır. Merzubânî'nin “el-Muveşşah” adlı eserinde, 'Umar b. Şebbe'nin, Beşşâr'ın şiirlerini Muhammed b. Beşşâr b. Burd'e (Beşşâr'ın oğluna) okuduğu bildirilmiştir (bkz. yuk.).

⁷³ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 108.

⁷⁴ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 109.

⁷⁵ Beşşâr b. Burd, a.g.e., ss. 108-109.

⁷⁶ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 109.

Beşşâr'ın ünlü olmasıyla birlikte insanlar, her dönemde onun şiirlerine rağbet etmişlerdir. Ancak onun değerli dîvânı yok olmakla karşı karşıya gelmiştir. Eski dönemlerden beri divânının kayıp olduğu anlatılmıştır. İbn-i Nedîm, “*el-Fihrist*” isimli eserinde Beşşâr'ın dîvânı hakkında şunları söylemiştir: “Beşşâr'ın şiirlerini hiç kimse bir araya getirmemiş ve bir dîvân oluşturacak kadar da çok şiirinin olduğunu hiç kimse düşünmemiştir. Ancak ben, Beşşâr'ın birbirinden ayrı olarak 1000 (bin) varak şiirinin bulunduğunu gördüm ve bu şiirlerinden bir bölümünü seçtim.”⁷⁷

Mevcûdiyeti kesinlik kazanmış olan Beşşâr'ın dîvânının yokluğu hükmüne varılamayacağı kararlaştırılmıştır. Ebû Hilâl el-‘Askerî, “*Dîvânu'l-Meânî*” isimli eserinde, hicrî üçüncü asırda yaşamış olan Muhammed b. Habîb'in Beşşâr'ın şiirlerini rivâyet etmiş olduğunu zikretmiştir. Hicrî on birinci asırda yaşamış olan Şihâb el-Hafâcî, el-Harîrî'nin “*Durratu'l-Gavvâs*” adlı eserini şerh ederken “istişâre etmek, fikir teâtisinde bulunmak ve danışmak” gibi anlamlara gelen “meşveret” (المشورة) lafzının açıklanmasına gelince, Harîrî'nin bu eserinde bu kelimeyle ilgili olarak Beşşâr'ın bazı beyitlerini naklettiğini bildirmiştir. Beşşâr'ın “meşveret” kelimesiyle alâkalı olan o beyitleri de şunlardır:

إِذَا بَلَغَ الرَّأْيُ الْمَشُورَةَ فَاسْتَعْنُ

بِرَأْيِ لَيْبِيبٍ أَوْ نَصِيحَةِ حَازِمٍ

وَلَا تَجْعَلِ الشُّورَى عَلَيْكَ غَضَاظَةً

فَإِنَّ الْخَوَافِي قُوَّةٌ لِلْقَوَادِمِ

وَمَا خَيْرٌ كَفًّا أَمْسَكَ الْعُلَّ أَخْتَهَا

وَمَا خَيْرٌ سَيْفٍ لَمْ يُؤَيِّدْ بِقَانِمِ⁷⁸

⁷⁷ İbnu Nedîm, *el-Fihrist*, tlk. Şeyh İbrâhîm Ramazân, 1. b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1415/1994, s. 195; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 109.

⁷⁸ Luvis Şeyhu Yesûî', *Mecâni'l-Edeb fî Hadâiki'l-'Arab*, I-VI, C. III, Matbaa'tu'l-Âbâi'l-Yesûi'yyîn, Beyrut, 1899, ss. 111-112; el-Esbehânî, a.g.e., ss. 1003-1060; İbn-i Kesîr, a.g.e., s. 251; Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 110.

*Görüş meşverete ulaştığında sen,
Nasihat verenin akli veya akıllı kimsenin nasihatı ile yardım ara!
Meşvereti kendin için bir zillet sayma
Kanadın arkasındaki tüyler öndeki tüyler için kuvvettir
Bir el ki, zincirler diğerini bağlarsa onda hayır kalmaz
Bir kılıç ki, kabzasıyla kuvvetlenmezse onda da hayır kalmaz*

Bu konulara vâkıf olan çağımızın bazı bilginleri (İngiltere’li ünlü müsteşrik Krenko gibi) şöyle demişlerdir: “Şüphesiz ki Beşşâr’ın Dîvânı’nı hicrî yedinci asra kadar hiç kimse bilmiyordu. Ancak o, bu asırdan sonra bilinmeye başlandı.”⁷⁹

Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö.1973) tarafından bulunarak şerhedilen divanı Muhammed Rifat Fethullâh ile Muhammed Şevki Emîn gözden geçirerek yeni açıklamalar ilâvesiyle üç cilt halinde yayımlamışlardır (Kâhire, 1369-1376/1950-1957). Asıl divanın yarısı olduğu tahmin edilen ve ancak “ra” kafiyesine kadar olan kısmı ihtiva eden bu üç ciltte 6628 (altı bin altı yüz yirmi sekiz) beyitten oluşan 255 (iki yüz elli beş) kaside mevcuttur. Bunlara bazı ilâve ve açıklamalar getiren IV. Cilt Muhammed Tâhir b. Âşûr ile Muhammed Şevki Emîn tarafından hazırlanarak neşredilmiştir (Kâhire, 1966).⁸⁰

⁷⁹ Beşşâr b. Burd, a.g.e., s. 110.

⁸⁰ Muhtar, a.g.e., s. 9.

SONUÇ

Beşşâr b. Burd ve yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmek suretiyle hem Beşşâr'ın bilinmeyen yönleri, hem de döneminin genel özellikleri açıklığa kavuşturulmuştur. Abbâsîler döneminde, şâirlerin önemli bir yere sahip oldukları ve dönemin halifelerine yakın olabilmek için hangisinin şiirlerinin daha çok beğeni toplayacağı konusunda âdeta birbirleriyle yarıştıkları görülmüştür.

Tez konusu, Emevîler'in son dönemi ile Abbâsîler'in ilk dönemini kapsayacak şekilde işlenmiş ve bu dönemlerin genel özellikleriyle sınırlandırılmıştır. Çünkü şâir Beşşâr'ın bu dönemlerde yaşamış olması, bu dönemlerin bilinmesini gerekli kılmıştır. Beşşâr ve dönemleriyle ilgili olan tüm bilgiler, konuyla her türlü klâsik ve modern kaynaktan yararlanılarak elde edilmiş ve gerektiğinde teknolojik imkânlar da kullanılmıştır.

Beşşâr'ın küçük yaşlardan itibaren ilim meclislerine katıldığı ve bir çok âlimle karşılaştığı tespit edilmiştir. Onun bu durumunun, zihinsel gelişimine büyük katkılar yaptığı ve erken yaşlarda sivrilmesine sebep olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca onun, amâ olmasına rağmen bu kadar çok şiirinin olması da dikkatlerden kaçmamıştır.

Beşşâr, daha çok hiciv şiirleriyle tanınmıştır. İran asıllı olması nedeniyle Araplar'ı daha çok hicvetmiş, ama şâir kendince gerekli gördüğü durumlarda İranlılar'ı da hicvetmemiş değildir. Bu tezde, Beşşâr'ın sadece insanları değil, şehir ve bölgeleri de sert bir üslûp kullanarak yermiş olduğu ortaya çıkmıştır.

Şâirin, inanç noktasında bir dine değil de bir çok dine mensup olduğu görülmüştür. Başlangıçta Müslüman olduğu düşünülen şâir, bir ara karışık fikirlere saplanarak bocalamış, daha sonra ise atalarının dini olan mecûsîliğe meyletmiştir. Bununla beraber tek tanrı inancına sahip olduğunu gösteren şiirleri olsa bile genel kanaat, onun zındık olduğu şeklinde kendini göstermiştir.

Beşşâr, fakir bir ailenin çocuğu ve bir köle olarak dünyaya geldiği için hayatı boyunca zengin olamamıştır. Ömrünün sonuna kadar bir fakir olarak yaşamıştır. Şiirlerinde, bu hâlini sık sık dile getiren şâir, bir amâ olmasından dolayı da hiçbir zaman şikâyetçi olmamıştır.

Ancak zevklerine düşkün olan şâir, Abbâsî halifesi Mehdî'ye hiciv şiirleri söylemesi ve halife tarafından sarhoş bir şekilde yakalanması üzerine ölüm cezasına çarptırılmıştır.

Beşşâr, kendi döneminde ünlü olamıyorsa da, sonraki dönemlerde, kendi dönemindeki en ünlü şâirlerden bile daha ünlü olmuştur. O, diğer şâirlerden farklı olarak bir çok yenilikleri ve halkın yadırgadığı konuları şiirinde konu edinmiş, bu sebeple de Muvelledûn veya Muhdesûn (Yenilikçiler) diye bilinen akımın öncüsü kabul edilmiştir. En önemlisi de, kimi kaynaklarda on iki bin kasidesinin olduğu yer almakta, bazı kaynaklarda ise, bu sayı on üç bin olarak geçmektedir. Sonuç olarak Beşşâr'ın büyük bir şâir olduğu ve hacimli bir divân oluşturacak kadar zengin bir şiir koleksiyonuna sahip bulunduğu tespit edilmiştir. Nitekim Hâlidîyyân diye bilinen kardeşlerin "Beşşâr'ın Şiirinden Seçmeler" adlı eseri ile Muhammed Tâhir b. 'Âşûr'un dört ciltlik "Divânu Beşşâr b. Burd" isimli eseri, şâir Beşşâr'ın şiirlerinin çokluğunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

KURÂN-I KERÎM

'ABBÂSÎ 'Abdurrahîm b. Ahmed, **Me'âhidu't-Tensîs 'alâ Şevâhidi't-Telhîs**, I-IV, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, C. I, Beyrut, 1367/1947.

'ABDULBÂKÎ Muhammed Fuâd, "hdd", md., **el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1411/1990.

"Abbâsîler", md., **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. I, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1986.

ALGÜL Hüseyin, "Ezd", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XII, İstanbul, 1995.

ALTINTAŞ Hayrani, "Dehriyye", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. IX, İstanbul, 1994.

APAK Adem, **Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri**, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.

AYCAN İrfan, "Mühelleb b. Ebû Sufre", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXI, İstanbul, 2006.

AYDIN M. Âkif, **İlmihâl II İslâm ve Toplum**, I-II, C. II, 14. b., tdvyayınları, Ankara, 2007.

BAĞDÂDÎ 'Abdu'l-Kâdir b. 'Umar, **Hizânetu'l-Edeb**, I-IV, C. I, Beyrut, ty..

BAĞDÂDÎ Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî, **Mu'cemu'l-Buldân**, I-V, C. IV, Dâru Sâdir, Beyrut, 1376/1957.

BARDAKOĞLU Ali, "Had", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XIV, İstanbul, 1996.

BROCKELMANN Carl, **İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi**, çev. Neşet Çağatay, Örnek Matbaası, Ankara, 1954.

ÇİFTÇİ Hasan, "Fars Edebiyatında Şehrâşûb-II", **NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 8, Yıl 3, Kış, Erzurum, 2003.

DÂGİR Yûsuf Es'ad, **Mesâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye**, I-IV, C. I, Beyrut, 1983.

DÂVUD Circis Dâvud, **ez-Zendeka ve'z-Zenâdika fi'l-Edebi'l-'Arabî mine'l-Câhiliyye ve Hatte'l-Karnî's-Sâlisi'l-Hicrî**, 1. b., el-Muessesetu'l-Câmii'yye, Beyrut-Lubnân, 1425/2004.

DAYF Şevkî, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel)**, C. III, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1966.

DEVELLİOĞLU Ferit, "Tenâsüh", md., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. b., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

DURMUŞ İsmail, "İstişâd", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXIII, İstanbul, 2001.

- EL-ÂNÎ Sâmi Mekkî, **İtmâmu'l-Vefâ fi Mu'cemi Elkâbi's-Şuarâ**, 3. b., Beyrut, 1999.
- EL-BAĞDÂDÎ 'Abdu'l-Kâdir b. 'Umar, **Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab**, I-XIII, nşr. 'Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, C. I, 4. b., Mektebetu'l-Hancı, Kâhire, 1418/1997.
- EL-BUSTÂNÎ Butrus, **Udebâu'l-'Arab fi'l-A'suri'l-'Abbâsiyye**, I-IV, C. II, Dâru Nazîr 'Abbûd, Beyrut, ty..
- EL-CÂHİZ Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, I-IV, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. I, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty..
- EL-CÂHİZ Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, **Kitâbu'l-Hayevân**, I-VIII, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. VII, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1408/1988.
- EL-CEM'İYYETU'L-MISRİYYE, "Beşşâr b. Burd", **el-Mevsû'atu'l-'Arabiyyetu'l-Muyessera**, I-IV, C. I, 2. b., Dâru'l-Cîl, Kâhire, 2001.
- EL-CUBÛRÎ Kâmil Selmân, **Mu'cemu's-Şuarâ**, I-VI, C. I, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.
- EL-ENDELUSÎ Ebû 'Âmr Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih, **Kitâbu'l-'İkdi'l-Ferîd**, I-VII, şrh. Ahmed Emîn, Ahmed ez-Zeyn ve İbrâhîm el-Ebyârî, C. I, 3. b., Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut-Lubnân, 1384/1965.
- EL-ESBEHÂNÎ Ebu'l-Ferec 'Alî b. el-Huseyn b. Muhammed el-Kuraşî, **Kitâbu'l-Agânî**, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, I-XXXI, C. III, Kâhire, 1389/1969.
- EL-FÂHÛRÎ Hannâ, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî**, y.y., ty..
- EL-FEHHÂM Şâkir, **Nazarât fi Dîvâni Beşşâr b. Burd**, 2. b., Dîmaşk, 1403/1983.
- EL-HAFÂCÎ Muhammed Abdu'l-Mun'im, **el-Edebu'l-'Arabiyyu ve Târîhuh fi'l-'Asrayni'l-Emeviyyi ve'l-'Abbâsiyyi**, I-II, C. II, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1410/1990.
- EL-KARAHÎSARÎ Ahterî Mustafa Muslihuddîn, "Sümeniyyet", md., **Ahterî-i Kebîr**, haz. H. Ahmet Kırkkılıç – Yusuf Sancak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- EL-KAYREVÂNÎ Ebû 'Alî el-Hasen b. Reşîk, **el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdihi**, I-II, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, C. I, 5. b., Dâru'l-Cîl, Beyrut-Lubnân, 1401/1981.
- EL-MERZUBÂNÎ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'İmrân b. Mûsâ, **el-Muveşşah fi Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale's-Şuarâ**, thk. Muhammed Huseyin Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. b., Beyrut, 1415/1995.
- ER Rahmi, "Müvelledûn", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXII, İstanbul, 2006.
- ES-SUYÛTÎ 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **el-İktirâh fi 'İlmi Usûli'n-Nahv**, nşr. Ahmet Subhi Furat, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1975-1978.
- EZ-ZİRİKLÎ Hayruddîn, **el-A'lâm**, I-XI, C. II, 3. b., Beyrut, 1389/1969.
- FERRÛH 'Umar, **el-Minhâc fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih**, I-III, C. II, Sayda-Beyrut, 1380/1960.
- GOLDZİHER Ignace, **Klâsik Arap Literatürü**, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, 1. b., İmaj Yayınları, Ankara, 1993.

- GÜÇ Ahmet, "Sümeniyye", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXVIII, İstanbul, 2010.
- GÜÇLÜ A. Bâki ve diğerleri, "Zerdüşçülük", md., **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- GÜNDÜZ Şinasi, "Mecûsîlik", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXVIII, Ankara, 2003.
- HUART Clément, **Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı**, I-II, çev. Cemal Sezgin, C. I, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1944.
- HÜSEYİN Tâhâ, **Hadîsu'l-Erbiâ'**, I-III, C. II, Dâru'l-Meârif, 15. b., Kâhire, 1998.
- İBN-İ BURD Beşşâr, **Dîvânu Beşşâr b. Burd**, I-IV, thk. Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, C. I, Cezâir, 2007.
- İBN-İ HALLİKÂN Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân**, I-VIII, thk. İhsân Abbâs, C. I, Dâru Sâdır, Beyrût, 1968.
- İBN-İ KESÎR, **el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi**, I-XV, çev. Mehmet Keskin, C. X, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995.
- İBN-İ KUTEYBE Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, **Kitâbu's-Şi'ri ve's-Şua'râ**, Dâru Sâdır, Leiden, 1902.
- İBN-İ MANZÛR Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, "r'as", md., **Lisânu'l-'Arab**, I-XV, C. II, Dâru Sâdır, Beyrut, 1410/1990.
- İBNU Ebi'l-Hadîd, **Şerhu Nehci'l-Belâga**, I-XX, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, C. IX, 2. b., Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1386/1967.
- İBNU Nedîm, **el-Fihrist**, tlk. Şeyh İbrâhîm Ramazân, 1. b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1415/1994.
- İZBIRAK Reşat, "Toharistan", **Türk Ansiklopedisi**, I-XXXIII, C. XXXI, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1982.
- KARAIŞMAİLOĞLU Adnan, "Acem", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. I, İstanbul, 1988.
- KEHHÂLE 'Umar Rıza, **Mu'cemu'l-Muellifin**, I-XV, C. III, Beyrut, 1376/1957.
- KILAVUZ Ahmet Saim, **Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş**, 11. b., Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2006.
- KOCAER Abdullah Feyzi, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh**, I-II, C. II, Hüner Yayınları, Konya, 2003.
- KÜÇÜK Abdurrahman – TÜMER Günay – KÜÇÜK Mehmet Alparslan, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.
- MENNÂ' Hâşim, **Beşşâr b. Burd Hayâtuhû ve Şi'ruhû**, 1. b., Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut, 1994.
- MUHTAR Cemal, "Beşşâr b. Burd", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. VI, İstanbul, 1992.
- ÖZKIRIMLI Atilla, "Acem", **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, I-IV, C. I, 2. b., Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

- PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, "Zerdüşçülük", md., **Türkçe Sözlük**, 2. b., Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- SARI Mevlût, "Muhadram", md., **el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat**, İpek Yayınları, İstanbul, 1403/1982.
- SERAHSÎ Şemsu'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, **Mebûsût**, I-XXX, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. IX, Gümüşev Yayınları, İstanbul, 2008.
- SUKKER 'Azmi, **Mu'cemu's-Şuarâ fi Târîhi't-Taberî**, Beyrut, 1419/1999.
- TAŞDELEN Hasan – ŞAHİN Şener, **Kur'ân'la Nükte Kur'ân-ı Kerîm'e Dayalı Nükte Kültürü**, 1. b., Emin Yayınları, İstanbul, 2009.
- TOPALOĞLU Bekir, **Kelâm İlmi Giriş**, 5. b., Damla Yayınevi, İstanbul, 1993.
- TOPRAK M. Faruk, "Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv", **NÜSHA Şarkiyat Araştırma Dergisi**, S. 1, Yıl 2, Bahar, Ankara, 2001.
- TOPUZOĞLU Tevfik Rüştü, "Recez", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXXIV, İstanbul, 2007.
- VECDÎ Muhammed Ferîd, "Beşşâr b. Burd", **Dâiratu Meâ'rifi'l-Karni'l-İ'srîn**, C. II, 3. b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübân, 1971.
- WENSİNCK A. J., "vly", md., **el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, I-VII, C. VII, Leiden, 1969.
- YALAR Mehmet, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", **U.Ü.İ.F.D.**, S. 2, Bursa, 2008, ss. 95-120.
- YALAR Mehmet, **Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş**, 1. b., Emin Yayınları, Bursa, 2009.
- YALAR Mehmet, **Şeytan'ın Biyografisi**, Emin Yayınları, Bursa, 2009.
- YESÛÎ Luvis Şeyhu, **Mecâni'l-Edeb fi Hadâiki'l-'Arab**, I-VI, C. III, Matbaa'tu'l-Âbâi'l-Yesûi'yyîn, Beyrut, 1899.
- YILDIZ Hakkı Dursun, "Abbâsîler", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. I, İstanbul, 1988.
- YİĞİT İsmail, "Mevâlî", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi**, I-XXXIX (devam ediyor), C. XXIX, Ankara, 2004.
- ZEHEBÎ Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm**, thk. 'Umar 'Abdüsselâm Tedmurî, C. IX, Beyrut, 1411/1990.
- ZEYDÂN Corci, **Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye**, I-IV, thk. Şevkî Dayf, C. I, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, ty..
- ZEYYÂT Ahmed Hasen, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî**, 7. b., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1422/2001.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Asan RUŞİD		
Doğum Yeri ve Yılı	Kurfaliya 1987		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Makedonca ve Arapça Orta		
Eğitim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2001	2005	Balıkesir Merkez İmam - Hatip Lisesi
Lisans	2005	2009	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2009	2011	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	hasan_87mk@hotmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı		